

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND

Karistusõiguse
Osakond

Robin Tamm

**SÜÜTEKOOSSEISU VASTAVUS KARISTUSE PROPORTSIONAALSUSE
PÕHIMÕTTELE NARKOOTILISTE JA PSÜHHOTROOPSETE AINETE
KÄITLEMISE KURITEGUDE DIFERENTSEERIMISE NÄITEL**

Magistritöö

Juhendaja
PhD Anneli Soo

Tartu
2025

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Seadusandja roll proportsionaalse karistuse tagamisel	8
1.1. Karistuse proportsionaalsuse põhimõte.....	8
1.2. Karistuspraktika ühtlustamise vajadus ja meetodid	15
2. Karistuse proportsionaalsuse põhimõte ja karistuspraktika ühtlustamine Eestis	24
3. NPA-de ebaseadusliku käitlemise koosseisude diferentseerimine.....	31
Kokkuvõte	48
THE COMPATIBILITY OF THE PROVISION OF THE OFFENCE WITH THE PRINCIPLE OF PROPORTIONATE PUNISHMENT, USING THE EXAMPLE OF THE DIFFERENTIAL TREATMENT OF DRUG AND PSYCHOTROPIC SUBSTANCE OFFENCES Abstract	52
Kasutatud allikad.....	59

Sissejuhatus

Rahvusvaheline uimastipoliitika konsortsium on andnud välja juhise narkootiliste ja psühhotroopsete ainete (edaspidi NPA) käitlemisele suunatud kuritegudele vastavate karistuste määramiseks. Juhise kohaselt peaksid riigid hindama nende praeguste regulatsioonide vastavust karistuse proportsionaalsuse põhimõttele ja võtma hindamisel arvesse aine liiki, edasiandmise eesmärki ning tegevuse mahtu.¹ Konsortsium eeldab seega riikidelt lähtumist karistuse proportsionaalsuse põhimõttest, mis on üldiselt kantud ideest, et karistusi, mis on kuriteo raskusega võrreldes ülemäärased, tajutakse teenimatute ja ebaõiglastena.² Seetõttu tuleks neid teo raskuse suhtes korrigeerida. Juhises viidatud kriteeriumite mõju karistusele ei ole siiski universaalselt määratletav, sest karistuse proportsionaalsuse põhimõtte täpsem tähendus sõltub konkreetsest kultuurist ja ühiskonnas valitsevatest väärtustest.³

Eestit mõjutab proportsionaalsuse põhimõtte mitmel tasandil. Põhimõtte kehtib rahvusvahelises õiguses, Euroopa Liidu õiguses, rahvusvahelises inimõiguste kaitses ja riigisisese põhiseadusõiguses.⁴ Euroopa Liidu põhiõiguste harta (Harta) artikkel 49 lõige 3 sätestab, et karistuste raskus ei tohi olla kuriteo suhtes ebaproportsionaalne.⁵ Kuivõrd Eesti põhiseaduse kirjutamisel on eeskujuks võetud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artiklid 8–11, siis ei ole Hartale omaselt karistuse proportsionaalsust otsesõnu seadusesse kirjutatud.⁶ Eestis on proportsionaalsuse üldpõhimõtte tuletatud põhiseaduse §-st 11, mis sätestab, et õigusi ja vabadusi tohib piirata ainult kooskõlas põhiseadusega ning piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust.⁷ PS § 11 kaitseala katab kohtupraktika kohaselt ka karistuse proportsionaalsust.⁸

Karistusõiguses realiseerub proportsionaalsus kahe otsuse koosmõjul – esiteks teo kriminaliseerimisel ja sellele vastava karistusraami kehtestamisel ning teiseks konkreetse teo

¹ Lai, G. Drugs, crime and punishment. Proportionality of sentencing for drug offences. – Series on Legislative Reform of Drug Policies, No. 20, 19.06.2012. Veebis: <https://www.unodc.org/documents/congress/backgroundinformation/NGO/IDPC/Drugs-crime-and-punishment-Proportionality-of-sentencing.pdf> (27.03.2025).

² Hirsch, A. Deserved Criminal Sentences. An Overview. Portland: Hart Publishing 2017, lk 45.

³ *Ibidem*.

⁴ Klatt, M., Meister, M., Ernits, M. (tõlk.), Kliimaks, K. (tõlk.). Proportsionaalsus kui universaalne põhiseaduslik printsiip. – Riigiõiguse aastaraamat 2020/Juridica, lk 119.

⁵ Euroopa Liidu põhiõiguste harta. – ELT C 326.

⁶ Kalmo, H., Kask, O. PSK § 11/2-3. – Eesti Vabariigi Põhiseadus. Komm vlj. 5. vlj. Tallinn: Juura 2020.

⁷ Eesti Vabariigi Põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

⁸ RKPJK 3-4-1-13-15 p 38-39; RKÜK 5-24-3 p 46.

est karistuse mõistmisel.⁹ Kui seadusandja sätestab süüteo koosseisu avaralt, hõlmates palju erineva raskusega süütegusid, võib see väljenduda piisavalt liigendamata karistusraamis. Sellisel juhul jääb proportsionaalse karistuse leidmisel suur koormus kohtule. Kohtul tuleb teo raskuse ja karistuse vahelise suhte tuvastamisel järgida kahte karistuse proportsionaalsuse põhiprintsiipi, mis on ühtlase karistuspraktika eeldusteks. Esiteks, raskema teoga peab kaasnema raskem karistus. Seda käsitletakse magistritöös ka kui proportsionaalsuse põhimõtte kasvuprintsiipi. Teiseks on õigusemõistmisel oluline silmas pidada, et ühes õiguslikus väärtusruumis saaksid sarnase raskusega teod sarnase raskusega karistused, mida käsitletakse magistritöös ka kui võrdsuse printsiipi.¹⁰ Selleks, et kasvu- ja võrdsuse printsiibi järgimine oleks avara koosseisu puhul tagatud, peaksid erinevad kohtunikud hindama teosüüd kujundavaid asjaolusid samamoodi. Samas viitavad mitmed välisriikide uuringud, et kohtunikud suhtuvad karistuse mõistmisesse küllaltki erinevalt, mistõttu oht ühtlasele karistuspraktikale on tegelik ja kohati ka realiseerunud.¹¹ Puuduvad empiirilised andmed ja teoreetilised käsitlused, mille alusel võiks Eestit selles osas eristada. Seega võib teatud juhtudel osutada vajalikuks teole vastava karistuse määratlemise koormust ümber jagada ja sätet täiendavalt diferentseerida.

NPA-de käitlemine on Eestis kriminaliseeritud karistusseadustiku¹² (edaspidi KarS) §-ides 183 ja 184 ning väärteokorras karistatav narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ning nende lähteainete seaduse¹³ (edaspidi NPALS) § 15¹ alusel. Väikese koguse NPA käitlemise eest edasiandmise eesmärgil näeb KarS § 183 lg 1 ette rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistuse. Suure koguse käitlemise eest näeb KarS § 184 lg 1 ette ühe- kuni kümneaastase vangistuse ja lg 2¹ suure varalise kasu eesmärgil käitlemise eest kuue- kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistuse. Rahvusvahelise uimastipoliitika konsortsiumi esitatud kriteeriumitest hõlmab KarS § 183 edasiandmise eesmärki ja kogust ning KarS § 184 üksnes kogust. Seega suurema detailsusastmega ja kitsama karistusraamiga KarS § 183 lg 1 jätab kohtunikule väiksema diskretsiooni ning seadusandja saaks sättes sisalduvaid kuritegusid täiendavalt

⁹ Sootak, J. Theories of Punishment and Reform of Criminal Law (Reform as a Change of Mentality). – *Juridica International* 5/2000, lk 69; Markina, A., Soo, A., Tee, K. Karistus kui tasumine, karistus kui preventatsioon: millised karistuse eesmärgid „töötavad“? – *Juridica* 9–10/2022, lk 647.

¹⁰ Vt lähemalt käesoleva töö ptk 1.2.

¹¹ Hanarth, L, S., Silver, E., Ulmer, J, T. Back to Basics: A Critical Examination of the Focal Concerns Framework from the Perspective of Judges. – *Justice Quarterly*, Vol. 40, No. 4, 2022, lk 1-24; Hester, R. Judicial Rotation as Centripetal Force: Sentencing in the Court Communities of South Carolina. – *Criminology*, Vol. 55, No. 1, 2017, lk 205–235.

¹² KarS – RT I, 12.12.2024, 6.

¹³ NPALS – RT I, 02.01.2025, 41.

diferentseerida üksnes aine ohtlikkuse kaudu. KarS §-s 184 sisaldab nii lg 1 kui 2¹ laia kohtu otsustusvabadust, mis tähendab seadusandja ulatuslikumat sekkumise võimalust proportsionaalse karistuse tagamiseks nii edasiandmise eesmärgi, aine ohtlikkuse kui ka täiendava koguselise piiri kaudu.

Eelnevast tulenevalt on aine kogus hetkel ainuke kriteerium, millest kohus KarS § 184 eristamisel vähemohtlikest narkosüütegudest kohustub lähtuma. Piiriks väikse ja suure koguse vahel on NPALS § 3¹ kohaselt kümnele inimesele joobe tekitamiseks piisav kogus. Üheksale inimesele piisava koguse valdamine on väärtegu, kümnele inimesele joobe tekitamiseks piisava koguse valdamine on esimese astme kuritegu. See tähendab marginaalset kasvu teo raskuses, aga ulatuslikku muutust teole vastava etteheite ja karistuse osas. Proportsionaalsuse põhimõtte kasvuprintsiibi kohaselt kasvab karistuse raskus teo raskusega samaväärselt.¹⁴ Suure koguse lävend peaks seega kandma sedavõrd olulist tähendust kaitstava õigushüve suhtes, mis põhjendab hüpet teo raskuses võrdeliselt karistusmääraga. Kui õigushüvele põhjustatud ohu ja seega teoetteheite järsk suurenemine mingi koguse juures ongi põhjendatav, siis tuleks see ühildada NPA käitlemise tegeliku kriminoloogilise teopildiga.

Magistritöö on kantud probleemist, et nii KarS § 183 lg-sse 1 kui KarS § 184 lg-sse 1 on koondatud raskuselt oluliselt erinevad kuriteod. Karistusraamid on piisavalt liigendamata ning puuduvad muud karistuspraktika ühtsust tagavad meetmed. Kehtivas õiguslikus olukorras võivad kohtunikud samadele teo raskust kujundavatele asjaoludele anda karistuse proportsionaalsuse põhimõtte seisukohalt lubamatult erineva kaalu. Narkokuritegude ebapiisav diferentseerimine võib seega ohustada kasvu- ja võrdsuse printsiibi järgimist. Lisaks, kuna karistuse proportsionaalsuse põhimõtte eeldab teo raskuse ja vastava karistuse ühtlast ja paralleelset kasvu, aga kümnele inimesele joobe tekitamiseks piisava koguse juures karistusmäär järjepidevus katkeb, siis on ebaselge ka see, millist tähendust kannab kehtivas seaduses suure koguse alampiir. Seega osade diferentseerimisaluste puudumise kõrval on probleemiks ka olemasoleva eesmärgipärasus.

Teema aktuaalsus tuleneb käimasolevast KarS § 183 ja 184 muudatusprotsessist. Uurimisprobleemi sõnastamise ja magistratöö registreerimise järgselt liitus autor praktika korras Justiitsministeeriumi uurimisrühmaga, et määratleda täpsemini probleem, selle

¹⁴ Duus-Otterström, G. Retributivism and Public Opinion: On the Context Sensitivity of Desert. – Criminal Law and Philosophy, Vol. 12, 2018, lk 129.

võimalikud lahendused ning koguda andmeid uurimuse läbiviimiseks. Koostööst Krister Tüllineni ja Andri Ahvenaga valmis analüüs „Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ebaseadusliku käitlemise kuriteokosseisudes karistuste diferentseerimise võimalikkusest“, mis avaldati 29.05.2024.¹⁵ Analüüsis esitatakse alternatiivid NPA-de ebaseadusliku käitlemise kuritegude diferentseerimiseks kumulatiivselt edasiandmise eesmärgi, aine koguse ja ohtlikkuse alusel.¹⁶ Justiitsministeeriumi analüüsitalitus lähtus eelkõige menetlusökonomilisest ja sotsiaalpoliitilisest eesmärgist ning meetodiliselt võrdlevast õigusteadusest. Siinne uurimus kontrollib diferentseerimise põhjendatust ka läbi õigusteoreetilise prisma. Magistritöodes on ka varem diferentseerimise ettepanekuid tehtud.¹⁷ Diskussiooni on vaja veel lisada karistuse proportsionaalsuse põhimõtet täpsemalt avav käsitus, samuti käsitus, mis vaatleb kõrvuti seadusandja ja kohtu võimalusi teo raskusele vastava karistuse tagamiseks.

Magistritöö eesmärk on tuvastada, kas ja mil viisil tingib proportsionaalse karistamise nõue NPA-de ebaseadusliku käitlemise kuriteokosseisude diferentseerimise. Uurimus käsitleb lisaks põhikoosseisudele ka KarS § 184 lg 2¹ sätestatud suure varalise kasu saamise eesmärki, kuivõrd tegemist on NPA-de ebaseadusliku käitlemise mahtu väljendava kvalifikatsiooniga, mis tuleb lahendada koos aine kogusele tähenduse omistamisega. Kõrvale jäetakse KarS § 183 lg-s 2 ja § 184 lg-s 2 sätestatud grupi ja korduvuse kvalifikatsioonid, kuivõrd tegemist on KarS-is läbivalt esineva mitte NPA-de käitlemise koosseisudele eriomase probleemiga ning nende vastavus proportsionaalsuse põhimõttele eeldab iseseisvat käsitlust.

Eesmärgi täitmiseks vastatakse kolmele küsimusele. Kuritegude diferentseeritud käsitluse mõtestamiseks tuleb selgitada välja, millistele kriteeriumitele peab vastama proportsionaalne karistus? Selleks, et karistusraami osadeks jagamise vajalikkust põhjendada, peab esmalt küsima üldisemalt, millised õiguslikud meetmed on võimalikud ühtse karistuspraktika tagamiseks? NPA-de ebaseadusliku käitlemise diferentseerimisaluste eesmärgipäraseks

¹⁵Ahven, A., Tüllinen, K., Tamm, R. Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ebaseadusliku käitlemise kuriteokosseisudes karistuste diferentseerimise võimalikkusest. Kriminaalpoliitika analüüs. Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika osakond 2024. Veebis: <https://www.justdigi.ee/uuringud#kriminaalpoliitika> (27.03.2025).

¹⁶ Ahven, Tüllinen, Tamm.

¹⁷ Šapovalov, A. Vanglakaristuste kohaldamine uimastite käitlemise eest Eestis ja teistes Euroopa Liidu riikides. Magistritöö. Tartu Ülikool. Tallinn 2022, lk 59-61; Karolin, T. Kanepitarbimise ja oma tarbeks omamise keelunormi materiaalne põhiseaduspärasus läbi kolmeastmelise proportsionaalsustesti. Magistritöö. Tartu Ülikool. Tallinn 2017, lk 50-53.

kasutuselevõtuks tuleb määratleda, milline väärtus on neil teo raskusele eraldiseisvalt ja kombineeritult?

Magistritöö on õigusdogmaatiline. Eesmärgi saavutamiseks kasutatakse magistritöö uurimismeetoditena tõlgendamist, süstematiseerimist ja teise õigussüsteemidega võrdlemist.

Magistritöö eesmärgist lähtuvalt on töö jaotatud kolmeks peatükiks. Esimene peatükk jaguneb omakorda kaheks. Esimeses osas avatakse proportsionaalse karistuse õigusteoreetiline olemus ning teises osas analüüsitakse kohtu ja seadusandja tööjaotust selle tagamisel. Sõlmküsimustele vastamiseks kasutatakse karistuse proportsionaalsuse põhimõtet, õigusemõistmise juhiseid ja karistuspraktika ühtlustamist käsitlevat õiguskirjandust. Kuivõrd õigusemõistmise juhised ja kohtupraktika ühtlustamise põhimõtte on läbivalt kasutusel üksnes angloameerika õigussüsteemis, siis keskendub võrdlevõiguslik käsitlus eelkõige sealsetele riikidele. Teises peatükis esitatakse Eestis aktsepteeritud lähenemine proportsionaalsele karistusele ning analüüsitakse karistuse mõistmise metoodika ja Riigikohtul lasuva kohtupraktika ühtlustamise kohustuse efektiivsust karistuse proportsionaalsuse põhimõtte tagamisel. Eesti õigusruumis valitsevat lähenemist selgitatakse õiguskirjanduse kõrval ka kohtupraktika pinnalt. Kolmandas peatükis antakse ülevaade NPA-de ebaseadusliku käitlemise kehtivast regulatsioonist ning analüüsitakse erinevate diferentseerimisaluste sobivust proportsionaalse karistuse tagamise eesmärgi täitmisel. Õiguslikku olukorda ja diferentseerimisaluste sobivust selgitatakse õigusakte, õiguskirjandust, NPA-de alast teaduskirjandust ja kohtupraktikat kasutades.

Tööd iseloomustavad märksõnad: õigus, kriminaalkaristused, narkootilised ained, psühhotroopsed ained.

1. Seadusandja roll proportsionaalse karistuse tagamisel

1.1. Karistuse proportsionaalsuse põhimõte

Õigusfilosoofid nõustuvad peaaegu eranditult, et õiglane karistus peaks olema proportsionaalne.¹⁸ Kui asuda üksikasjalikumalt sisustama, mis ja mille suhtes peab proportsionaalne olema, siis lähenemised lahknevad.¹⁹ Erinevused on tingitud proportsionaalse karistuse põhimõtte rajamisest erinevatele alustele. Kui õigluse saavutamine ühiskonnas eeldab, et karistusega tasutakse tehtud teo eest nii nagu retributiivsetes karistusteooriates, siis lähtub proportsionaalsus oluliselt erinevast eesmärgist, kui õigusruumis, kus karistussüsteem on suunatud maksimeerima summaarset heaolu, nii nagu see on utilitaarsetes teooriates.²⁰ Karistuse proportsionaalsuse põhimõtte sisustamine eeldab seetõttu ülevaadet karistusteooriatest.

Karistamise põhjendamisel on kujunenud kolm erinevat koolkonda – retributiivset, utilitaarset ja nende kombinatsiooni pooldav. Retributiivse teooria kohaselt karistatakse inimest selle alusel, mille ta on välja teeninud.²¹ Väljateenitud karistus põhineb A. von Hirschi kohaselt etteheitel (ingl *blaming features, censure*).²² Etteheite olulisust proportsionaalsuse kontekstis illustreerib järgnev mõttekäik – väärtusneutraalsed karistused, mis ei sisalda halvakspanu, ei võimalda eristada maksusid trahvidest ja pole seega teo raskuse suhtes kaalutavad.²³ Karistus väljendab seega ebameeldivusi, mis põhjustatakse inimesele selle eest, et ta käitus valesti ning teeb seda sellisel viisil ja määral, mis väljendab halvakspanu ulatust. See ei tähenda

¹⁸ Berman, N. M. Proportionality, Constraint, and Culpability. – Criminal Law and Philosophy, Vol. 15, No. 3, 2021, lk 374.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, lk 378.

²¹ Hirsch, A. Proportionality in the Philosophy of Punishment. – Crime and Justice, Vol. 16, 1992, lk 59-61. Väljateenitud karistuse teooria põhiline edasiarendus ja mõiste (ingl *desert model*) laiem kasutuselevõtt leidis aset 70.-ndatel. – Hirsch 2017, lk 3.

²² Retributiivsed teooriad võivad põhineda ka karistuse kaudu ebaausa eelise äravõtmisel või isiku usaldusvääruse taastamisel. Kuriteoga saavutatud eelise suuruselt lähtumine erinevate kuriteoliikide (nt varavastased, isikuvastased) kontekstis ei viiks aga võrdelise suurusega karistuse korral loogiliste tegude ja karistuste suheteni. Isiku usaldusvääruse taastamise funktsioon (pikalt kinni peetud eks-vang on ühiskonnas usaldusväärsem, kui isik, kes ei jäänud vahele) põhineb aga lihtsasti ümberlükataval alusel. Seepärast eelistatakse magistritöös Hirschi etteheitel põhinevat teooriat. Alternatiivsed teooriad – Staihar, J. Proportionality and Punishment. – Iowa Law Review, Vol. 100, No. 3, 2015, lk 1212 – 1216; Eks-vangidesse suhtumise kohta ühiskonnas: Holmen, S. J., Søbirk Petersen, T. Not in My Neighborhood: The Ethics of Excluding Ex Offenders from Housing. – Criminal Law and Philosophy, 2024. Veebis: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s11572-023-09712-5.pdf> (30.03.2025).

²³ Hirsch 2017 lk 31; Hirsch 1992, lk 71.

taliooniõiguslikku (lad *lex talionis*)²⁴ kättemaksu nagu Immanuel Kanti algse versioonis.²⁵ Oluline on karistuse tauniv mõju ja et see kasvab teo raskusega koos, kuid mitte seda peegeldades.²⁶ Võimalus mõõta teo ebaõigust ja leida vastav karistus sisuliselt arväärtusi võrreldes, annab tugeva teoreetilise aluse proportsionaalse karistuse määratlemiseks.²⁷

Utilitarismi keskne mõte seisneb ühiskonna üleüldises heaolus. Sobiv meede millegi saavutamiseks leitakse optimeerides rahulolu, mida see põhjustab, pidades silmas intensiivsust, kestust, esinemise tõenäosust ja inimeste arvu, kelle jaoks rahulolu avaldub.²⁸ Arvestades karistuse ebaseadlikkust tekitavat mõju, saab utilitaristide kohaselt selle õigustuseks olla kaalukam kasu, mida see teistele põhjustab.²⁹ Karistus peaks olema sellise regulatiivse mõjuga, et kuriteo toimepanemise ja toimepanemata jätmise vahel otsustades, valib inimene viimase. Kui ta siiski kuriteo toime paneb, siis karistus suunab vähemkahjustava teo poole.³⁰ Oluline erinevus retributiivsest teooriast on, et erinevaid isikuid on võimalik mõjutada erinevalt ja seetõttu on võimalik põhjendada erinevaid karistusi sarnaste tegude eest.³¹ Seega erinevalt retributiivsetest teooriatest, mis vaatavad eelkõige tagasi kuriteo suunas, on utilitaarsed teooriad suunatud kuritegevuse ärahoidmisele tulevikus.

Mõlemas, nii retributiivses kui utilitaarses käsitlustes esineb karistuse põhjendamisel kitsaskohti. Puhas retributiivne karistusteooria on küllaltki tagurlik, piirdudes tõdemusega, et riigi ülesanne on kurjategijatele kätte maksta. Klassikalise utilitaristliku käsitluse põhjendamisvõime aga ammendub, kui üldise heaolu nimel asuda karistama süütuid inimesi. Põhimõtteliselt võib ka sellest ühiskonnal kuritegude ärahoidmisel ülekaalukalt suurt kasu olla, kuid et see on kategooriliselt vale, siis juba kasu ja kahju kaalumisele asumine pole õigustatud.³² Seepärast kujunes välja kolmas suund, mis ühendas mõlema lähenemise edasiviivad elemendid. Ühendteooria kohaselt tuleb eristada seda, miks karistada, sellest, kuidas karistused peaksid jagunema. Kuigi utilitaarsed teooriad põhjendavad edukalt karistamise institutsiooni

²⁴ Tuntakse ka kui „silm-silma hammas-hamba vastu“ printsiipi. Hilisem käsitlus moraalse vajaduse kohta kättemaksu järele. – Moore, M. *Placing blame: A General Theory of Criminal Law*. Oxford: Clarendon Press 1997, ptk 3-4.

²⁵ Hirsch 1992, lk 59-61.

²⁶ Hirsch 2017, lk 19.

²⁷ *Ibidem*, lk 31.

²⁸ Bennett, J. (koost), Bentham, J. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, 2017, lk 22. Veebis: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/bentham1780.pdf> (28.03.2025).

²⁹ Hirsch 1992, lk 57-59.

³⁰ Bennett, J. (koost), lk 97-99.

³¹ *Ibidem*.

³² Hirsch 1992, lk 57-59.

olemasolu, siis nende kõrval peab karistuse jagunemine olema iseseisvalt retributiivselt põhjendatav.³³ Eristav lähenemine on leidnud hilisemat toetust.³⁴ Seega on mõlemal teoorial karistusvõimu legitimeerimisel funktsioonid, mille ühisel rakendamisel moodustub ühtlane tervik.

Esineb siiski ka käsitlusi, mille kohaselt on utilitaarsete teooriatega võimalik põhjendada riigi karistamise funktsiooni tervikuna.³⁵ Karistusvõimu teostamine algab teo kriminaliseerimisega, millele järgneb karistuse jagunemine seaduse tasandil ja viimaks õiguse mõistmine. Üldtunnustatult põhjendab kriminaliseerimise etapis karistamist eelkõige vastavate tegude ärahoidmise eesmärk – preventatsioon.³⁶ Viimases etapis on kohus seotud karistuse eesmärkidega sellises vahekorras nagu seadusandja on ette näinud.³⁷ Vaidlusi tekitab preventiooniliste kaalutluste arvestamine teises etapis, karistuse jagunemisel seaduses.³⁸ Teisiti sõnastades, millistest eesmärkidest saab seadusandja lähtuda karistusraami asukohta ja suurust valides? Küsimusele vastamine eeldab ülevaadet kuritegude ennetamise meetoditest.

Preventiivne toime jaguneb kaheks. Üldpreventatsioon on suunatud üldsuse mõjutamisele ja eripreventioon üksikisiku mõjutamisele.³⁹ Eesmärgi saavutamiseks rakendatakse heidutust, rehabilitatsiooni ja ohutustamist.⁴⁰ Heidutamine seisneb isiku hirmutamises tema vabaduste piiramisega ja seda saab teha nii negatiivse üldpreventiooni kujul seaduse tasandil, kui negatiivse eripreventioonina üksikisikut karistades.⁴¹ Negatiivne üldpreventioon on eelmise sajandi lõpus moraalsetele kaalutlustele viidates mõnes õigusruumis asendunud positiivse üldpreventiooniga.⁴² Viimane ei põhine enam hirmutamisel, vaid seaduskuulekalt käitujatele

³³ Hirsch 1992, lk 62.

³⁴ Hirsch 2017, lk 8-10.

³⁵ Dachak, H. The Principle of Proportionality of Crime and Punishment in International Documents. – International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding, Vol. 8, No. 4, 2021, lk 688; Hart, H. L. A. Punishment and Responsibility. Essays in the Philosophy of Law. Oxford: Clarendon Press 1968, lk 3.

³⁶ Hirsch 2017, lk 9.

³⁷ Mingit valitsevat loogikat selles osas ei ole. Õiguskirjanduses nähakse nii võimalust lähtuda ainult etteheitest kui ka ainult preventioonist. – Slobogin, C. Prevention as the Primary Goal of Sentencing: The Modern Case for Indeterminate Dispositions in Criminal Cases. – San Diego Law Review, Vol. 48, No. 4, 2011, lk 1151-1153; Duus-Otterström, G. Why Retributivists should Endorse Leniency in Punishment. – Law and Philosophy, Vol 32, No 4, 2013, lk 469-471.

³⁸ Dachak 2021, lk 688.

³⁹ Soo, A. Karistusseadustiku § 56 ja selle rakendamine Riigikohtu praktikas: kui selge on see, kuidas kujuneb süüdlase karistus? – Juridica 3/2022, lk 181.

⁴⁰ Hirsch 2017, lk 8-10.

⁴¹ Ashworth, A., Kelly, R. Sentencing and Criminal Justice. 7. tr. *Sine loco*: Hart Publishing 2021, lk 68.

⁴² Nii ka Eestis. – Ernits, M., Pikamäe, P., Samson, E., Sootak, J. Karistusseadustiku üldosa eelnõu. Eelnõu lähtealused ja põhjendus. Tallinn: Juura 1999, lk 130.

kinnituse andmisel, et seadus kehtib ja nende suhtumine on õige.⁴³ Rehabilitatsioon kuulub positiivse ja ohutustamine negatiivse eripreventsiooni alla. Rehabilitatsioon seisneb isiku suhtumiste ja hoiakute muutmises ja muude eelduste loomises ühiskonnas hakkamasaamiseks ja kuritegevusest hoidumiseks.⁴⁴ Ohutustamisega piiratakse isiku võimalusi uusi kuritegusid toime panna, mis avaldub selgelt vanglakaristuses.⁴⁵ Eelnevast tulenevad eesmärgid, mille saavutatavust karistusraami asukoha ja suuruse määratlemise kaudu on vajalik puhta utilitaarse teooria sobivuseks hinnata.

Ennetuse efektiivsus on empiirilisel kontrollitav kuritegevuse vähenemise määra kaudu.⁴⁶ Hirschi kohaselt saavutatakse üldpreventsiooni mõju juba hetkel, kui tegevus kriminaliseeritakse, sest valdav enamus ühiskonna liikmetest reguleerib ise enda tegevust seadusele vastavaks.⁴⁷ Edasist seost karistuse karmistamise ja kuritegude leviku vahel ei toeta ka uuringud.⁴⁸ Eripreventiivse eesmärgi seadmine seadusandjale on küsitav juba tema kauguse tõttu süüdimõistetud isikust karistusraami kehtestamise hetkel. Eripreventiivne heidutus võiks siiski olla saavutatav, kui karmilt karistatud isikud paneksid toime vähem kuritegusid, kui leebemalt karistatud või karistamata isikud. Uuringud näitavad vastupidist.⁴⁹ Rehabilitatsiooni kaudu karistusraami määramine pole võimalik, sest mingit ühtlast lahendust kurjategija ravimiseks kuriteoliigiti ei ole.⁵⁰ Sel juhul ei oleks sanktsiooniraamid võrreldavad suurused ning karistus jääks seotuks üksnes igakordse hinnanguga kurjategija isikule. Seadusandja peab otsustama varem ja üldisemalt. Ohutustamise saavutatavus karistusmäära kaudu on tugevalt kahtluse alla seatud empiiriliste andmetega, mis näitavad kuritegude arvu ja kinnipeetavate isikute arvu sõltumatust teineteisest.⁵¹ Seega karistuse jagunemise etapis ei peaks seadusandja

⁴³ Hirsch 2017, lk 47.

⁴⁴ Ashworth, Kelly 2021, lk 73.

⁴⁵ *Ibidem*, lk 71.

⁴⁶ Soo – *Juridica* 3/2022, lk 192.

⁴⁷ Hirsch 1992, lk 62-63.

⁴⁸ Kokkuvõtlikult – Knight, B. Do harsher punishments deter crime? – University of Sydney: Newsroom 15.07.2020. Veebis: <https://www.unsw.edu.au/newsroom/news/2020/07/do-harsher-punishments-deter-crime> (29.03.2025). Mõnevõrra põhjalikumalt taastava õiguse spektrist – Kury, H. Harsh Punishments or Alternatives: Which is the Better Crime-prevention. – *Juridica International* 25/2017, lk 91-99.

⁴⁹ Uuring, milles võeti arvesse 111 varasemat uuringut ja 442 000 kinnipeetavat näitas, et karistamine põhjustas retsidiivsuse 3% tõusu. – Smith, P., Goggin, C., Gendreau, P. The Effects of Punishment on Recidivism: General Effects and Individual Differences. – Government of Canada Publications: Research Summary, Vol. 7, No. 3, 2002, lk 9 jj; Emeriitprofessor David Brown kinnitab temaga peetud intervjuus, et karistuse määr retsidiivsust ei vähenda. – Knight 2020.

⁵⁰ Seksuaalkurjategijate osas on Eestis ühtset metoodikat vähemalt proovitud välja töötada. – Vt Seksuaalkurjategijate kompleksravi ettevalmistamise, täitmise ja järelevalve kord – RT I, 10.05.2024; Narkosõltaste ravi osas tõdetakse, et metoodikad erinevad oluliselt ka riigisiselt. – Tamm, G., Talu, A., Markina, A., Villenthal, A., Espenberg, S., Tourunen, J., Varblane, U. Narkosõltlastest õigusrikkujate sõltuvusravi ja rehabilitatsioon Eestis. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus. Tartu 2016, lk 98.

⁵¹ Hirsch 2017, lk 31.

arvestama preventiivseid eesmärke, sest karistusraami suuruse ja asukoha valik ei ole nende saavutamiseks sobiv meede.

Eelnevast tuleneb, et karistuse jagunemise etapis saab seadusandja lähtuda üksnes retributiivsest tasumisideest, milles karistus väljendab etteheidet proportsionaalselt teo raskusega. Karistuse proportsionaalsuse põhimõtte retributiivses käsitluses jaguneb kaheks – absoluutseks ja relatiivseks proportsionaalsuseks.⁵² Absoluutse proportsionaalsuse kohaldamiseks tuleb hinnata kuriteo raskust isoleeritult ülejäänud karistussüsteemist. Kuriteo raskus koosneb kahest elemendist – tekitatud kahjust või ohtlikkusest ja subjektiivsest etteheidetavusest toimepanijale (ingl *culpability*).⁵³ Neid kahte kumulatiivselt arvestades saab tuvastada, kui suurt etteheidet peaks karistus väljendama.

Absoluutne proportsionaalsus ei võta teoga tekitatud kahju hindamisel arvesse teiste kuritegudega tekitatud kahju, mistõttu võib seda tema sõltumatuselt tulenevalt pidada ebatäpseks.⁵⁴ Tegemist on justkui uue tsivilisatsiooni karistusseadustiku eriosa esimese sättega. Sellises olukorras ei ole ühtegi ainuõiget lahendust, mistõttu väljendab seaduses sätestatud teo ja karistuse vahetõrge ühiskondlikku kokkulepet selles osas, kui suurt etteheidetavust konkreetne kuritegu väärib.⁵⁵ Kuivõrd ülejäänud karistussüsteem hakkab neist kokkulepetest tõukuma, siis kutsub Hirsch neid ankrukohtadeks.⁵⁶ Kultuuriliselt väärtustatakse aga õigushüvesid erinevalt, mistõttu on ka suhtumine neid kahjustavatesse tegudes erinev.⁵⁷ Seega on universaalset kokkulepet selles osas, milline peaks olema mõne õigushüve konkreetsetel määratlustel kahjustanud teole vastava karistus, võimatu saavutada.⁵⁸ Eelnevast tulenevalt eeldab proportsionaalse karistussüsteemi rajamine esmalt mõne teo ja karistuse vahelises suhtes kokku leppimist.

Tekitatud kahju kõrval hõlmab absoluutne proportsionaalsus ka teo subjektiivset etteheidetavust.⁵⁹ Enamik karistusõiguseid juba eristab nt tahtlike ja ettevaatamatuid süütegusid. Subjektiivne etteheidetavus võib jaguneda ka konkreetsemalt, määrates tahtluse

⁵² Hirsch 2017, lk 55; Duus-Ötterstrom 2018, lk 127-128.

⁵³ Hirsch 2017, lk 64.

⁵⁴ *Ibidem*, lk 59.

⁵⁵ *Ibidem*, lk 60.

⁵⁶ *Ibidem*, lk 59-60.

⁵⁷ Seadusandja ülesanne on hinnata õigushüve olulisust. – Kiris, R., Pikamäe, P., Sootak, J. Sanktsiooniõigus. 2. tr. Tallinn: Juura 2017, lk 114.

⁵⁸ Hirsch 2017, lk 23.

⁵⁹ *Ibidem*, lk 64.

vormi. Tänu materiaalõiguses välja kujundatud subjektiivse koosseisu elementidele on etteheidetavuse kasvav intensiivsus võrdlemisi hõlpsalt süsteemselt järjestatav.⁶⁰ Subjektiivne etteheidetavus võib olla konkreetsel juhul keskne teo etteheidetavust määratlev asjaolu, tõrjudes tekitatud kahju peaaegu täielikult kõrvale. Nii võib see olla kuriteokatse puhul. Vastupidiselt võib ka teoga tekitatud kahju olla sedavõrd kaalukas, et tahtluse liik muutub teisejärguliseks.⁶¹ Näiteks kavatsetult vastu rannet löömine hõlmab suurt subjektiivset etteheidetavust ja kellegi maja hooletusest maha põletamine väikest, kuid absoluutset proportsionaalsust tervikuna hinnates on ilmne, et kaalukam on viimane tegu ja seega tekkinud kahju.⁶² Seega teole vastava etteheite iseseisval tuvastamisel on vajalik arvestada nii tekitatud kahju kui inimese suhtumist, mis võivad omada teineteise suhtes erinevat kaalu.

Relatiivne proportsionaalsus väljendub kuriteo raskuses võrdluses teiste kuritegudega.⁶³ Kui järjestada kuriteod ühel skaalal ja karistused teisel, siis kuritegude raskusastmeline järjestus peab vastama karistuste omale.⁶⁴ Teisisõnu, kuritegude skaalat mööda raskemate tegude poole liikudes, ei tohiks paralleelsel skaalal hakata karistused ühelgi hetkel kergenema.⁶⁵ Relatiivne proportsionaalsus seab ka olulise täpsustava nõude – karistuste omavaheline kaugus peab väljendama tegude raskuste erinevuse määra. Kui tegu Y on natuke raskem kui X ja tegu Z on palju raskem kui Y, siis X-st Y-ni peaks karistuste skaalal olema väiksem vahe kui Y-st Z-ni.⁶⁶ Andes tegudele nende raskust väljendavad võrdlusnäitajad nii, et X on 1, Y on 2 ja Z on 4, saab seaduspära väljendada nii, et X-st Y-ni on kaks korda väiksem vahe kui Y-st Z-ni ja relatiivse proportsionaalsuse korral karistuste skaala peegeldab seda (vt joonis 1). Ebaühtlane karistussüsteem väljendub nt skaalade ristumises ja omavahelise kauguse muutumises, mis leiab aset siis, kui mõne teo eest ette nähtud karistus on teiste tegudega võrreldes liiga karm või leebe (vt joonis 2). Seega ankrukohtadest lähtudes peaks teo asukohta valides hindama, kas tegu on kergem või raskem ja kui palju.

⁶⁰ Hirsch 2017, lk 64.

⁶¹ Brown Coverdale, H. Putting Proportional Punishment into Perspective. – Criminal Law and Philosophy, 2024, lk 9. Veebis: https://www.researchgate.net/publication/384932971_Putting_Proportional_Punishment_into_Perspective (31.03.2025); Duus-Ötterstrom 2018, lk 129.

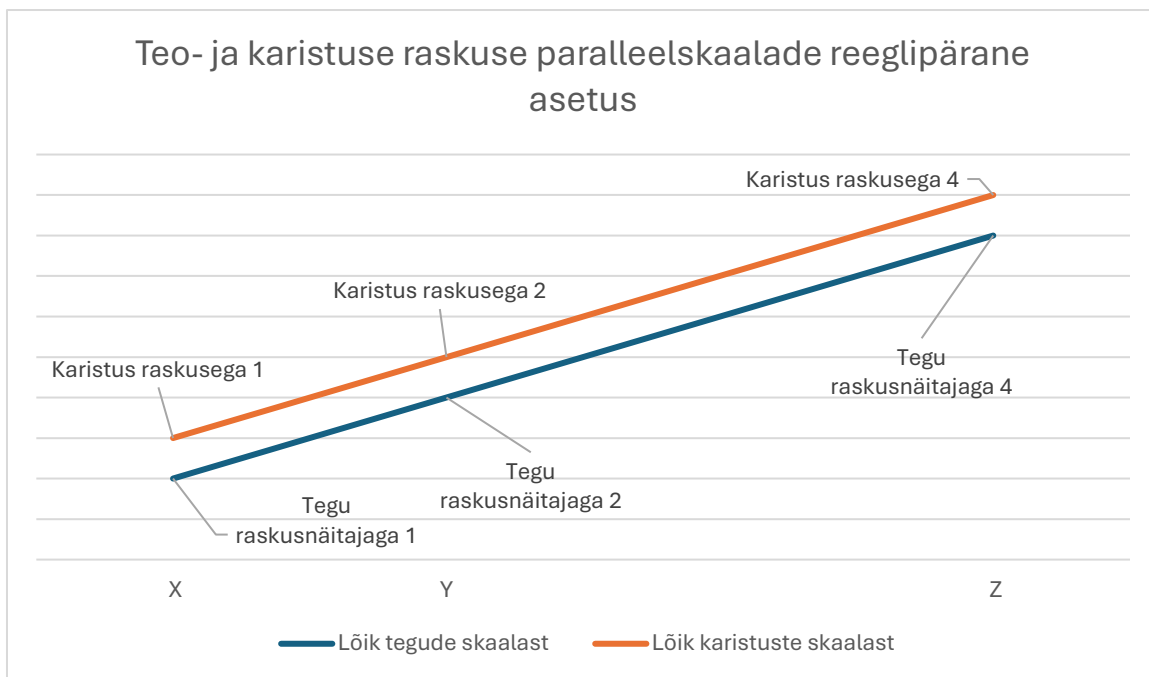
⁶² Brown Coverdale 2024, lk 9.

⁶³ Hirsch 2017, lk 56.

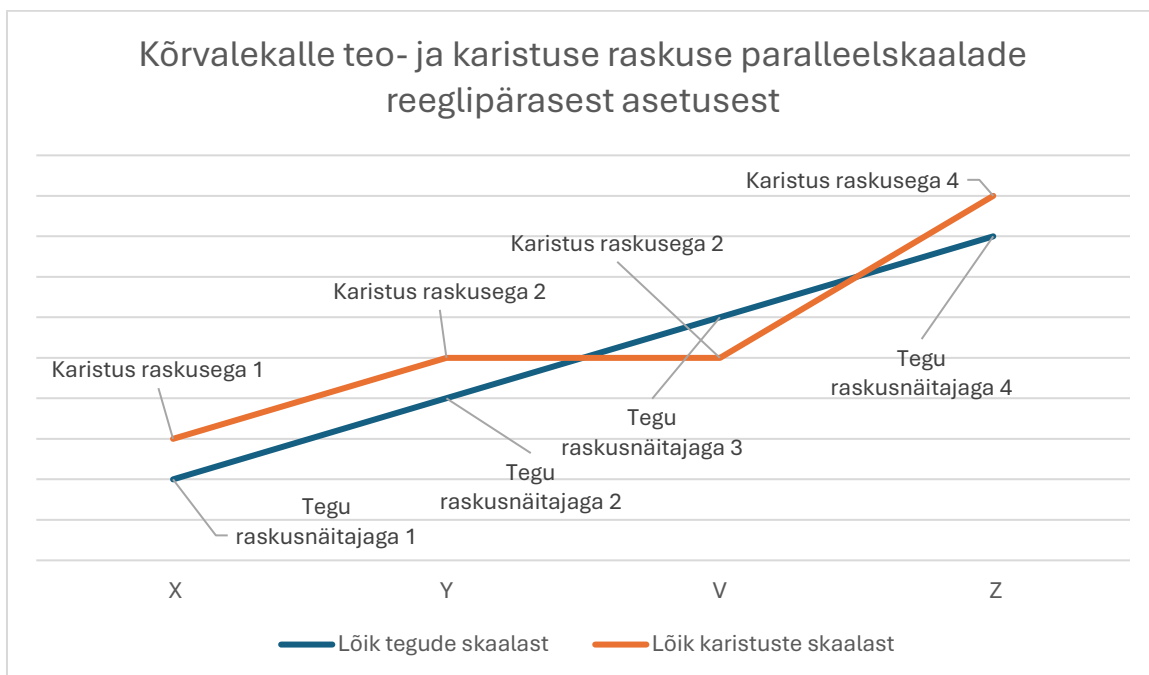
⁶⁴ Duus-Ötterstrom 2018, lk 127-128.

⁶⁵ Hirsch 2017, lk 57.

⁶⁶ Duus-Ötterstromi kohaselt on tegemist veel absoluutse proportsionaalsuse küsimusega. – Duus-Ötterstrom 2018, lk 129; Hirsch 1992, lk 83.

Joonis 1

Joonis 2

Kokkuvõttes vastab proportsionaalsus küsimusele, milline on teo raskusele vastav karistus. Vastus sõltub omaksvõetud karistusteooriast ning sellest tulenevalt karistusele seatavatest eesmärkidest. Retributiivsed teooriad peavad õigeks tasuda kurjategijale tema põhjustatud ebaõiguse eest, utilitaarsed teooriad on suunatud ära hoidma uusi kuritegusid. Seadusandja ülesanne on jaotada karistused seaduses. Kuivõrd selles etapis saab lähtuda üksnes tasumise

ideest, siis karistusraami asukoha ja suuruse valimisele ennetamise eesmärgi seadmine ei ole sobiv. Proportsionaalne tasumine põhineb karistusega tehtaval etteheitel. Etteheite suurust saab tuvastada absoluutse ja relatiivse proportsionaalsuse kaudu. Proportsionaalne karistumäär sõltub nii sellest, kui suur on teoga põhjustatud kahju ja milline oli isiku suhtumine toimepandusse, kui sellest, millised karistused vastavad teistele võrreldavatele tegudele.

1.2. Karistuspraktika ühtlustamise vajadus ja meetodid

Karistuse proportsionaalsuse põhimõte koosneb mitmest teineteisele lähedasest printsiibist, mis kõik mõjutavad karistuse kujunemist mõnevõrra erinevalt.⁶⁷ Neist kaks laiendavad relatiivset proportsionaalsust ka õigusemõistmise etappi. Esiteks, isikuid, kes on toime pannud raskema kuriteo, peaks karistama raskemalt kui isikuid, kes on toime pannud kergema kuriteo. Veelgi enam, karistused peaksid erinema sedavõrd, kuivõrd erinevad kuriteod nende raskuse poolest.⁶⁸ Seda nimetatakse siinses töös ka kasvuprintsiibiks. Teiseks, isikuid, kes on toime pannud sama rasked kuriteod, peaks karistama sama raskete karistustega.⁶⁹ Seda nimetatakse siinses töös ka võrdsuse printsiibiks. Kuivõrd karistuse raskus sõltub teo raskusest, siis on kasvu- ja võrdsuse printsiibi järgimiseks oluline, et õiguslikku tähendust omavad asjaolud saaksid karistuste kujunemisel järjepidevalt ühtlase kaalu.⁷⁰

Eelnevast tuleneb, et proportsionaalsuse tagamine karistamisel jaguneb kaheks etapiks – seadusandlikuks ja õigustmõistvaks.⁷¹ Seadusandja määrab etteheite suuruse vahemikuna, mis väljendab teosüüd kuriteo kõige kergemast esinemise vormist kuni kõige raskemani. Täpse etteheite suuruse tuvastab kohus arvestades konkreetse teo asjaolusid.⁷² Seadusandja määratud karistusraam ja kohtu hinnang teo asjaoludele peavad koosmõjus tagama, et kasvu- ja võrdsusprintsiip oleksid järgitud. Kui seadusandja suhestab kuriteod ja karistused üksikasjalikult, siis kahandab see kohtu diskretsiooni ja vastupidi (vrd joonised 3 ja 4).⁷³ Seega

⁶⁷ Brown Coverdale 2024, lk 8.

⁶⁸ Duus-Ötterstrom 2018, lk 129; Hirsch 1992, lk 83; Brown Coverdale 2024, lk 9.

⁶⁹ Wringe, B. Must Punishment Be Intended to Cause Sufering? – Ethical Theory and Moral Practice, Vol. 16, No. 4, 2013, lk 867.

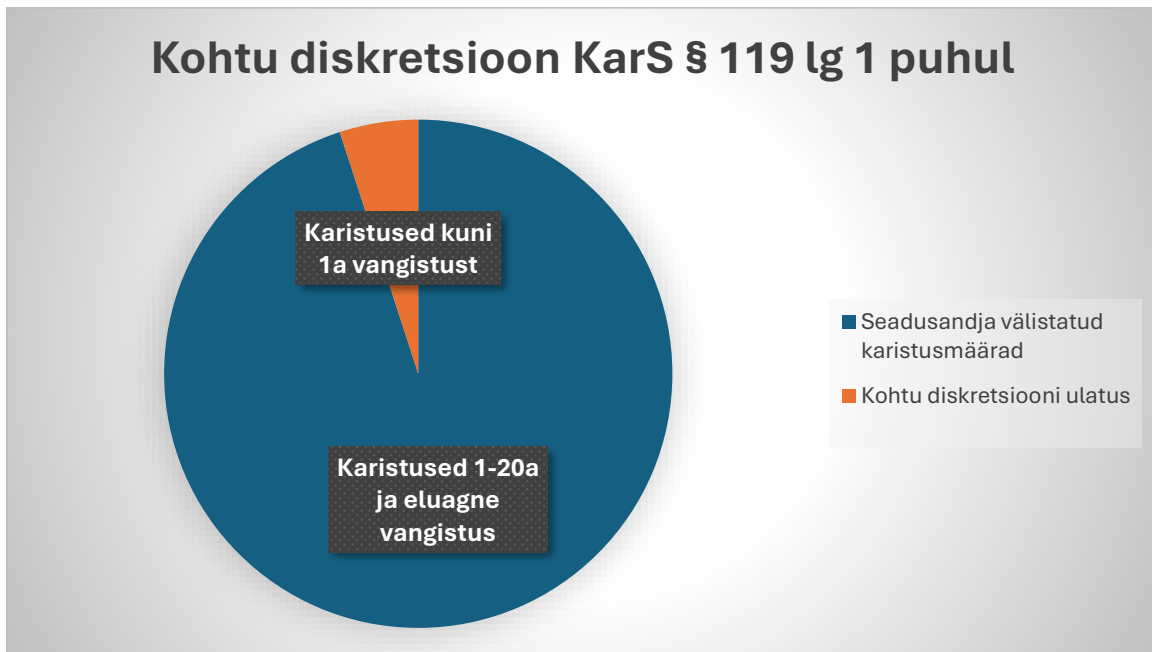
⁷⁰ Pina-Sánchez, J., Linacre, R. Enhancing consistency in sentencing: Exploring the effects of guidelines in England and Wales. – Journal of Quantitative Criminology, Vol. 30, No. 4, 2014, lk 740; Poppleton, S., Wedlock, E., Isaac, A., Marshall, E. A Review of Consistency in Sentencing. Sentencing Council 2021, lk 12-13. Veebis: <https://www.sentencingcouncil.org.uk/wp-content/uploads/A-review-of-consistency-in-sentencing.pdf> (29.03.2025).

⁷¹ Dachak 2021, lk 687-688.

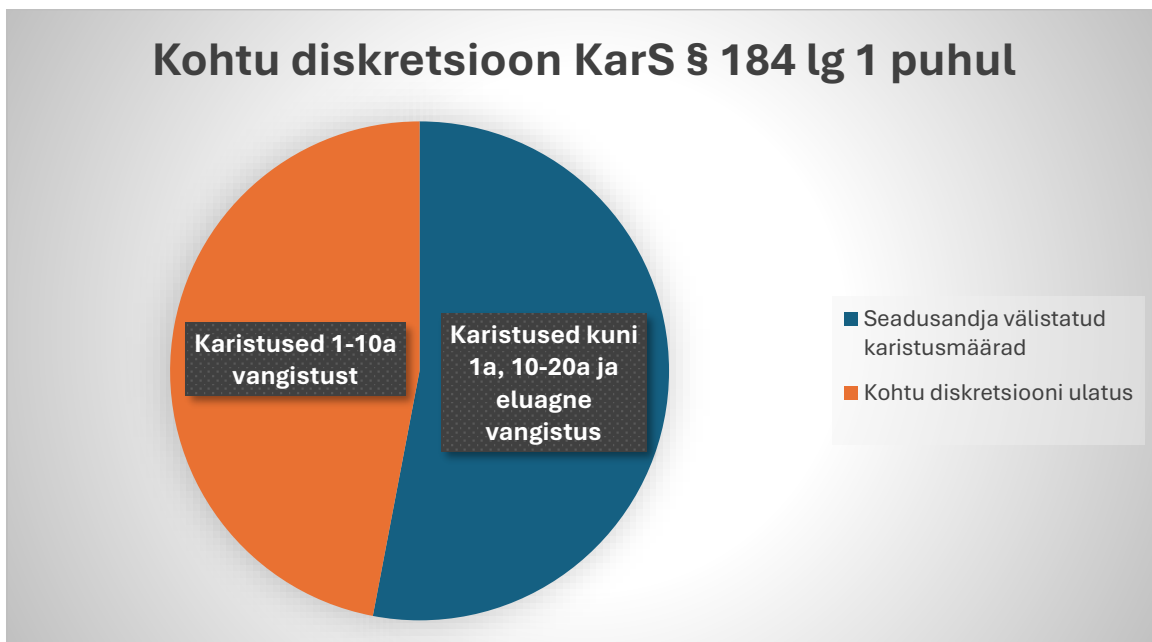
⁷² Kohus peaks Dachaki kohaselt seejuures ka kurjategija isikut arvesse võtma. – Dachak 2021, lk 688.

⁷³ Herz, C. Striving for Consistency: Why German Sentencing Needs Reform. – German Law Journal, Vol. 21, No. 8, 2020, lk 1630; Northern Ireland Assembly. Research and Information Service. Sentencing Guidelines

kuritegude diferentseerimisel raskuse alusel on oluline leida seadusandja ja kohtuvõimu vaheline tasakaalupunkt.

Joonis 3

Joonis 4

Eelnevast tuleneb, et avarad koosseisud asetavad kohtule suure koormuse kasvu- ja võrdsuse printsiibi tagamisel. Seega eeldab karistuse proportsionaalsuse põhimõtte kohaldamine, et kohtunikud hindavad teosüüd mõjutavaid asjaolusid ühesuguselt. Uuringud Saksamaalt, Ühendkuningriikidest ja USA-st näitavad, et karistuste mõistmine sarnastel asjaoludel on sõltuvalt nii kohtunikust kui kohtu piirkonnast väga kõikov.⁷⁴ Ebaühtlane karistuspraktika viitab, et printsiipe ei järgita. Samas märgitakse ka, et karistuspraktika lahknemise põhjendamatust on empiirilisel tõendada keeruline. Esiteks nenditakse õiguskirjanduses, et puuduvad andmed selle kohta, kui palju konkreetne asjaolu mõjutas teo koguraskust.⁷⁵ Teiseks tunnistavad teadlased, et pole võimalik välja töötada meetodikat, mis samal ajal arvestab iga kaasuse kõiki asjaolusid, võimaldab töödelda järelduste tegemiseks piisavalt suurt valimit ja annab tulemused võrreldaval kujul.⁷⁶ Kolmandaks peab arvestama, et pärast süü suuruse tuvastamist on karistust mõjutanud ka preventiivsed kaalutlused. Kohati jõuavadki uuringud tulemusele, et mingeid järeldusi pole võimalik teha või on need rangelt tingimuslikud.⁷⁷ On teadustöid, mis tõendavad keskmiste karistuste erinevust ühe koosseisu raames nii kohtute kui kohtunike lõikes, aga ei suuda lõpuni välistada, et erinevused võivad tuleneda meetodikaga tuvastamatutest teo asjaoludest.⁷⁸ Uuringutes esitatud piirangutest tulenevalt nõuab karistuspraktika lahknemise risk tõsiseltvõetavuseks ka teoreetilist põhjendust.

Empiirilistel uuringutel põhinevad teadustööd näitavad, et kohtunikud erinevad oluliselt enda lähenemiselt karistuse mõistmisesse.⁷⁹ Seega avaldub karistuse kujunemises märgatavalt ka kohtuniku isik. Silveri ja Ulmeri teooria kohaselt võib põhjuseks olla asjaolu, et kohtunikke

⁷⁴ Sh tehti Saksamaal 2018. a uuring 1,5 miljoni kohtuasja pinnalt, mis tõendas karistuste suurt erinevust geograafiliselt. Saksa uuringud on kokkuvõetud siin. – Herz 2020, lk 1629; Ühendkuningriikide uuringud – Linacre, R., Pina-Sanchez, J. Refining the measurement of consistency in sentencing: A methodological review. – *International Journal of Law Crime and Justice*, Vol. 44, 2016, lk 68-87; Irwin-Rogers, K., Perry, T. W. Exploring the Impact of Sentencing Factors on Sentencing Domestic Burglary. – Roberts, J. (koost). *Exploring Sentencing Practice in England and Wales*. 5. tr. New York: Palgrave Macmillan 2015, lk 194–220; USA uuringud – Scott, R. Inter-Judge Sentencing Disparity After Booker: A First Look. – *Stanford Law Review*, Vol. 63, No. 1, 2010, lk 1-66; Anderson, A. L., Spohn, C. Lawlessness in the Federal sentencing process: a test for uniformity and consistency in sentencing outcomes. – *Justice Quarterly*, Vol. 27, No. 3, 2010, lk 362-393.

⁷⁵ Lisaks peab kohtunik karistuse mõistmisel arvestama ka teisi, kui üksnes süü suurust mõjutavaid asjaolusid. – Poppleton jt 2021, lk 21.

⁷⁶ Linacre, Pina-Sanchez 2016, lk 13.

⁷⁷ Poppleton jt 2021, lk 9-10.

⁷⁸ Brunton-Smith, I., Pina-Sanchez, J., Li, G. Re-Assessing the Consistency of Sentencing Decisions in Cases of Assault: Allowing for Within Court Inconsistencies. – *British Journal of Criminology*, Vol. 60, No. 6, 2020, lk 9-13.

⁷⁹ Mõned viidatud uurimused. – Hanrath jt 2023; Hester, 2017, lk 205–235; Clair, M., Winter, A. S. How Judges Think About Racial Disparities: Situational Decision-Making in the Criminal Justice System. – *Criminology*, Vol. 54, No. 2, 2016, lk 332–359.

hakkavad süü suurust hinnates mõjutama moraalsed sättumused.⁸⁰ Esiteks võivad need mõjutada kohtunikku otse nn intuiitivsete kalduvustena.⁸¹ Kohtunikud, kes peavad kaalukamaks individuaalseid väärtusi, mõistavad raskemaid karistusi füüsilise isiku suhtes sooritatud kuritegude eest, samas kohtunikud, kes peavad kaalukamaks ühisväärtusi, mõistavad raskemaid karistusi kollektiivsete õigushüvede kahjustamise eest.⁸² Teine võimalus, kuidas moraalsed sättumused kohtunikke mõjutada võivad, on nende veendumus õigest karistussüsteemist. Kohtunikud käituvad kooskõllaliselt selle karistusõiguse tava ja praktikaga, mis nende uskumuste kohaselt on õigem.⁸³ Harris ja Sen märgivad koguni, et kui seaduses pole seda selgelt piiritletud, siis kohaldavad kohtunikud retributiivseid ja utilitaarseid eesmärke läbiseigi, vabalt valitud hierarhilises järjekorras ja proportsioonis.⁸⁴ Eelnevast tulenevalt saab kohtuniku isikust lähtuvat riski kohtupraktika lahknemiseks pidada tõenäoliseks.

Laiast diskretsioonist tulenev oht proportsionaalsele karistusele tingib vajaduse täpsustada teo ja karistuse vahelist suhet. Üks variant selle saavutamiseks on karistusraami liigendamine.⁸⁵ H. J. Hirsch on märkinud, et liiga avara karistusraami puhul ei saa enam rääkida karistuse piisavast määratletusest.⁸⁶ Mitmed riigid, kellega Eesti jagab samu põhiväärtusi on selle käsitlusega nõustunud. USA justiitsministeerium on toetanud kohustuslikke miinimumkaristusi, et edendada ühtset karistuste määramist.⁸⁷ Saksamaal on mitmed õigusteadlased pidanud liiga avaraid karistusraame põhiliseks karistuspraktika lahknemise põhjuseks.⁸⁸ Õiguskirjanduses märgitakse, et Inglismaa laiad karistusraamid seavad samuti eeldused ebaühtlaseks karistamiseks.⁸⁹ Iirimaal on kohus tunnistanud seadusesätte põhiseadusega vastuolus olevaks selle liialt avara karistusvahemiku tõttu ning pidanud sobivaks kuriteo ulatuslikumat diferentseerimist raskuse alusel.⁹⁰ Seega õigusriigi põhimõtet

⁸⁰ Silver, J. R. Moral Foundations, Intuitions of Justice, and the Intricacies of Punitive Sentiment. – *Law & Society Review*, Vol. 51, No. 2, 2017, lk 413–450.

⁸¹ Welch, K., Butler, L. F., Gertz, M. Saving Children, Damning Adults? An Examination of Public Support for Juvenile Rehabilitation and Adult Punishment. – *Criminal Justice Review*, Vol. 44, No. 4, 2019, lk 470–491.

⁸² Vaughan, T. J., Holleran, L. B., Silver, J. R. Applying Moral Foundations Theory to the Explanation of Capital jurors' Sentencing Decisions. – *Justice Quarterly*, Vol. 36, No. 7, 2019, lk 1176–1205.

⁸³ Hanarth jt 2023, lk 233.

⁸⁴ Harris, A. P., Sen, M. Bias and Judging. – *Annual Review of Political Science*, Vol. 22, No. 1, 2019, lk 241–259.

⁸⁵ Pallage, S., Demougin, D. Limiting court behavior: a case for high miinimum sentences and low maximum ones. – *International Review of Law and Economics*, Vol. 23, No. 3, 2003, lk 309.

⁸⁶ Hirsch, H. J. Õigusriikliku karistusõiguse aktuaalsed probleemid. – *Juridica* 3/2004, lk 166.

⁸⁷ Bierschbach, R. A., Bibase, S. What's Wrong with Sentencing Equality? – *Virginia Law Review*, Vol. 102, No. 6, 2016, lk 1459-1460.

⁸⁸ Herz 2020, lk 1644.

⁸⁹ Northern Ireland Assembly, lk 19.

⁹⁰ Ashworth, A., Roberts, J. V. *Sentencing Guidelines: Exploring the English Model*. New York: Oxford University Press 2013, lk 222; O'Malley, T. A quiet revolution occurred this month: sentencing guidelines were

väärtustavates süsteemides peetakse karistusraami liigendamist üheks proportsionaalsuse tagamise meetmeks.

Karistusraami liigendamine kohtu diskretsiooni arvelt võib osutada aga põhjendamatuks, kui muude meetmetega on kohtupraktika ühtsus juba tagatud. Õigusteadlaste tähelepanu ja valdavalt poolehoiu on pälvinud eelkõige kaks lahendust, mis võimaldaksid piirata karistuspraktika lahknemist – õigusemõistmise juhised ja kohtupraktika ühtlustamise põhimõte.⁹¹ Rahvusvahelist võrdlevat analüüsi teinud J. V. Roberts ja L. Harris on tuvastanud, et õigusemõistmise juhiseid kasutatakse karistuste mõistmiseks praegu üksnes angloameerika õigussüsteemis.⁹² Varasema karistuspraktika järgimise printsiip on samuti puhtal kujul leitav vaid väljaspool mandrieuroopa õigusruumi.⁹³ Seetõttu keskendub järgnev ülevaade karistusraami kitsendamise alternatiividest USA, Suurbritannia riikide, Austraalia, Uus-Meremaa ja Kanada karistusõigusele ning Eestiga sarnase õigusruumiga riigina on kontinentaalõiguslikuks võrdlusbaasiks Saksamaa.

Õigusemõistmise juhised saavad pärineda õigustloovast aktist või kohtupraktikast.⁹⁴ Õigustloovatest aktidest tulenevad juhised võivad olla väga erineva iseloomu ja täpsusastmega.⁹⁵ USA kasutab föderaalset nii vangistuse kui rahalise karistuse määramiseks tabeleid, mille teljed moodustuvad vangistuse puhul kuriteo raskusest ja isiku varasematest karistuspunktidest. Tabelile järgnevate sätete abil, on võimalik tuvastada sobiv lahter. Vanglakaristused kuni 30-aastaste vangistusteni on lahtrites märgitud 6-aastase amplituudiga.⁹⁶

introduced. – Irish Times 31.03.2014. Veebis: <http://www.irishtimes.com/news/crime-and-law/a-quiet-revolution-occurred-this-monthsentencing-guidelines-were-introduced-1.1741707> (30.03.2025).

⁹¹ Silver, R., J., Ulmer, J. T. Moral intuitions, punishment ideology, and judicial sentencing. – Journal of Crime and Justice, Vol. 47, No. 2, 2024, lk 220; Neile lisaks käsitletakse vahel ka karistusnõukogude põhjendatust, mis on rakendamist leidnud nt mõnes Austraalia osariigis. – Herz 2020, lk 1625.

⁹² Roberts, V. J., Harris, L. Sentencing Guidelines Outside the United States. Handbook on Corrections and Sentencing. – Spohn, C. (koost), Brennan, P. (koost). Handbook on Sentencing Policies and Practices in the 21st Century. 1.tr. New York: Routledge 2019, 3 ptk, lk 3. Kolmas ptk veebis: <https://www.unife.it/giurisprudenza/giurisprudenza/studiare/sentencing/materiale-didattico/sentencing-guidelines-outside-the-united-states> (30.03.2025).

⁹³ Ingliskeelseid otsisõnu kasutades on võimalik tuvastada Uus-Meremaa regulatsioon, – New Zealand Sentencing Act 2002 – 02.03.2025, p 8 (e). Veebis: <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2002/0009/latest/DLM135544.html> (30.03.2025), ja Kanada regulatsioon – Criminal Code, R.S.C. 1985, c. C-46. – 04.03.2025., p 718.2 (b). Veebis: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/page-120.html#h-130884> (30.03.2025).

⁹⁴ Viimast ei tohi segi ajada kohtupraktika ühtlustamise põhimõttega.

⁹⁵ Herz 2020, lk 1626.

⁹⁶ Formaalseks juhiseks võib pidada veel kongressi määratud kohustuslikke miinimum- ja maksimumkaristusi, nende vahel asetsevad osariiklikult kehtestatud karistusraame ja viimaks osariiklikult kohandatud õiguse mõistmise juhiseid. – United States Sentencing Commission. Guidelines Manual, 01.11.2024. Veebis: <https://www.ussc.gov/guidelines/2024-guidelines-manual/annotated-2024-chapter-5> (30.03.2025); Mitchell, K. L.

Osariiklikult täpsustatakse juhiseid tabelitega, mis käivad konkreetse kuriteoliigi kohta ja võtavad arvesse sealseid karistusraame. Näiteks Washingtonis algab soovituslik juhis 3-12 kuuse vangistusega vähemohtlike ainete valdamise katse eest ja eeldusel, et varasemad karistuspunktid täielikult puuduvad, lõpeb 30-72 kuuse vangistusega kõikvõimaliku ohtlikkusega ainete levitamise eest.⁹⁷ Inglismaal, Šotimaal, Walesis, Põhja-Iirimaal ja mitmetes Austraalia osariikides rakendatakse kohtudiskretsiooni struktureerimiseks kahesuguseid õigusemõistmise juhiseid.⁹⁸ USA-ga sarnaselt rakendatakse nii üldjuhiseid, mis kohalduvad kõikide tegude puhul, kui nn erijuhiseid, mis keskenduvad kindlat liiki kuriteole.⁹⁹ Üldjuhised sisaldavad kriteeriumeid subjektiivse etteheidetavuse ja tekitatud kahju hindamiseks.¹⁰⁰ Konkretiseerivad juhised kasutavad tabelleid, mis juhatavad väga üksikasjalike selgituste kaudu konkreetseesse lahtrisse.¹⁰¹ Seejuures ei ületa tabelites esitatud karistusraami ulatus Inglismaal ja Walesis NPA valdamisel edasiandmise eesmärgil ühegi asjaolude kombinatsiooni korral 4 aastat.¹⁰² Saksa õiguses ei ole üldiselt formaalseid karistuse mõistmise juhiseid rakendatud, kuid covid-19 piirangutega seotud rikkumiste hindamiseks võeti juhised esmakordselt kasutusele mitmetes Saksamaa liidumaades.¹⁰³ Saksa kohus juhindub muul juhul karistusseadustiku üldosast, mis sätestab karistuse kujunemist mõjutavad asjaolud, kuid seda ei pea sealsed õigusteadlased ühtse karistuspraktika tagamiseks piisavaks.¹⁰⁴ Eelnevast tuleneb, et kuigi ka Saksamaal peetakse karistuse mõistmise metoodika täpsustamist vajalikuks, on formaalseid õigusemõistmise juhiseid karistusraami kitsendamise sobivaks alternatiiviks peetud üksnes angloameerika õigussüsteemis.

State Sentencing Guidelines: A Garden Full of Variety. – Federal Probation Journal, Vol. 81, No. 2, 2017, lk 29; Sidhu, D. S. When Is a Mandatory Minimum Sentence Not Under the First Step Act? – Legal Sidebar 02.02.2023, lk 1. Veebis: <https://www.congress.gov/crs-product/LSB10910> (30.03.2025).

⁹⁷ The District of Columbia Sentencing Commission. Voluntary Sentencing Guidelines Manual 01.09.2023. Appendix B – Drug Grid. Veebis: 08.02.2025: https://scdc.dc.gov/sites/default/files/dc/sites/scdc/page_content/attachments/2023%20D.C.%20Sentencing%20Guidelines%20Manual_0.pdf (30.03.2025).

⁹⁸ Northern Ireland Assembly 2016, lk 11-25; Krasnostein, S., Freiberg, A. Pursuing Consistency in an Individualistic Sentencing Framework: If You Know Where You're Going, How Do You Know When You've Got There? – Law and Contemporary Problems, Vol. 76, No. 1, 2013, lk 273.

⁹⁹ Sentencing Council. General guideline: overarching principles 01.10.2019. Veebis: <https://www.sentencingcouncil.org.uk/overarching-guides/crown-court/item/general-guideline-overarching-principles/> (30.03.2025); Sentencing Council. Magistrates' courts sentencing guidelines. Veebis: <https://www.sentencingcouncil.org.uk/offences/> (30.03.2025).

¹⁰⁰ Sentencing Council. General guideline: overarching principles 01.10.2019.

¹⁰¹ Aine liigi, koguse ja edasiandmise eesmärgi kõrval eristatakse ka seda, kas isiku roll oli juhtiv, oluline või väike. – Sentencing Council. Magistrates' courts sentencing guidelines. Supplying or offering to supply a controlled drug/ Possession of a controlled drug with intent to supply it to another. Veebis: <https://www.sentencingcouncil.org.uk/offences/magistrates-court/item/supplying-or-offering-to-supply-a-controlled-drug-possession-of-a-controlled-drug-with-intent-to-supply-it-to-another/> (30.03.2025).

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ Herz 2020, lk 1625.

¹⁰⁴ *Ibidem*, lk 1631.

Kohtupraktikast tulenevad õigusemõistmise juhised tähendavad üldiselt konkreetset lähtepunkti karistuse mõistmiseks kindlat tüüpi kuriteo puhul ning suunist raskendavate ja kergendavate asjaolude kohaldamiseks, aga võivad sisaldada ka konkreetset karistusraami kindlatel asjaoludel.¹⁰⁵ Šotimaa ja mõnede Austraalia osariikide karistusseadustikud sisaldavad sätet, mis annavad edasikaebekohtutele võimaluse võtta endale pädevus, et lugeda konkreetse otsuses väljendatud seisukoht siduvaks õigusemõistmise juhiseks.¹⁰⁶ Inglismaa ja Walesi kõrgema astme kohtuotsustes eristatakse samuti, millised on juhistena tehtud otsused ja millised vähem-kaalukad pretsedendid.¹⁰⁷ Eelnev tähendab, et rangelt kohustuslik on karistuse määramisel järgida üksnes juhiseid tehtud otsust, mitte kõiki kõrgema astme otsuseid. USA-s peetakse juhiste andmist valitsuse ülesandeks ja eraldi juhiseid karistamiseks ei tehta.¹⁰⁸ Saksa riigikohtul on pädevus karistust muuta üksnes juhul, kui see ei vasta ligilähedaseltki teosüüle. Seetõttu on sisuliselt välistatud võimalus anda juhiseid karistamiseks. Saksa kohus on ise ka selgelt väljendanud vastuseisu konkreetsete karistumäärade ja kuriteovormide sidumisele ning keeldunud karistuse mõistmiseks juhiste andmisest.¹⁰⁹ Eeliseks õigusemõistmise juhiste andmisele kindlates kohtuotsustes on, et alamaastme kohtud saavad ühe konkreetse raamistiku, mitte killustunud suuniseid, mis võivad teineteisega vastuolus olla.¹¹⁰ Puuduseks on aga jätkuv ebakonkreetsus selles osas, milliseid mõõdetavaid väärtuseid peaksid konkreetsete asjaolude kandma, sest juhiseid on kohati väga üldised.¹¹¹ Seetõttu kuriteo diferentseerimisele seaduses või formaalses juhises see võrdväärne alternatiiv ei ole.

Sarnaste olukordade käsitlemist sarnaselt võib tagada ka kohtupraktika ühtsuse põhimõte ehk teisisõnu kohustus arvestada olemasoleva karistuspraktikaga. Kõige selgemalt on see esitatud Kanadas ja Uus-Meremaal, kus varasema praktika järgimine karistuse mõistmisel on seaduses

¹⁰⁵ Ashworth, Kelly 2021, lk 27-33; Cowdery, N. Guideline Judgments: It seemed like a good idea at the time. – The International Society for the Reform of Criminal Law 06.07.2006, lk 4. Veebis: <https://isrcl.com/wp-content/uploads/2021/12/Cowdery.pdf> (30.03.2025).

¹⁰⁶ Šotimaa – Criminal Procedure (Scotland) Act 1995 – 11.02.2025, jagu 118 p 7 a. Veebis: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1995/46/2025-02-11> (30.03.2025); Austraalia – New South Wales Legislation Crimes (Sentencing procedure) Act 1999 No 92 – 02.03.2025, jagu 4, p 36 a, b. Veebis: <https://legislation.nsw.gov.au/view/html/inforce/current/act-1999-092> (30.03.2025).

¹⁰⁷ Dingwall, G. The Court of Appeal and Guideline Judgments. – Northern Ireland Legal Quarterly. Vol. 48, No. 2, 1997, lk 150.

¹⁰⁸ Doyle, C. United States Sentencing Guidelines and the Supreme Court: Booker, Fanfan, Blakely, Apprendi, and Mistretta. Congressional Research Service, 01.03.2005. Veebis: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RL/RL32573/3> (30.03.2025).

¹⁰⁹ Herz 2020, lk 1632-1633.

¹¹⁰ Dingwall 1997, lk 144.

¹¹¹ Herz 2020, lk 1632-1635.

sätestatud kohustus.¹¹² Seejuures formaalseid karistuse mõistmise juhiseid, nagu nt USA-s, Kanada ja Uus-Meremaa ei ole kehtestanud.¹¹³ USA pretsedendisüsteemi kohaselt võivad kõrgema astme kohtute otsused juhiste kohaldamise kohta olla madalama astme kohtutele siduvad, kuid seda üksnes osariikides, kus õiguse mõistmise juhistest on aja jooksul kujunenud üldkehtiv standard, mis võimaldab apellatsioonikohtul juhistes ettenähtud karistusest kõrvalekaldumist läbi vaadata.¹¹⁴ USA õiguskirjanduses käsitletakse ka vabatahtliku õigusliku sotsialiseerumise mõju karistuspraktika ühtsusele, mille kohaselt kujuneb ühe piirkonna kohtute töös tugev organisatsiooniline kultuur ja see omakorda ühtlustab ka karistuspraktikat.¹¹⁵ Kuigi uuring jaatas sellist ühtlustavat mõju, siis põhines sealne sotsialiseerumine õigusemõistmise juhiste kohaldamise ühtsusel, mis lähtub klassikalise mandriuroopa õigusruumiga võrreldes juba oluliselt ulatuslikumalt struktureeritud kohtudiskretsioonist.¹¹⁶ Seega analoogia alusel sotsialiseerumise kui iseseisvalt toimiva meetme jaatamine mandriuroopa õigussüsteemis oleks ennatlik. Ühendkuningriikides on apellatsioonikohtu otsuste järgimine õigusemõistmise juhiste kõrval võimalik, aga vabatahtlik.¹¹⁷ Saksa põhiseaduse artikkel 3 kaitseb meelevaldse õigusemõistmise eest, mille rikkumine leiab aset juhul, kui kohus ei suuda põhjendada erinevusi karistustes. C. Herz märgib, et õigust nõuda, et isiku asi otsustatakse sarnaselt teise menetlusega, sellest tulenevalt ei teki ja pigem sisaldab see kohtu põhjendamiskohustust kui kohtupraktikat ühtlustuvat meetet.¹¹⁸ Eelnevast tuleneb, et varasem karistuspraktika omab karistuse mõistmisele riigiti erinevat mõju, kuid haruldastel juhtudel asendab see angloameerika õigussüsteemiga riikides õigusemõistmise juhiseid ning tagab proportsionaalsust karistusraamide kitsendamise asemel.

Kokkuvõttes sisaldab proportsionaalsuse põhimõtte kasvu- ja võrdsuse printsiibist lähtuvalt karistuspraktika ühtsuse nõuet. Seadusandja kehtestatud karistusraam ja kohtu mõistetud

¹¹² Uus-Meremaa regulatsioon – New Zealand Sentencing Act 2002 – 02.03.2025, p 8 (e); Kanada regulatsioon – Criminal Code, R.S.C. 1985, c. C-46 – 04.03.2025, p 718.2 (b).

¹¹³ Krasnostein, S., Freiberg, A. Sentencing Guideline Schemes Across the United States and Beyond. – Oxford Handbook Topics in Criminology and Criminal Justice. Oxford Handbooks Online: Oxford University Press 2014, lk 12-16. Veebis: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199935383.013.001> (30.03.2025).

¹¹⁴ Krasnostein, Freiberg 2014, lk 5; Painter, R., Mayer, K. Which court is binding? Mandatory vs. Persuasive Cases. The Writing Center at University of Georgia Law School 2004, lk 4. Veebis: https://www.law.uga.edu/sites/default/files/uploaded-files/Clutter%20WHICH_COURT_IS_BINDING_Painter-and-Mayer-FINAL.pdf (30.03.2025).

¹¹⁵ Ulmer, J. T., Johnson, B. D. Organizational Conformity and Punishment. Journal of Criminal Law and Criminology, Vol. 107, No. 2, 2017, lk 257–258, 260.

¹¹⁶ *Ibidem*, lk 285-288.

¹¹⁷ Sentencing Council. About sentencing guidelines. Veebis: <https://www.sentencingcouncil.org.uk/sentencing-and-the-council/about-sentencing-guidelines/> (30.03.2025).

¹¹⁸ Herz 2020, lk 1627.

karistus peavad koosmõjus tagama, et see nõue oleks täidetud. Nii uuringud kui õiguskirjandus näitavad, et avara diskretsiooni puhul jäävad kasvu- ja võrdsuse printsiip tagamata. Seetõttu on mitmed õigusriigid probleemi lahendamisel pidanud sobivaks karistusraamide kitsendamist kuritegude ulatuslikuma diferentseerimise läbi. Kohtu diskretsiooni kitsendamist saab aga pidada põhjendatuks üksnes selle vajalikkuse korral. Seaduses sätestatud karistuse muutmisele leidub angloameerika õigussüsteemis erinevaid alternatiive. Kui karistuspraktika on piisavalt ühtlustatud tulenevalt formaalsetest õigusemõistmise juhistest, juhisotsustest või varasema praktika järgimise kohustusest, siis täiendav meede samal eesmärgil võib osutuda ebavajalikuks.

2. Karistuse proportsionaalsuse põhimõte ja karistuspraktika ühtlustamine Eestis

Eestis on proportsionaalsuse põhimõte tuletatud põhiseaduse §-st 11, mis sätestab, et õigusi ja vabadusi tohib piirata ainult kooskõlas põhiseadusega ning piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust. Põhiseadus nõuab seega riigi eesmärgi ja õiguste riive vastastikkust kaalumist, aga ei näe otsesõnu ette, et seaduses sätestatud karistumäär peaks olema proportsionaalne just kuriteo raskuse suhtes.¹¹⁹ Taolist nõuet ei sisaldu ka karistusõiguse üldosas.¹²⁰ Teleoloogiliselt tõlgendades on juristid jõudnud siiski veendumusele, et karistus tähendab Eesti õiguses eelkõige reaktsiooni toimepandule ja nii on karistuse proportsionaalsuse põhimõttel oluline tähendus ka Eesti sanktsionisüsteemis.¹²¹ Vabaduskaotusliku karistusega seoses märgitakse, et karistus peab olema proportsionaalne vabaduse võtmise aluseks oleva juhu ja ajalise kestuse vastavuse suhtes.¹²² Seega tunneb Eesti õiguskord karistuse proportsionaalsuse põhimõtet.

Enamasti nõustatakse Eesti õiguskirjanduses, et karistumäära kehtestamisega evitakse retributiivseid mitte utilitaarseid eesmärke, st karistus peaks olema proportsionaalne teo raskuse suhtes. Karistusraam väljendab just süü suurusega piiritletud „mänguruumi“.¹²³ Süü suurus tuleneb teo raskusest, mis omakorda näitab õigushüve kahjustamise määra.¹²⁴ Seega omaselt tasumisideele ja absoluutsele proportsionaalsusele väljendab karistuse raskus etteheidet, mis on võrdeline teo raskusega. Karistusraami vaadeldakse seesmiselt kui aritmeetilist astmestikku, millele vastab teoraskuse astmestik. Raskem tegu ja raskem karistus asuvad kõrgemal astmel kergema teo ja kergema karistuse suhtes.¹²⁵ Seega ühte koosseisu kuuluvate, kuid eri raskusega tegude suhestumist hinnatakse relatiivsele proportsionaalsusele omase meetodikaga. Eelnevast tulenevalt tunnustatakse Eestis lähenemist, mille kohaselt karistusraamid väljendavad etteheite ulatust ning absoluutne ja relatiivne proportsionaalsus võimaldavad hinnata, kui raske on tegu õigushüve kahjustamisest tulenevalt iseenesest, aga ka teiste tegudega võrreldes.

¹¹⁹ RKÜK 3-1-3-10-02 p 30; Kalmo, Kask, PSK § 11/18, 31; Tiirik, K. Euroopa Liidu seadusandja kohustus järgida Euroopa Liidu põhiõiguste hartas sätestatud karistuse proportsionaalsuse põhimõtet. – *Juridica* 4/2021, lk 298.

¹²⁰ Karistusõigusnormi ja seega ka KarS § 56 adressaatide hulka seadusandjat ennast ei liigitata. – Sootak, J. Kriminaalpoliitika. Tallinn: Juura 2015, lk 62-64; Tiirik 2021, lk 298.

¹²¹ Tiirik 2021, lk 298 koos viitega – Sepp, H. Ohtlikkuse arvestamine karistuse mõistmisel kohtupraktikas. – *Juridica* 2008/8, lk 539.

¹²² Plekksepp, A. PSK (uus versioon) § 20/27. – Lõhmus, U. (toim) Eesti Vabariigi Põhiseadus. Komm vlj. Eesti Teaduste Akadeemia Riigiõiguse Sihtkapital 2022.

¹²³ Sootak, J. KarSK § 56/25.1. - Sootak, J. (koost), Pikamäe, P (koost). Karistusseadustik Komm vlj. 5. vlj. Tallinn: Juura 2021.

¹²⁴ RKÜK 3-4-1-2-05 p 57; RKPJK 3-4-1-13-15 p 39, 45-47.

¹²⁵ Sootak, KarSK § 56/25.1.

Preventiivseid eesmärke ei soovita siiski täielikult kõrvale jätta ning leidub seisukohti, mille kohaselt „õige“ karistusmäär on vahetult seotud kuritegude ärahoidmisega. Kohati kirjutatakse üheselt, et seadusandjal on karistusmäära kehtestamisel iseseisev üldpreventiivne võimekus.¹²⁶ Ka kohtupraktikas viidatakse, et karistusmäär peab olema õiguste kaitseks tõhus ning tegemist on põhiseadusega võetud kaitsekohustusega.¹²⁷ Karistuse alammäär loetakse piisavaks, kui see on veel õigushüvede kaitsel efektiivne.¹²⁸ Madalamaks ei tohiks alammäära seada. Eesti sanktsiooniõiguse diskursusest ei selgu, kuidas täpsemalt teha vahet efektiivsel ja ebaefektiivsel karistusmääral olukorras, kus uuringud puuduvad või ei näita karistusmäära seost heidutusega.¹²⁹ Seetõttu võib piisavalt tõhusat karistust pidada pigem poliitiliseks loosungiks kui seadustehnilist rakendust omavaks parameetriks. Veelgi enam, Riigikohtu praktikast ilmneb, et mistahes eesmärgil ei saa siiski tõsta alamäära kõrgemale, kui näeb ette vähimat süüd sisaldav koosseisupärane tegu.¹³⁰ Ka õiguskirjanduses nõustutakse, et üldpreventsioonil on karistuse alammäära fikseeriv roll, kuid üksnes süü piiresse jääva karistuse määramisel.¹³¹ Seega võiks põhimõtteid koos käsitleda selliselt, et alammäär peab olema vähemalt nii madalal kui kõige kergem koosseisupärane tegu, aga ei tohi olla madalamal, kui eeldab efektiivsus, kusjuures kollisiooni korral astub efektiivsus süü suuruse ees tagasi. Eelnevast tuleneb, et kui tõhususele saabki karistusmäära kujundava tegurina mingi positsiooni omistada, siis on see rangelt teisejärguline.

Eestis nähakse sarnaselt väliskirjandusega karistuse mõistmises tööjaotust, milles seadusandja näeb ette karistusmäära üldiselt ja kohtunik valib välja konkreetse karistuse.¹³² Karistus peab olema proportsionaalne nii karistusseaduses, kui konkreetsetel juhtudel.¹³³ Eriosas sätestatud karistusraam on seejuures seadusandja väärtusotsus, milles väljendub kui oluliseks ühiskond konkreetset õigushüve peab.¹³⁴ Karistuse mõistmine on kohtuniku väärtusotsus, millega ta väljendab siseveendumuse kujunemist konkreetsetel asjaoludel. Seadusandlike ja

¹²⁶ „Samuti on parlamendil sel viisil võimalik /.../ mõjutada kuritegelikku käitumist.“ – Plekksepp, PSK (uus versioon) § 20/33 koos seal viidatud RKPJK 3-4-1-9-03 p-ga 21; Soo – Juridica 3/2022, lk 193.

¹²⁷ RKÜK 5-24-3 p 49.

¹²⁸ RKÜK 5-24-3 p 49-55; RKPJK 3-4-1-13-15 p 39, 45 jj.

¹²⁹ Bottoms, A., Hirsch, A. The Crime-preventive Impact of Penal Sanctions. – Cane, P. (koost), Kritzer, H. M. (koost). The Oxford Handbook of Empirical Legal Research. 2. tr. New York: Oxford University Press 2012, lk 100 jj.

¹³⁰ RKPJK 3-4-1-13-15 p 39, 60.

¹³¹ Kiris jt 2017, lk 137.

¹³² *Ibidem*, lk 111.

¹³³ Plekksepp, PSK (uus versioon) § 20/33.

¹³⁴ Kiris jt 2017, lk 114; RKPJK 3-4-1-13-15 p 45.

õigustmõistvate mehhanismide vahel tuleb leida tasakaal. Kui seadusandja kirjutab kohtunikule ette konkreetse karistumäära, siis puudub karistuse individualiseeritus, kui aga jätab määratlemata karistuse ülem- või alammäära, on ohustatud võrdsuse ja õiguskindluse põhimõtte.¹³⁵ Seega Eesti õiguskirjanduse kohaselt võib karistumäära täielik piiritlemata jätmine õiguspõhimõtetega vastuollu minna.

Eelnevast tuleneb, et kõikvõimalike karistumäärade piiritlemine vähemalt ülem- ja alammäära kehtestamisega on karistamises realiseeruvate õiguspõhimõtete tasakaalustamiseks vajalik. Juhul kui ka karistuspraktika ühtsust saab lugeda Eesti õigusruumis omaksvõetud karistuse proportsionaalsuse põhimõtte osaks, oleks põhjendatud kuritegude ja karistuse vahelise seose määratlemine mõnevõrra täpsemalt, st oluliseks peaks pidama ka alam- ja ülemmäära omavahelist kaugust. Karistuspraktika lahknemises peituvat ohtu põhiseaduslikku järku väärtustele on täheldatud, kuid selles osas, millise õiguspõhimõttega võiks olla ühtne karistuspraktika hõlmatud, valitseb arvamuste paljusus. Märgitakse, et põhjendamatu ebavõrdne kohtlemine riivab õiguskindlust.¹³⁶ Õiguskindluse üks osis on õiguspärase ootuse põhimõtte, mille kohaselt on isikul õigus eeldada, et seadust kohaldatakse sarnasel viisil nagu seda on varem kohaldatud.¹³⁷ Samuti märgitakse, et ebahütlane karistuspraktika seab ohtu õigusselguse, võrdsuspõhiõiguse ja proportsionaalsuse põhimõtte.¹³⁸ Sarnaste juhtumite käsitlemist sarnaselt nähakse ka kui kohtuotsuste aktsepteeritavuse kriteeriumit.¹³⁹ Olgugi, et mitmete erinevate õiguspõhimõtete kaudu, on Eesti õiguskirjanduses võimalik tuvastada märkimisväärsel hulgal püüdlusi määratleda karistuspraktika ühtsust põhiseaduslikku järku või muu kaitstud väärtusena. Seega saab seda ka Eestis pidada kaitsmisvääreks õiguspõhimõtteks. Kuna karistuspraktika ühtsus väljendub eelkõige kasvu- ja võrdsuse printsiibis, tuleks eelistada tõlgendust, mis loeb selle karistuse proportsionaalsuse põhimõtte osaks.

¹³⁵ Kiris jt 2017, lk 111.

¹³⁶ Reinthal, T. Ülekriminaliseerimine. Analüüs. Tartu: Riigikohus, õigusteabe osakond 2010, lk 10. Veebis: https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/dokumendid/2010_lisa_2_ulekriminaliseerimine_analuus.pdf (31.03.2025).

¹³⁷ Reinthal, T. Riigikohtu kriminaalkolleegiumist tagasi saadedud süüteoasjad 2006-2009. Tartu: Riigikohus, õigusteabe osakond 2010, lk 4. Veebis: https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/analyysid/2010/rkkko_tagasi_2006_2009.pdf (31.03.2025).

¹³⁸ Nuut, L., Vahing, M. Juriidilise isiku kriminaalvastutus: 16-aastane idee ja tegelikkus. – *Juridica* 8/2018 koos seal viidatud Tee, K. Juriidilisele isikule kohaldatavad karistused: kohtupraktikal põhinev analüüs. Magistritöö. Tartu Ülikool. Tartu 2016, lk 55.

¹³⁹ Lind, S. Karistuse mõistmine ja selle põhistamine. Maakohtute praktika süstemaatilise varguse asjades. – *Juridica* 8/2012, lk 640.

Kohati on aga ühtset kohtupraktikat Eesti õiguskirjanduses loetud teisejärguliseks ja märgitud, et karistuse mõistmine ongi loominguline tegevus ning õigete kaalutluste arvestamise korral piisab ligikaudsest tulemusest.¹⁴⁰ Karistuse mõistmise loomingulisusele viidatakse tavaliselt seoses saksa õigusest ülevõetud mänguruumiteooriaga, mille kohaselt süü suurusele vastav karistus on ligikaudne vahemik ja mis võimaldab proportsionaalsuse piiresst väljumata mõista küllaltki erinevaid karistusi.¹⁴¹ Saksa õigusteadlased ise on seepärast mänguruumi teooria suhtes olnud kohati äärmiselt kriitilised, märkides, et see on liiga laialivalguv, kuivõrd pole üldkehtivat määratlust, millest koosneb teosüü.¹⁴² T. Hörnle kohaselt on see nii sisutühi kontseptsioon, et seda ei saa isegi teooriaks nimetada.¹⁴³ Seega, arvestades esiteks põhjendatud kriitikat sakslastelt endalt ja teiseks Eesti õiguskirjandusest nähtuvat huvi ühtse kohtupraktika tagatuse vastu, näib põhjendatud liikuda karistuse mõistmise mentaliteedis puhtalt mänguruumiteoorialt konkreetset karistust ettenägeva punktraskuse teooria suunas.¹⁴⁴ Eelnevast tulenevalt peaks teole vastava karistuse leidmine olema ulatuslikumalt piiritletud võrreldavate tegude eest mõistetud karistustega, kui tingib puhas mänguruumiteooria.

Kohtupraktika ühtsuse saavutamise meetodeid ei ole Eestis analüüsitud ning arutelu karistusraami vastavusest proportsionaalsuse põhimõttele on olnud ühekülgne. Karistusraam loetakse õigusriigi, inimväärikuse ja proportsionaalsuse põhimõttele vastavaks, kui see võimaldab kohtul mõista karistuse, mis ei ole teo ebaõiguse määra ning uute kuritegude toimepanemise ärahoidmise ja õiguskorra kaitsmise eesmärki silmas pidades ilmselgelt ülemäärane.¹⁴⁵ Märgitakse, et raam olema piisavalt lai, et kohus saaks tuvastada süü suuruse vastavalt teole.¹⁴⁶ Riigikohtu hinnangul läheb olemuslikult erineva raskusastmega õigusvastaste tegude liitmine ühe sanktsioonivahemiku alla vastuollu proportsionaalsuse põhimõttega üksnes siis, kui karistuse alammäär ei võimalda mõista teosüüle vastavat karistust.¹⁴⁷ Kogu argumentatsioon on seega suunatud kohtu diskretsiooni ja karistusraami laiendamisele.

¹⁴⁰ Kiris jt 2017, lk 112.

¹⁴¹ *Ibidem*, lk 140; Ginter J., Laos, S., Sootak, J. Eesti karistuspoliitika: üleminek totalitaarriiklikust õigusriiklikku kriminaalõigusesse. Tallinn: Juura 2002, lk 33-34.

¹⁴² Streng, F. Sentencing in Germany: Basic Questions and New Developments. – German Law Journal, Vol. 8, No. 2, 2007, lk 156-157.

¹⁴³ Hörnle, T. Moderate and Non-Arbitrary Sentencing Without Guidelines: The German Experience. – Law & Contemporary Problems, Vol. 76, No. 1, 2013, lk 194.

¹⁴⁴ Kiris jt 2017, lk 141.

¹⁴⁵ Just vabaduskaotuslike karistustega seoses on ülemäärast karistust peetud vastuoluliseks inimväärikuse põhimõttega. – Ernits, M. Eesti õiguskorra „DNA“ ja põhikorra tuum. – Juridica 4–5/2023, lk 278; Kiris jt 2017, lk 111; RKÜK 3-4-1-2-05 p 57; 87; RKPJK 3-4-1-13-15 p-d 39, 41, 61; RKÜK 5-24-3 p 48.

¹⁴⁶ Kiris jt 2017, lk 84.

¹⁴⁷ RKPJK 3-4-1-13-15 p 59.

Mingeid tasakaalustavaid kriteeriume karistusraami amplituudile ega liigendatusele kohtupraktikast ega ka õiguskirjandusest ei tulene. Kui kasvu- ja võrdsuspriinid on osa isiku õigusest proportsionaalsele karistusele, siis ei ole piisav piiritleda karistusraami üksnes piisavalt madala alammääraga. Kuitahes erineva raskusega tegusid sisaldav koosseis jätab kohtu diskretsiooni liiga ulatuslikuks ja sarnaste asjaolude erinevalt hindamise riski tasakaalustamata. Süüteo koosseisu proportsionaalsuse hindamisel tuleks aga arvestada sedagi, et ühtlase kohtupraktika tagamiseks võib olla vajalik jagada karistusraam väiksemateks osadeks. Eelnevalt tuleneb, et Eestis on karistuse proportsionaalsuse põhimõtet seostatud üksnes liiga kõrge alammäär kehtestamisega, kuid õigustatud oleks hinnata ka seda, kas liiga avar koosseis ja seega ka karistusraam ei loo lubamatut riski karistuspraktika lahknemiseks.

Karistusraami liigendamist võiks asendada õigusemõistmise juhise. Karistuse kohaldamise põhimõtted tulenevad Eestis KarS §-st 56, mille lg 1 kohaselt on karistamise aluseks isiku süü ning karistuse mõistmisel võetakse arvesse kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid, võimalust mõjutada süüdlaselt edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest ja õiguskorra kaitsmise huvisid. Riigikohtu praktikas on omaks võetud lähenemine, mille kohaselt võetakse lähtepunktiks karistusseadustiku eriosa normi sanktsiooni keskmine määr, millest liigutakse üles või alla poole, võttes arvesse süüd kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid ning muud süü suurust määravaid asjaolusid ja saadud karistust korrigeeritakse eri- ja üldpreventiivsetest kaalutlustest tulenevalt.¹⁴⁸ Seega on karistust kujundavad tegurid kohtupraktika kohaselt hierarhilises süsteemis, millest kõige olulisem on süü.¹⁴⁹ Eelnevalt tulenevalt eksisteerib Eestis seaduse ja kohtupraktika koosmõjus sisuliselt karistuse mõistmise juhise.

Eestis kehtiv karistuse mõistmise juhise on mitmel põhjusel proportsionaalsuse tagamiseks ebapiisav. Sarnane seadusest tulenevate põhimõtete ja õiguspraktikas esitatud lähtepunkti mudel valitseb ka Saksamaal.¹⁵⁰ Sealsed õigusteadlased on aga ebasoosivad ning märgivad, et ühtne karistuspraktika ei ole sellise mudeliga tagatud, sest mingeid mõõdetavaid väärtusi juhend ei anna.¹⁵¹ Samasuunalist kriitikat nähtub ka Eesti õiguskirjandusest.¹⁵² Eestis võib juhise lugeda ebaefektiivseks ka kohtute leige huvi tõttu selle kohaldamisesse. Karistuse

¹⁴⁸ RKKK 1-18-2232/179 p 71; RKKK 3-1-1-77-11 p 11; Algselt pidid kergendavad ja raskendavad asjaolud olema just süü osa, mitte selle kõrval seisvad tegurid. – Sootak 2000, lk 77.

¹⁴⁹ Kiris jt 2017, lk 110.

¹⁵⁰ Sakslased diskuteerivad ka selle üle, kas lähtepunktiks peaks olema karistusraami keskmine määr või kuriteoliigi eest mõistetud statistiline keskmine määr. – Herz 2020, lk 1630-1632.

¹⁵¹ *Ibidem*, lk 1628.

¹⁵² Soo – Juridica 3/2022, lk 187.

mõistmise metoodika vabatahtlikkust demonstreerib ühest küljest pidev karistuste mõistmine alammäära lähedale, mis uurimisasutuste prioriteete arvestades ei ole statistiliselt loogiline.¹⁵³ Teisest küljest on ka põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium alandanud juhise siduvust soovituslikule tasandile. Ringkonnakohtu hinnangul oli KarS § 422 lg 2 p 1 karistusvahemik põhiseadusega vastuolus, sest metoodikat rakendades polnud võimalik mõista teo ebaõiguse määrale vastavat karistust.¹⁵⁴ Riigikohtu kohaselt on aga õiguslikke piire arvestav konkreetse karistusmäära valik eelkõige kohtuniku siseveendumuse küsimus.¹⁵⁵ Siinkirjutaja hinnangul võib Riigikohtu seisukohta tõlgendada nii, et kui kohtuniku meelest õiglane karistus „maandub“ seaduses ettenähtud karistusvahemikku, siis ei rikuta kellegi õigusi, kui seda põhjendatakse metoodikast mõnevõrra kõrvale kaldudes. Seega metoodikat võib vajadusel moonutada või koguni eirata. Samuti on problemaatiline retributiivsete ja preventiivsete kaalutluste vahekord. Eesti õiguskirjanduses ollakse seisukohal, et süü määrab igal juhul karistuse ülemmäära ja preventioonilistel kaalutlustel võib liikuda sellest madalamale.¹⁵⁶ Riigikohus on pigem eelistanud tõlgendust, mille kohaselt süüle vastav karistusmäär on esimene samm proportsionaalse karistuse mõistmisel, aga seda võib vajadusel korrigeerida ka kasvavalt.¹⁵⁷ Seega puudub kindlus ka selles osas, et süü suurusest suuremat karistust mõista pole võimalik. Eelnevast tuleneb, et Eestis kehtiv juhise on ebatäpne, vastuoluline ja vabatahtlik ning kasvu- ja võrdsuse printsiipi ei taga.

Kuritegude järjepidevat diferentseerimist võiks tagada ka kohtupraktika ühtsuse põhimõtte. Paraku ei saa seda pidada kriteeriumiks, mida kohus karistuse mõistmisel oleks kohustatud arvestama. Esiteks, kontinentaalõiguslikus süsteemis kehtib eeldus, et kohtupraktika ei ole siduv.¹⁵⁸ Kui Eesti kriminaalmenetluses on selles osas tehtud kitsas erand, siis materiaalõiguses mitte.¹⁵⁹ Teiseks on kohtupraktika ühtlustamine üksnes Riigikohtu ülesanne, mis jätab valdava enamuse lahenditest sellest eesmärgist vabaks.¹⁶⁰ Riigikohtu analüüsis on selle kohta märgitud,

¹⁵³ Statistika – Ahven, Tüllinen, Tamm, lk 23; Õiguskirjanduses on kergematele karistustele kaldumise tendentsi nimetatud ka kohtupooleks protestiks ebaõige seaduse vastu. – Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura 2003, lk 207; Prioriteedid – Aas, R. Tugevatoimelised uimastid. – Prokuratuuri aastaraamat 2023. Veebis: <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/prokuratuuri-aastaraamat-2023/tugevatoimelised-uimastid> (31.03.2025).

¹⁵⁴ RKPJK 5-20-5 p 3.

¹⁵⁵ RKPJK 5-20-5 p 19.

¹⁵⁶ Kiris jt 2017, lk 137.

¹⁵⁷ RKKK 3-1-1-77-11 p 11.

¹⁵⁸ Narits, R. Õiguse entsüklopeedia. Tallinn: Juura 2004, lk 68.

¹⁵⁹ Kriminaalmenetluse seadustik (KrMS) § 2 p 4.

¹⁶⁰ KrMS § 349 lg 4 p 2; Riigikohtu esindustrükis. Tartu: Riigikohus 2025, lk 3. Veebis: https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/Tr%C3%BCKis/Riigikohus-brosyyr-2025_EST.pdf (31.03.2025).

et pretsedent on Riigikohtu enda jaoks siduvam kui alamaastme kohtutele.¹⁶¹ Kolmandaks ei ole ka Riigikohtu praktika tingimata ühtne.¹⁶² Varasemalt on märgitud, et isegi ühe Riigikohtu otsuste kontekstis paistab erinevatel arvamustel olnud kohtunike seisukohtade kogum, mitte kohtu ühtne seisukoht.¹⁶³ Karistuspraktika ühtsuse tagamiseks on tehtud pingutusi ka eeluurimisfaasis. Prokuratuuri koostatud karistuspraktika ühtlustamise dokument ei sisalda aga piisavat täpsust õiguskindluse tagamiseks, kuivõrd teo asjaoludele piiritletavat kaalu ei omistata.¹⁶⁴ Liiasi pole sel kokkuleppel kohtu suhtes vähimatki mõju. Eelnevast tulenevalt on karistuspraktika ühtsuse põhimõte Eestis vabatahtlik kriteerium, mida kohtud võivad soovi korral karistuse põhjendamisel kasutada, aga pole selleks kohustatud. Järelikult ei asenda ka see kuritegude diferentseerimist ja karistusraami liigendamist.

Kokkuvõttes eksisteerib Eesti õiguskorras karistuse proportsionaalsuse põhimõte. Seaduses sätestatud karistusmäär väljendab teo raskust õigushüve kahjustamise määra kaudu omaselt absoluutsele proportsionaalsusele. Kohtupraktikas rõhutatakse vajadust pidada silmas ka karistusmäära tõhusust, kuid uuringud, mis seda legitiimselt teha võimaldaksid, pole seni tulemust andnud. Karistusraami siseselt on tegu aritmeetilise astmestikuga, mis on omane relatiivsele proportsionaalsusele. Relatiivset proportsionaalsust täpsustavaid kasvu- ja võrdsuse printsiipi saab ühtset karistuspraktikat käsitleva diskursuse kohaselt arvata Eestis kaitsmisväärseteks. Meetmed nende kaitsmiseks aga puuduvad. Karistusraam on loetud ebaproportsionaalseks vaid liiga kõrge karistuse alammäära tõttu ja kohtuniku tööd takistavaks on peetud üksnes liiga kitsast karistusraami. Diskussioon karistusraami amplituudi üle vajab seega tasakaalustamist, kuivõrd karistuse proportsionaalsuse põhimõte vajab kaitset ka kohtupraktika ühtsuse tagamise kaudu, mis on Eestis saavutatav liigendamisega. Karistusraami liigendamise alternatiivid puuduvad, kuivõrd piisava täpsuse ja siduvusega õigusemõistmise juhust Eesti õiguskorras pole ja pretsedendiõigust sh karistuste mõistmise osas Eestis ei kehti. Seega on ühtse karistuspraktika tagamiseks sobiv meede kuriteo raskusastmeline diferentseerimine, mis võimaldab karistusraami väiksemateks osadeks jaotada.

¹⁶¹ Väide on mõnevõrra eksitav, kuivõrd selle kohaselt sisaldab pretsedent ikkagi mingit siduvust alamaastme kohtute jaoks. Samas märgib Reinthal ka ise, et I ja II kohtute jaoks Riigikohtu otsused siduvad ei ole. – Reinthal. Ülekriminaliseerimine 2010, lk 4.

¹⁶² Teeveer, R. jt. (koost). Kohtute aastaraamat 2010. Tartu: Riigikohus 2010, lk 84.

¹⁶³ *Ibidem*.

¹⁶⁴ Isikute kohtlemise ja ühtse karistuspraktika põhimõtted narkokuritegudes. Toila: Prokuratuur 12.10.2017. Veebis:

<https://aastaraamat.prokuratuur.ee/sites/default/files/inlinefiles/%C3%9Chtse%20praktika%20kokkulepe%20-%20narkokuriteod.pdf> (31.03.2025).

3. NPA-de ebaseadusliku käitlemise koosseisude diferentseerimine

NPA-de ebaseadusliku käitlemise kriminaliseerimisega kaitstakse rahvatervist.¹⁶⁵ Rahvatervis on kollektiivne õigushüve, mis väljendub esiteks määratlemata hulga isikute tervises ja teiseks ühiskonna toimimisvõimes laiemalt.¹⁶⁶ Kahju rahvatervisele on defineeritud kui „konkreetsel isikul narkootikumide tarbimisest tingitud elukvaliteedi languse negatiivset mõju ühiskonna seisundile.“¹⁶⁷ Seega rahvatervisele põhjustatud kahjuna arvestatakse inimeste keskmise tervisliku seisundi halvenemist, aga ka tagajärgi, mida saab tervise halvenemisega siduda. NPA-de ebaseadusliku käitlemise koosseisud on abstraktsed ohudeliktid, st et karistusväärseks loetakse rahvatervise ohustamine sõltumata konkreetsete isikute tervise reaalsest kahjustamisest.¹⁶⁸ Õiguslikult puuduvad NPA ebaseadusliku käitlemise tegudel kannatanud, kellele tekitatud kahju teo raskuse hindamisel aluseks võtta. Seega sõltub õigushüve kahjustamise määr ehk teo raskus NPA-de ebaseadusliku käitlemise kontekstis eeskätt sellest, mil määral ja kui paljude inimeste tervist tegevusega potentsiaalselt ohustatakse. Rahvusvaheline uimastipoliitika konsortsium on pidanud rahvatervise ohustamise määra väljendamiseks sobivateks kriteeriumiteks tegevuse mahtu, edasiandmise eesmärki ning aine liiki.¹⁶⁹ Konsortsiumi kohaselt peaksid riigid kontrollima, kas karistuse proportsionaalsuse põhimõtte on kriteeriumite valguses tagatud.¹⁷⁰ Eelnevast tulenevalt on vajalik hinnata, kas Eesti regulatsioon arvestab kriteeriumitega viisil, mis väljendab karistuse suhet proportsionaalselt rahvatervisele põhjustatud ohtu.

NPA-de ebaseaduslikku käitlemist reguleerivad Eestis kaks õigusakti. NPA-de käitlemisele suunatud kuriteod on sätestatud KarS-i 12. peatükis. KarS § 184 lg 1 sätestab NPA-de käitlemise esimese astme kuriteona, kui ainet on käideldud suures koguses. Teole vastab ühe- kuni kümneaastane vangistus. Võttes eelduseks KarS § 56 lg 1 esimeses lauses esitatud lähenemise, et karistamise aluseks on süü, saab koosseisupärasteks pidada kuritegusid, mis erinevad raskuse poolest kümnekordselt ja kohtu diskretsiooni seega eriti laiaks.¹⁷¹ KarS § 183 lg 1 sätestab NPA-de käitlemise teise astme kuriteona, kui ainet on käideldud väikses koguses ja edasiandmisega, süstemaatilise üle riigipiiri toimetamisega või muus vormis edasiandmise

¹⁶⁵ Laos, S. KarSK 12. ptk sj/1.1.

¹⁶⁶ *Ibidem*.

¹⁶⁷ Ginter, J., Randma, P., Sootak, J. Narkosüüteoed Eestis. Tallinn: Juura 2007, lk 22-23.

¹⁶⁸ Laos, KarSK 12. ptk sj/1.2.

¹⁶⁹ Lai 19.06.2012.

¹⁷⁰ *Ibidem*.

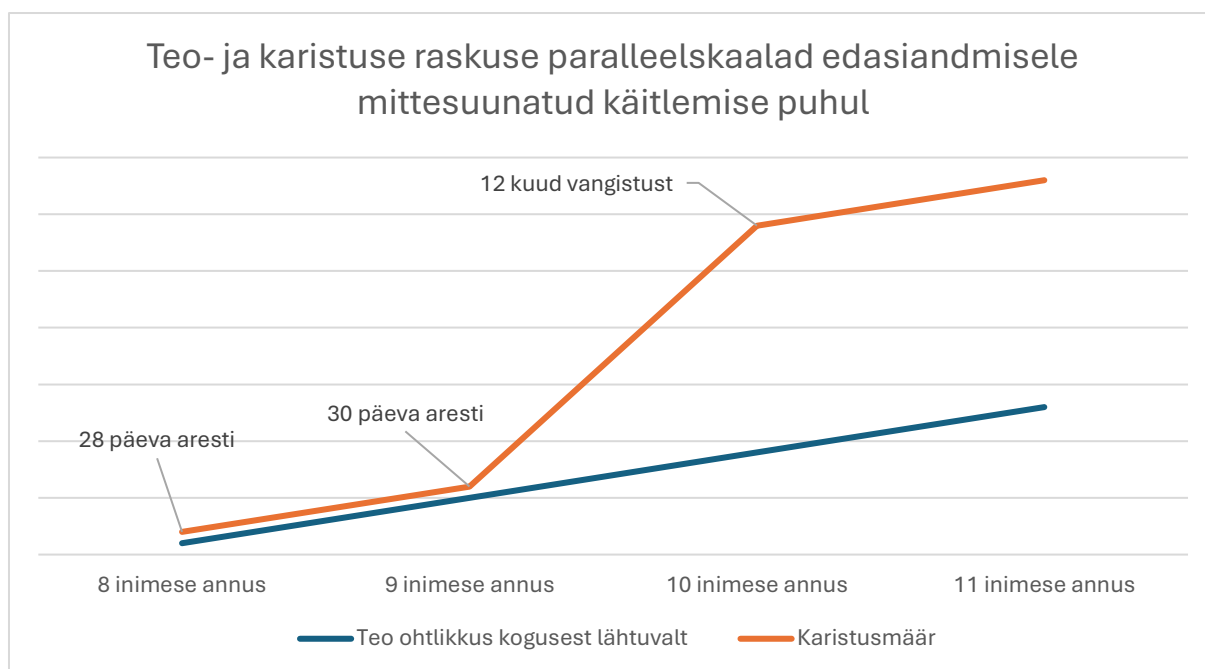
¹⁷¹ Sedavõrd laia karistusraami on suudetud üldjuhul vältida. Väljaspool KarS-i 12. ptk-i on ainult kaks altkäemaksu kvalifitseeritud koosseisu, mis väljendavad sedavõrd suurt suhtelist erinevust.

eesmärgil. Teole vastab rahaline karistus või kuni kolmeaastane vangistus. Kohtu otsustusvabadus vabaduskaotusliku karistuse mõistmisel on seega tunduvalt kitsam. Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ja nende lähteainete seaduse (NPALS) § 15¹ sätestab aine käitlemisele suunatud väärteo – NPA tarbimise arsti ettekirjutuseta või väikeses koguses valmistamise, omandamise või valdamise edasiandmise eesmärgita. Teole vastab rahatrahv kuni 300 trahviühikut või arest. Väärteo puhul on diskretsioon väga kitsas.¹⁷² Eelnevast tulenevalt NPA ebaseadusliku käitlemise teod jagatud kolmeks raskusastmeks ning teo raskuse suurendes suureneb ka risk karistuspraktika lahknemiseks.

Koosseisudest on võimalik tuvastada kaks diferentseerimisalust – kogus ja käitlemise iseloom. KarS §-is 184 sätestatud tegu KarS §-is 183 ja NPALS §-is 15¹ nimetatud tegudest eristavaks kriteeriumiks on aine suur kogus. Oluliselt rangem karistusvahemik viitab, et rohkem kahjulikku ainet tähendab suuremat ohtu rahvatervisele. Kasvuprintsiibi kohaselt peaks teo ohtlikkuse järk-järgulisel suurenemisel suurenema võrdeliselt ka karistumäär.¹⁷³ See tähendab, et kui kaheksale inimesele joobe tekitamiseks piisava koguse kokaiini käitlemisele vastab nt 28 päeva aresti ja üheksale inimesele piisava koguse käitlemisele 30 päeva aresti, siis kümnele inimesele piisava koguse käitlemisele peaks vastama ligikaudu 32 päeva aresti. Eestis seevastu nihkub suure koguse piiril edasiandmisele mittesuunatud käitlemisele vastav karistus 30-päevaselt arestilt otse 1-aastase vangistuseni ehk maksimaalselt NPALS § 15¹ lg-s 1 sätestatud väärteokaristuselt minimaalse KarS § 184 lg-s 1 sätestatud kuriteokaristuseni (vt joonis 5). Kui koguse sujuval kasvamisel toimub mõnes kohas taoline hüpe teole vastava karistuse osas, siis katkestab see kasvu järjepidevuse. Lävendil peab seega olema tähendus, mille kaudu on võimalik põhjendada, miks lisandub teole just selles punktis täiendav kiht ebaõigust, mis erinevalt eelnevatest kogustest ei tulene üksnes NPA mõjust tervisele.

¹⁷² KarS § 48 kohaselt on aresti pikkus kuni kolmkümmend päeva.

¹⁷³ Duus-Ötterstrom 2018, lk 129; Hirsch 1992, lk 83.

Joonis 5

Eelnevast tuleneb, et suure koguse lävend ei tohiks olla poliitiline suva, vaid peaks omama teosüü kontekstis kvalitatiivset tähendust. Kooskõlalisel eeltoodud käsitlusega on J. Sarv hinnanud suure koguse piiri enda tarbeks käitlemise elulise usutavuse lävendiks.¹⁷⁴ Teisisõnu, suure koguse käitlemisega peaks kaasnema edasiandmise eesmärgi eeldus. Sellisel juhul oleks hüpe karistusmääras põhjendatud, sest levitamisele suunatud käitlemist loetaksegi suurusjärgu võrra raskemaks teoks.¹⁷⁵ Saab nõustuda, et kui põhjustatud ohtu mõõdetakse mh ohustatud inimeste arvuga, siis edasiandmisega käitleja kontrolli alt väljunud NPA levik suurendab seda eksponentsiaalselt. Seega karistust järsult raskendav suure koguse alampiir vastab karistuse proportsionaalsuse põhimõttele, kui see väljendab edasiandmise eesmärgi eeldust. Analoogset eeldust on ajalooliselt ka seaduse tasandil kohaldatud, kui 2000. aasta tubakaseaduse § 3 lg 6 kohaselt loeti olulises koguses hoidmist hoidmiseks edasiandmise eesmärgil.¹⁷⁶ NPA ebaseadusliku käitlemise koosseisud pole vastavat sätet kunagi sisaldanud, kuid õigusselguse tagamiseks võiks sarnase sätte kasutuselevõttu kaaluda.

Suure koguse alampiiriks on NPALS § 3¹ lg 3 kohaselt kümnele inimesele joobe tekitamiseks piisav kogus, mis ei võimalda paraku kohtul edasiandmise eesmärgi eeldusega arvestada. Nii väikse koguse puhul ei oleks levitamise eeldamine põhjendatud, sest selle enda tarbeks

¹⁷⁴ RKKK 1-18-2232/180 p 15.

¹⁷⁵ RKKK 3-1-1-38-09 p 9.

¹⁷⁶ Tubakaseadus – RT I 2000, 59, 379.

käitlemine on tõenäoline ja sellisel juhul ei vastaks seadus sotsiaalsele tegelikkusele.¹⁷⁷ Kohtupraktikas tõlgendatakse seetõttu KarS §-i 184 nii, et keskmise raskusega koosseisupärane tegu on ilma levitamise kavatsuseta ja edasiandmise eesmärk toimib süüd suurendava asjaoluna.¹⁷⁸ Selleks, et kohus saaks edasiandmise eesmärgi eeldusega arvestada kõigi koosseisupäraste tegude puhul, peaks suure koguse alampiiri tõstma nii, et see kajastaks kogust, mille käitlemine üksnes endale asub väljaspool mõistlikku usutavust. Justiitsministeeriumi analüüsi kohaselt on tegelikkusega paremini kokkusobiv 30-le inimesele piisav kogus.¹⁷⁹ Tegemist on kogusega, mida narkosõitlased on tegelikult enda tarbeks vullanud.¹⁸⁰ Lävendi seadmisel tuleb silmas pidada ka seda, et ümberpööratud tõendamiskoormis edasiandmise eesmärgi suhtes kannab kaalukalt suurt riivet süütuse presumptsioonile. Seega arvestades süüdistatava piiratud võimalusi tõendada negatiivset asjaolu, võiks elulise usutavuse kriteeriumi seada ka mõningase varuga.

Lisaks kogusele kasutatakse kehtivas seaduses tegevuse mahu kui ohtlikkuse näitaja tähistamiseks tulusust. KarS § 184 lg-s 2¹ on sätestatud NPA ebaseaduslik käitlemine suure varalise kasu saamise eesmärgil, millele vastab kuue- kuni kahekümneaastane või eluaegne vangistus. Riigikohus on märkinud, et rahvatervist silmas pidades iseloomustaks aine kogus teo raskust ja süü suurust täpsemini kui suure varalise kasu saamise eesmärk.¹⁸¹ Kui teosüü sõltub sellest mil määral ja kui paljude inimeste tervist tegevusega ohustatakse, siis koguse kõrval turuhinna arvestamise eesmärk ei ole tõepoolest asjakohane ning paremini sobiks kvalifikatsiooniks väga suur kogus. Justiitsministeeriumi analüüsis on pakutud väga suureks koguseks sellist, millest piisab joobe tekitamiseks vähemalt 5000 inimesele ja millele vastavad menetlused moodustavad KarS § 184 menetlustest täna 5%.¹⁸² A. Šapovalovi magistritöös on pakutud lävendit 100 000 piirile, sest see väljendab koguseid käitlemise ahela esimesel astmel ehk uimastitootjate tegevust.¹⁸³ Kuivõrd KarS § 184 lg 1 ja lg 2¹ karistusmäärad võimaldavad kogusele vastavalt sujuvat üleminekut ka karistuses, st lg 1 maksimaalne karistus on 10 aastat ja lg 2¹ miinimumkaristus 6 aastat vangistust, siis ei lisandu väga suure koguse piiril etteheitele täiendavat tähendust nagu lisandus suure koguse piiril. Seega kasvuprintsiip ei takista poliitilist

¹⁷⁷ RKKK 1-18-2232/180 p 15.

¹⁷⁸ RKKK 3-1-1-38-09 p 9.

¹⁷⁹ Ahven, Tüllinen, Tamm, lk 4.

¹⁸⁰ *Ibidem*.

¹⁸¹ RKKK 1-18-2232/179 p 78

¹⁸² Ahven, Tüllinen, Tamm, lk 20.

¹⁸³ Šapovalovi käsitluses piisab nii eriti kui ülisuurest uimastikogusest joobe tekitamiseks 10 000-le inimesele. Ilmselt pidas autor siiski ülisuureks sellist kogust, millest piisab joobe tekitamiseks 100 000-le inimesele. – Šapovalov 2022, lk 62-63.

kokkulepet kummagi viidatud koguse juures.¹⁸⁴ Eelnevast tulenevalt peaks suure varalise kasu saamise eesmärgi kvalifikatsiooni asendama väga suure kogusega.

KarS §-is 183 sätestatud tegu KarS §-is 184 ja NPALS §-is 15¹ nimetatud tegudest eristavaks kriteeriumiks on käitlemise iseloom, täpsemalt edasiandmise eesmärk. Narkootilise aine käitlemise mõiste sisustamisel saab lähtuda NPALS § 2 p-s 3 esitatud loetelust, millest mõned vormid nagu nt tarnimine ja vahendamine sisaldavad edasiandmist juba olemuslikult, teiste puhul tuleb levitamise kavatsus KarS § 183 kontekstis täiendavalt tuvastada.¹⁸⁵ Kuigi ka suure koguse käitlemine võib olla levitamisele suunatud, ei sea KarS § 184 kohustuslikke tingimusi käitlemise vormile, mis tähendab, et KarS § 184 koosseisu võib täita ka NPA käitlemisega üksnes enda tarbeks. Ühest küljest oli seadusandja soov Riigikohtu hinnangul anda suure koguse käitlemise juures konkreetsele käitlemise liigile sekundaarne tähendus.¹⁸⁶ Teisalt peetakse levitamisele suunatud NPA käitlemise tegusid koguni raskusastme võrra eristavaks kriteeriumiks.¹⁸⁷ Seega valitseb kohtupraktikas diametraalne vastuolu edasiandmise eesmärgi tähenduse osas teo raskusele. Eelnevast tulenevalt on karistuspraktika järjepidevuse tagamiseks vajalik ka KarS § 184 kontekstis edasiandmise eesmärgi tähendust ühtlustada.

Absoluutne proportsionaalsus arvestab teo raskuse tuvastamisel tekitatud ohu kõrval ka teo subjektiivset etteheidetavust. Eesti juristkonnas ei valitse siiski üksmeelt selles osas, mil määral peaks süü suuruse hindamisel subjektiivset külge arvestama.¹⁸⁸ Lähtudes teosüü määratlemise kriteeriumist NPA-de ebaseadusliku käitlemise puhul, ehk mil määral ja kui paljude inimeste tervist ohustatakse, oleks küüniline jätta tahtlus NPA edasilevitamise osas lihtsalt tähelepanuta. Seepärast saab nõustuda Riigikohtu seisukohaga, et mistahes koguse juures ei ole edasiandmise eesmärgil käitlemine enese jaoks käitlemisega „võrdlevalt raskuselt samaväärne“.¹⁸⁹ Eelnevast tulenevalt on edasiandmise eesmärgil rahvatervise ohustamise määrale oluline tähendus ka suure koguse käitlemise raames ning vajalik hinnata selle diferentseerimisaluse seadusesse lisamise võimalust.

¹⁸⁴ Ühiskondliku kokkuleppe ja ankrukohtade seadmise kohta vt lähemalt käesoleva töö ptk 1.1.

¹⁸⁵ RKKK 3-1-1-56-15 p 10.

¹⁸⁶ RKKK 3-1-1-101-07 p 17.1.

¹⁸⁷ Isikute arvu olulisust on kohus rõhutanud. – RKKK 1-17-10162/351 p 41.

¹⁸⁸ Riigikohus alati tahtluse ja ettevaatamatuse liiki süü suurust mõjutavaks asjaoluks ei loe. – Soo – Juridica 3/2022, lk 185.

¹⁸⁹ RKKK 3-1-1-38-09 p 9.

Diferentseerimiskriteeriumite rakendamisel tuleb silmas pidada topeltarvestamise keeldu. Tegemist on üldtunnustatud nõudega, mille kohaselt isiku käitumises ilmnenud ja talle omistatud süüteo koosseisu tunnust ei saa karistuse mõistmisel teist korda arvestada kergendava või raskendava asjaoluna.¹⁹⁰ Karistuse proportsionaalsuse põhimõtte kontekstis tuleb seda tõlgendada mõnevõrra laiendavalt, st sõltumata sellest, kas liigitada seda kergendavaks, raskendavaks või muuks süü suurust kujundavaks asjaoluks, ei saa ühe teosüü komponendiga etteheitele mitu korda kaalu lisada. Vastasel juhul moondub teosüü tegelikust suuremaks ja tingib ebaproportsionaalse karistuse. Kui suure koguse lävendi ületamisega kaasneb edasiandmise eesmärgi eeldus, siis ei ole KarS § 184 puhul võimalik enam teole edasiandmise eesmärgi kvalifikatsiooni lisada. Muidu mõjutaks edasiandmise eesmärk karistust kahekordse kaaluga. Ka kohus ei tohiks KarS § 184 raames edasiandmise eesmärki süüd suurendava asjaoluna arvestada, sest suure koguse alampiiri kaudu on seadusandja seda juba eeldanud. Küll aga peab suurt kogust käidelnud süüdistataval säilima võimalus veenda kohut edasiandmise eesmärgi puudumises. Arvestades KarS § 184 karistusraami, mis peaks suure koguse lävendi tähendusest tulenevalt põhinema tervikuna edasiandmise eesmärgi eeldusel, tuleks eesmärgi puudumist arvestada väga kaaluka, isegi erandliku asjaoluna KarS § 61 mõttes, mis võimaldab karistust ka alla alammäära. Seega on edasiandmise eesmärgile omane teosüüd raskusastme võrra eristav kvaliteet ka suure koguse puhul, kuid et raskendav eeldus katab tervet koosseisu, siis asub suures koguses enda tarbeks käitlemine karistusraamist väljas. Seega suures koguses enda tarbeks käitlemist karistussüsteem üldse ei sisaldagi, mis rõhutab veelgi suure koguse piiri kui elulise usutavuse lävendi ja sotsiaalse tegelikkuse vastavusse viimise vajalikkust. Eelnevast tulenevalt ei saa KarS § 184 sätestatud tegu edasiandmise eesmärgist lähtuvalt seaduses diferentseerida.

Kohtupraktikas on erinevate käitlemise vormide etteheidetavus tuvastatud mitmekihilisemalt, kui seda võimaldab edasiandmise eesmärgi olemasolu või puudumine. Näiteks juhiste järgi narkoaine edasitoimetamist ühest punktist teise on peetud võrdlemisi tagasihoidlikuks panuseks käitlemisahelasse ning seda on käsitletud pigem süüd vähendava asjaoluna, kuigi esineb edasiandmise eesmärk. Kohus rõhutas, et süüdistatav ei turustanud ainet.¹⁹¹ Seega ei ole süü suuruse määramisel oluline mitte ainult see, kas narkootilise aine käitlemine on suunatud levitamisele või mitte, vaid ka see, millisel viisil edasiandmise eesmärk täidetakse.

¹⁹⁰ Sootak, J. KarSK § 59/1.1.

¹⁹¹ RKKK 1-20-9591 p 21, 24.

Konkreetsete käitlemise viiside alusel diferentseerimine eeldaks, et neid saaks ilma täiendavate asjaoludeta jaotada rahvatervise ohustamise määra alusel rühmadesse. Levitamisele mittesuunatud vorme, st omamist, valdamist ja tarvitamist ei saa teosüü kaalumisel teineteisest eristada, sest kui tegemist on enda tarbeks käitlemisega, siis eeldatakse, et omatakse, et vallata ja vallatakse, et tarbida. Lihtsalt millegi omamine ja valdamine ei kahjusta rahvatervist üldse ning sel juhul ei peaks need teod olema NPALS § 15¹ kaitsealas. Eeldus toimub ka vastupidi, kui heidetakse ette tarbimist, siis eeldatakse, et tegemist oli ainega, mida isik valdas ja omas. Vastasel korral oleks tegemist NPA vargusega KarS § 199 lg 2 p 2 mõttes ja tarbimine oleks üksnes väheoluline järeltegu. Kui tegemist on levitamisele suunatud käitlemisega, siis ei ole samuti ilma tegevuse mahtu arvestamata ükski käitlemise vorm ahelas teistest ohtlikum. Tootmine, valmistamine, töötlemine, pakkimine, säilitamine, hoidmine, laadimine, vedu, sisse- ja väljavedu, vahendamine, tarnimine on kõik toimiva tarneahela osad. Pakkimine või hoidmine võivad olla teatud juhul kõige kaalukamad, kui tegemist on näiteks pakkimisega pähklikoore sisse või hoidmisega laeva kütusepaagis, mis muudavad need levitamise jaoks asendamatuks elementideks.¹⁹² Samas suure tootmisüksuse puhul võib pakkimine olla teisejärguline.¹⁹³ Kuivõrd käitlemise vorme ei saa teosüüle vastavalt püsivalt rühmadesse jagada, siis diferentseerimisalusteks seaduses need ei sobi. Järelduse selle kohta, milline on isiku roll käitlemisahelas ja kuidas see mõjutab etteheidet, saab üksikjuhul teha kohus.

Eesti materiaalõiguses ei eristata erinevaid NPA-sid. Kohtupraktika kohaselt sõltub teosüü aga ka NPA liigist.¹⁹⁴ Riigikohtu hinnangul on rahvatervise kahjustamise määr aine koguse ja käitlemise vormi kõrval seotud aine ohtlikkusega.¹⁹⁵ Ained erinevad oluliselt enda toimeomaduste poolest, mistõttu saab neid jaotada pehmeteks ja tugevateks.¹⁹⁶ Näiteks kokaiini ja heroini peetakse kohtupraktikas ja õiguskirjanduses keskmisest ohtlikumaks ehk tugevaks NPA-ks ja kanepit ning kanepiprodukte keskmisest nõrgemaks ehk pehmeks NPA-ks.¹⁹⁷ Aine ohtlikkuse tuvastamisel on Riigikohus üldiselt näinud kahte alakriteeriumit – tugevatoimelisust

¹⁹² Kilander, G. Customs officers seize 500g of meth smuggled into country inside peanut shells. – Washington Independent 11.07.2021. Veebis: <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/crime/drugs-hidden-peanut-shells-memphis-b1882117.html> (31.03.2025); Jones, K. Hide and Seek: How Drug Traffickers Get Creative at Sea. – Insight Crime 20.02.2021. Veebis: <https://insightcrime.org/news/hidden-and-creative-at-sea/> (31.03.2025).

¹⁹³ Voss, G. Spanish Mega Lab Raises Questions About Cocaine Production in Europe. – InSight Crime 19.04.2023. Veebis: <https://insightcrime.org/news/mega-lab-raises-questions-cocaine-production-europe/> (31.03.2025).

¹⁹⁴ RKKK 1-17-10162/351 p 41, RKKK 1-18-2232/179 p-d 72, 76.

¹⁹⁵ RKKK 1-18-2232/179 p 72, 76, RKKK 1-17-10162/351 p 41, RKKK 1-20-9591 p 24.

¹⁹⁶ RKKK 1-20-1108/94 p 17, 18; RKKK 3-1-1-121-06 p 11.

¹⁹⁷ RKKK 1-18-2232/179 p 72, Laos, KarSK 12. ptk sj/3.4.3.

ja sõltuvusttekitavust.¹⁹⁸ Korra on sõltuvuspotsiaali ja toimetugevuse kõrval välja toodud ka tervisekahju oht, mis on eri liiki NPA-de tarvitamise puhul varieeruv.¹⁹⁹ Riigikohtu praktikas ei viidata täpsemalt, mille alusel hinnata toime tugevust, sõltuvuspotsiaali või tervisekahju riski, ega ka seda, kus võiks asuda ohtlikkuse skaala keskpunkt, millest lähtuvalt aineid pehmeteks ja tugevateks jagada. Seetõttu jääb selgusetuks, kuidas mõjutavad teosüüd need NPA-d, mille ohtlikkusele Riigikohus pole hinnangut andnud. Eelnevast tulenevalt on kasvu- ja võrdsusprintsipi tagamiseks vajalik süstematiseerida kriteeriumid, mille alusel ained ohtlikkuse skaalal järjestada.

Tugevatoimelisust võib mõista kui mõju tekitamiseks piisava koguse varieeruvust.²⁰⁰ Seega toime tugevuse tuvastamisel peaks kasutama ühele inimesele joobe tekitamiseks piisava koguse määratlust, mis viitab suure koguse tuvastamise meetodika analoogiale.²⁰¹ Aine suur kogus tehakse kindlaks kaheetapiliselt. Esmalt tuvastatakse, milline on joobe tekitamiseks piisav kogus konkreetse aine puhul ja teiseks, milline oli käideldud aine kogus ja kas sellest oleks piisanud joobe tekitamiseks kümnele inimesele.²⁰² Joobe tekitamiseks piisava koguse tuvastamisel lähtutakse Eesti Kohtuekspertiisi Instituudi (edaspidi EKEI) koostatud asjatundja arvamusest, milles on tabelkujul esitatud enimkaubeldavate NPA-de keskmised ühe- ja kümnekordsed annused.²⁰³ Eelnevast nähtub, et aine koguse tuvastamisel on tugevatoimelisus juba ammendavalt arvesse võetud. Topeltarvestamise keeld ei luba sel juhul aine ohtlikkuse tuvastamisel tugevatoimelisusele täiendavat kaalu lisada. Kui nt karistada kõrvuti 1,3 g amfetamiini käitlejat ja 0,1 g heroini käitlejat, siis arvestatakse heroini tugevamat toimet juba otsustades, et mõlemast piisab joobe tekitamiseks kümnele inimesele. Ehk võrdsuse printsipi kohaselt on selles aspektis tegu sama kaalukate teoasjaoludega. Heroini käitlejale eelneva kõrval veelgi raskema karistuse mõistmine põhjendusel, et see on tugevatoimelisem aine, rikuks karistuse proportsionaalsuse põhimõtet. Tugevatoimelisust võetakse samamoodi arvesse ka mistahes muu koguse puhul, kui määratletakse inimeste koguhulka, kellele tuvastatud aine vastavast kogusest oleks joobe tekitamiseks piisanud. Eelnevast tulenevalt ei peaks toimetugevus olema aine ohtlikkust kujundav asjaolu, mida väljaspool koguse tuvastamist veelkord arvestatakse.

¹⁹⁸ RKKK 1-18-2232/179 p 76, RKKK 1-20-1108/94 p 17, 18.

¹⁹⁹ RKKK 1-20-1108/94 p 17, 18.

²⁰⁰ Weatherall, M. The meaning and importance of drug potency in medicine. – *Clinical Pharmacology and Therapeutics*, Vol 7, No. 5, 1996, lk 577.

²⁰¹ RKKK 3-1-1-121-06 p 11.

²⁰² RKKK 1-19-2627/29 p 21.

²⁰³ Ahven, Tüllinen, Tamm, lk 25.

Sõltuvusttekitavus on seotud aine põhjustatud meeldiva mõju ning impulsiga seda korrata.²⁰⁴ Sõltuvusttekitavus kujuneb kolme mõjuteguri pinnalt. Esimene on elamus, mille tarvitaja saab. Soov seda korrata põhineb esimese teguri raames eelkõige positiivsel mälestusel. Teine on psühholoogiline sõltuvus, mis avaldub isuna aine järele ja hirmuna tarvitamise lõpetamise ees. Psühholoogilise sõltuvuse korral pole hirm aga füsioloogiliselt põhjendatud, sest võõrutusnähtusid tegelikult ei kaasneks. Kolmas on füüsilise sõltuvus, mis koosneb tolerantsi kasvust, tungivast isust aine järele ja võõrustusnähtudest nagu värisemine, higistamine, unetus, kõhulahtisus jne, mis tarvitamise ärajätmisel kaasneksid.²⁰⁵ D. Nutt jt uurisid ja võrdlesid erinevate ainete sõltuvusttekitavust Delphi meetodil, st NPA-de mõjuga tegelevate ekspertide võimalikult laiapõhjalise kaasamise ja nende hinnangute sünteesi kaudu. Kahte briti uurimisrühma kuulusid keemia, farmakoloogia, kohtuekspertiisi, psühhiaatria, epidemioloogia ja karistusõiguse eksperdid ning neil paluti neljakihilise küsimustiku kaudu hinnata etteantud ainete sõltuvusttekitavust. Vastuseid võrreldi ja neist sünteesiti sõltuvusnäitajad kolmepalliskaalal. Sõltuvusohu summaarse näitaja kaudu järjestusid ained vastavalt: heroiin 3; kokaiin 2,39; tubakas 2,21; metadoon 2,08; barbituraadid 2,01; alkohol 1,93; bensodiapesiinid 1,83; amfetamiin 1,67; ketamiin 1,54; kanep 1,51; 4-MTA 1,30; metüülfenidaat 1,25; LSD 1,23; GHB 1,19; ecstasy 1,13; khat 1,04.²⁰⁶ Van Amsterdami jt Hollandis läbiviidud iseseisev uurimus viis ulatuslikult kattuvate tulemusteni.²⁰⁷ Seega kasvuprintsiibist lähtuvalt oleks põhjendatud teosüüle sõltuvusttekitavuse alusel kaalu lisada eeltoodud vahekorras.

Ühel korral on Riigikohus sõltuvuspotentsiaali ja toimetugevuse kõrval tähelepanu pööranud ka tervisekahjule, mis eri liiki NPA-de tarvitamise puhul erineb.²⁰⁸ Tervisekahjulikkus väljendub organite normaalse toimimisvõime taandumises.²⁰⁹ Näiteks opioidide puhul väheneb immuunsuutlikkus, alaneb testosteroonitase, mis on otseses seoses energia, elujõu ja libiidoga või ka östrogeenitase, mis hõrendab luid jne.²¹⁰ Need on näitajad, mis väljendavad kõige otsesemalt

²⁰⁴ Nutt, D. J., King, L., Blakemore, C., Saulbury, W. Development of a rational scale to assess the harm of drugs of potential Misuse. – The Lancet, Vol. 369, No. 9566, 2007, lk 1048.

²⁰⁵ *Ibidem*.

²⁰⁶ *Ibidem*, lk 1051.

²⁰⁷ Van Amsterdam, J., Opperhuizen, A., Koeter, M., Brink, W. Ranking the harm of alcohol, tobacco and illicit drugs for the individual and the population. – European Addiction Research, Vol. 16, No. 4, 2010, lk 202–207; Tulemuste kattuvus oli 87%. – Dubljevic, V. Toward an Improved Multi-Criteria Drug Harm Assessment Process and Evidence-Based Drug Policies. – Frontiers in Pharmacology, Vol. 9, No. 898, 2018, lk 3.

²⁰⁸ RKKK 1-20-1108/94 p 17, 18.

²⁰⁹ Nutt jt 2007, lk 1047.

²¹⁰ Benyamin, R., Trescot, M. A., Datta, S., Buenaventura, R., Adlaka, R., Sehgal, N., Glaser, E. S., Vallejo, R. Opioid Complications and Side Effects. – Pain Physician, Vol 11, Opioid Special Issue, 2008, lk 108.

kui terve ja võimekas on inimene, mistõttu võib väita, et tervisekahjulikkus aine ohtlikkuse parameetrina on kohtupraktikas teenimatult vähe tähelepanu saanud. Ka sõltuvusttekitavus omandab märkimisväärselt negatiivse tähenduse alles siis, kui tegu on tervist kahjustava substantsiga. NPA terviseohtlikkus jaguneb kolmeks. Esiteks mürgisus, mis tähendab kui suurt riski kannab ühekordne manustamine. Teiseks nn krooniline kahju, mis tekib pikaajalisest tarvitamisest. Kolmandaks venoossest tarvitamisest tulenev eririsk.²¹¹ D. Nutt jt uurisid ka ainetest kujutatud tervisekahjulikkuse ohtu Delphi meetodil. Tervisekahjulikkuse summaarse näitaja kaudu järjestusid ained vastavalt: heroiin 2,78; kokaiin 2,33; barbituraadid 2,23; metadoon 1,85; amfetamiin 1,81; bensodiapesiinid 1,63; ketamiin 1,54; 4-MTA 1,44; alkohol 1,40; metüülfenidaat 1,32; tubakas 1,24; LSD 1,13; ecstasy 1,05; kanep 0,99; GHB 0,86, khat 0,5.²¹² Van Amsterdami jt uurimus kinnitab tulemusi ligikaudselt.²¹³ Seega kasvuprintsiibi kohaselt oleks põhjendatud teosüüle tervisekahjulikkuse alusel kaalu lisada eeltoodud vahekorras.

Aine ohtlikkuse kriteeriumitena võetakse kohati uuringutes lisaks sõltuvusttekitavusele ja tervisekahjulikkusele arvesse laia spektrit muid parameetreid, mis läheb aga vastuollu karistuse proportsionaalsuse põhimõttega. Ka hilisemate Nutti ja Amsterdami uuringutega hinnati ulatuslikult NPA-dega kaasnevat sotsiaalset kahju.²¹⁴ Uuringute kohaselt realiseerub sotsiaalne kahju jooke mõjul tekitatud kahjus endale, teistele ja varale, NPA-de käitlemise mõjude kõrvaldamiseks vajalikes riiklikes kulutustes, sotsiaalsete suhete katkemises, varalise seisu kahjustumises ja uutes kuritegudes.²¹⁵ Teosüü määratlemiseks need ei sobi. Endale nt jooke juhtimisega põhjustatud negatiivne tagajärg on NPA käitlemise põhjuslikkusest iseseisva ja ettenähtamatu otsusega äralõigatud ning seda ei saa käitlejale ette heita.²¹⁶ Teistele ja varale põhjustatud kahju ei mahu rahvatervise raamidesse, vaid asub teiste koosseisude kaitsealas. Ka riiklikud kulutused tuleb kõrvale jätta, sest õigushüvedest lähtuv karistusõigus ei võimalda asuda rahvatervisena kaitsma mh avalikke vahendeid. Sotsiaalse ja varalise laostumise arvestamine rikuks taas topeltarvestamise keeldu, sest need on sõltuvuse tagajärjed, mille pärast

²¹¹ Nutt jt 2007, lk 1047.

²¹² *Ibidem*, lk 1048.

²¹³ Van Amsterdam, J., Opperhuizen, A., Koeter, M., Brink, W. Ranking the harm of alcohol, tobacco and illicit drugs for the individual and the population. – *European Addiction Research*, Vol. 16, No. 4, 2010, lk 202–207.

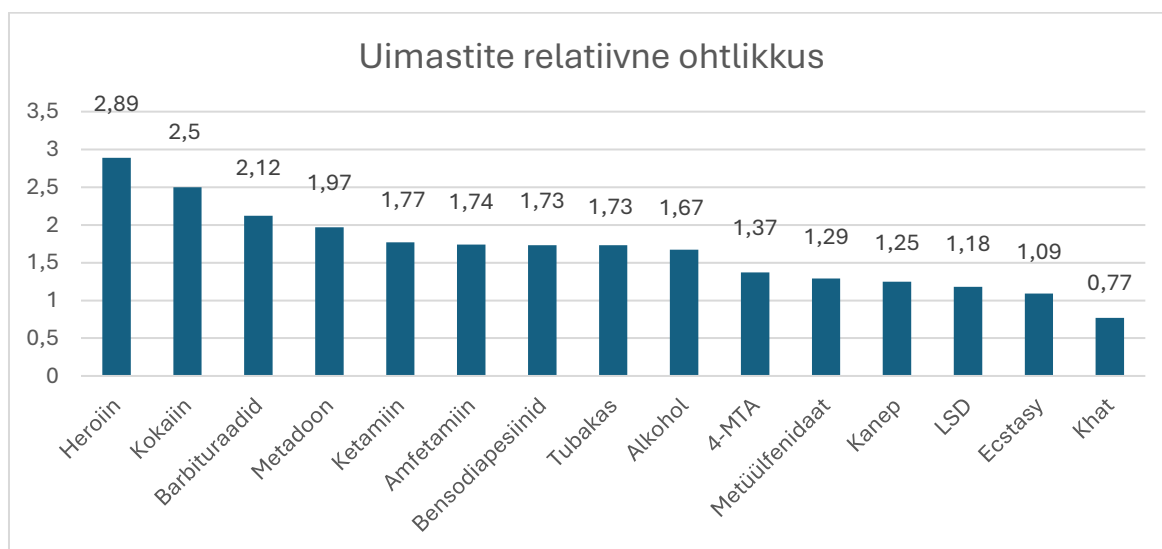
²¹⁴ Van Amsterdam, J., Nutt, D. J., Phillips, L., Brink, W. European rating of drug harms. – *Journal of Psychopharmacology*, Vol. 29, No. 6, 2015, lk 655–660; Ka 2007. uurimuses oli eraldi leitud sotsiaalne kahju, aga see oli uuringust proportsionaalselt väiksem osa ja sõltuvusnäitajast ning tervisekahjulikkusest hõlpsalt eristatav. – Nutt jt 2007, lk 1558–1565.

²¹⁵ Lisaks nt keskkonnakahju, millel pole rahvatervisega üldse mingit pistmist. – Nutt, D. J., King, L. A., Phillips, L. D. Drug harms in the UK: a multicriteria decision analysis. – *The Lancet*, Vol. 376, No. 9752, 2010, lk 1563.

²¹⁶ Uuringus kasutatakse just jooke juhtimise näidet. – Nutt jt 2007, lk 1048.

seada üldse ohu parameetrina arvestatakse.²¹⁷ Kui ühe ohtlikkuse elemendi kaalu arvestada iga sellega seostatava tagajärje arvelt mitmekordselt, siis võimenduks teosüü osade ainete puhul selgelt põhjendamatult suureks. Nutti jt 2010 tehtud uurimuses viis sotsiaalse kahju arvestamine alkoholi (72/100) ja ecstasy (9/100) ohtlikkuse kaheksakordse erinevuseni ning kanepi (20/100) ja LSD (7/100) kolmekordse erinevuseni. Liiasi ilmnis alkohol tunduvalt ohtlikumana kui heroiin (55/100).²¹⁸ Ühine 2015 uurimus näitas ligilähedasi tulemusi.²¹⁹ Seetõttu ei peaks aine ohtlikkuse raames arvestama laialivalguvaid sotsiaalseid tagajärgi, vaid üksnes ainest endast tulenevaid aluspõhjuseid.

Eelnevast tulenevalt peaks aine ohtlikkuse koondnäitajana arvestama üksnes sõltuvuspotsentiaali ja tervisekahjulikkuse summaarset keskmist näitajat. Eeltoodud ained jaguneksid keskmist näitajat arvestades ohtlikkuse alusel järgmiselt: heroiin 2,89; kokaiin 2,36; barbituraadid 2,12; metadoon 1,97; ketamiin 1,77; amfetamiin 1,74; bensodiapesiinid 1,73; tubakas 1,73; alkohol 1,67; 4-MTA 1,37; metüülfenidaat 1,29; kanep 1,25; LSD 1,18; ecstasy 1,09, khat 0,77 (vt joonis 6). Karistuspraktika ühtsuse tagamiseks on vajalik hinnata, kas oleks võimalik jagada KarS § 184 lg 1 ja § 183 lg 1 karistusraame aine ohtlikusse alusel osadeks.

Joonis 6

²¹⁷ Samuti muudab sotsiaalsetele suhetele avalduva mõju arvestamine skaala teisejärguliste argumentide kaudu väga mõjutatavaks. Kui uuringute järgi on tubakas sõltuvusttekitavam ja tervistkahjustavam kui kanep, ei ole objektiivne asuda seisukohale, et tegemist on tegelikult rahvatervisele ohutuma NPA-ga, sest see omab sotsiaalsete suhetele väiksemat mõju. Suitsetamine põhjustab 90% kõigist kopsuvähi juhtudest. Naiivne oleks asuda taolist ohtu rahvatervisele pisendama argumentidega, et äärmuslikud tagajärjed saavad võrdlemisi püsivate sotsiaalsete suhete keskel. – Jakobson, M. Kopsuvähk on enamikul juhtudest välditav. – Postimees 20.10.2010.

²¹⁸ Nutti jt 2010, lk 1562.

²¹⁹ Kattuvus on koguni 99%. – Van Amsterdam jt 2015, lk 659.

Karistusseadustiku abstraktsusastmega ei sobi kuriteo diferentseerimine aine liigiti, kuid kohtupraktika ühtsuse tagamiseks võib üksikute ankrukohtade lisamine seadusesse olla põhjendatud. Justiitsministeeriumi analüüsis välja pakutud lahendus on jagada seaduses süüteod pehmete ja tugevate ainete käitlemiseks.²²⁰ Ettepanek oleks kasutada eristamisel sotsiaalministri määruses sätestatud ainete meditsiinilisel ja teaduslikul eesmärgil käitlemiseks loodud nimekirju.²²¹ Analüüsi kohaselt peaks eristama III ja IV nimekirja aineid ja kanepit kui kergeid NPA-sid ja I, II, V ja VI nimekirja aineid kui tugevaid NPA-sid. Nimekirja III kuuluvad NPA-d ravimpreparaatides alates teatud kontsentratsioonist ja IV kuuluvad psühhotroopsed ained.²²² I nimekirja kuuluvad NPA-d, mille käitlemine on keelatud (v.a erandjuhud) ja millel meditsiinilist kasutust pole, II nimekirja kuuluvad narkootilised ained, millel on meditsiiniline eesmärk, V nimekirja kuuluvad narkootilised ained, mis omavad otstarvet tööstuses ja VI nimekirja kuuluvad uued psühhoaktiivsed ained.²²³ Seega, kui rakendada Justiitsministeeriumi pakutud lahendust jaguneksid III, IV nimekirja ained ja kanep pehmeteks ning I, II, V ja VI nimekirja ained tugevateks.

Nimekirjade alusel ei jaotuks aga ained ohtlikkuse järgi õigesti. Eelduslikult pehmetest ainetest ehk Eesti III ja IV nimekirjast suurima osa moodustavad barbituraadid (2,12) ja bensodiasepiinid (1,73), mis on keskmise ohtlikkuse näitaja poolest võrreldavad eelkõige metadooni (1,97) ja amfetamiiniga (1,74). Barbituraadid asuvad seejuures peaaegu täielikult ja bensodiasepiinid valdavas enamuses III ja IV nimekirjas.²²⁴ Barbituraatide käsitlemine kergemate ainetena, kui I nimekirjas asuvad metadoon ja amfetamiin, ei oleks ohtlikkuse näitaja alusel kasvuprintsiipi järgides põhjendatud. Bensodiasepiinide, kui amfetamiiniga sama

²²⁰ Ahven, Tüllinen, Tamm, lk 10.

²²¹ Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete nimekirjad ning nende ainete meditsiinilisel ja teaduslikul eesmärgil käitlemine – RT I, 28.12.2024, 49.

²²² Ahven, Tüllinen, Tamm, lk 4. – Allikas viitab I nimekirja osas üksnes narkootilistele ainetele. Tegelikult kuuluvad I nimekirja ka psühhotroopsed ained.

²²³ Ahven, Tüllinen, Tamm, lk 11.

²²⁴ Barbituraatidest kuuluvad III ja IV rühma: barbital, fenobarbital, amobarbital, pentobarbital, tsüklobarbital, allobarbital, aprobarbital, butobrabital, metüülfenobarbital, sekbutabarbital, vinbarbital. Tugevaks narkootiliseks aineks liigituks barbituraatidest üksnes I nimekirja kuuluv sekobarbital. Bensodiasepiinidest kuuluvad III ja IV rühma: alprasolaam, bromasepaam, kloordiasepoksiid, diasepaam, fludiasepaam, brotisolaam, kamasepaam, klobasaam, klonasepaam, klorasepaat, klotiasepaam, kloksasolaam, delorasepaam, estasolaam, etüül-loflasepaat, flunitrasepaam, flurasepaam, halasepaam, ketasolaam, loprasolaam, lorasepaam, lormetasepaam, medasepaam, midasolaam, nimetasepaam, nitrasepaam nordasepaam, oksasepaam, fenasepaam, pinasepaam, prasepaam, temasepaam, tetrasepaam, triasolaam. I rühma kuuluvad pürasolaam, nifoksipaam, bromasolaam, klonasolaam, deskloroetisolaam, diklasepaam, etisolaam, flualprasolaam, flubromasepaam, flubromasolaam, flunitrasolaam, meklonasepaam, metisolaam, nifoksipaam, pürasolaam. – PubChem. National Library of Medicine. Veebis: [https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/\(31.03.2025\)](https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/(31.03.2025)).

ohtlikke ainete käitlemist, peaks võrdsusprintsipi alusel käsitlema sama etteheidetavana, mitte kergemana.²²⁵ Bensodiasepiinide puhul peab arvestama, et tegemist on üsna suure ainerühmaga ja täpsem võibki olla seda jagada osaliselt tugevateks ja osaliselt pehmeteks aineteks. Meditsiinilisel ja teaduslikul eesmärgil loodud nimekirjad seda õigesti teha aga ei võimalda. Näiteks on loomkatsetega tõendatud, et nifoksipaami mürgisus on oluliselt madalam kui lormetsepaamil.²²⁶ Ometi oleks esimene I rühma ainenä tugev ja viimane IV rühma ainenä pehme NPA. Olemasolevate uuringute põhjal paikneksid pehmete ja tugevate ainete jaotuses valesi ka temasepaam, alprasolaam, flurasepaam ja veel mitmed teised bensodiasepiinid.²²⁷ Eriti ohtlikuks peetakse ka barbituraatide ja bensodiasepiinide koos manustamist.²²⁸ Seega olemasolevate nimekirjade alusel jaotades ei asuks pehmed ained tegelikul ohtlikkuse skaalal keskmisest ohtlikkusest madalamal.

Ka eelduslikult tugevate ainete puhul ei viiks olemasolevad nimekirjad soovitud tulemuseni. Tugevate ainetena käsitletavad I ja II nimekirja ained, sh ketamiin (1,54), 4-MTA (1,37); metüülfenidaat (1,29), LSD (1,18) ja ecstasy (1,09) kannavad madalamaid ohtlikkuse näitajaid, kui valdavalt pehmete ainetena käsitletavad barbituraadid (2,12) ja bensodiasepiinid (1,73). Kanepi (1,25) käsitlemine keskmisest pehmema ainenä oleks põhjendatud, kuid kanepi käsitlemine pehmema kui nt LSD (1,18) või ecstasy (1,09) ei vastaks karistuse proportsionaalsuse põhimõttele. Eelnevast tulenevalt ei sobi NPA-de teaduslikul ja meditsiinilisel eesmärgil käitlemise reguleerimiseks loodud nimekirjad karistusõigusliku teosüü kaalumise instrumentideks, mistõttu ei saa nende abil aineid pehmeteks ja tugevateks jagada.

²²⁵ Bensodiasepiinidega seotud EMO külastuste seas on statistiliselt palju suurem tõenäosus haiglaravile jäämiseks ja surmaks, kui teiste rahustite puhul. – Kaufmann, C. N., Spira, A. P., Alexander, G. C., Rutkow, L., Mojtabai, R. Emergency department visits involving benzodiazepines and non-benzodiazepine receptor agonists. – *The American Journal of Emergency Medicine*, Vol. 35, No. 10, 2017, lk 1414–1419.

²²⁶ Posselt, K., Wagener, H. H., Gruber, K. Pharmaceutical composition containing 5-(2-fluorophenyl)-1,3-dihydro-3-hydroxy-7-nitro or 5-(2-fluorophenyl)-1,3-dihydro-3-hydroxy-1-methyl-7-nitro-2H-1,4-benzodiazepin-2-one and process for their preparation. Euroopa Patendiregister 16.10.1985. Veebis: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/006233245/publication/EP0158267A2?q=pn%3DEP0158267> (31.03.2025).

²²⁷ Buckley, N. A., Dawson, A. H., Whyte, I. M., O'Connell, D. L. Relative toxicity of benzodiazepines in overdose. – *British medical journal*, Vol. 310, No. 6974, 1995, lk 219–221; Serfaty, M., Masterton, G. Fatal poisonings attributed to benzodiazepines in Britain during the 1980s. – *The British Journal of Psychiatry*, Vol. 163, No. 3, 1993, lk 386–393.

²²⁸ Charlson, F., Degenhardt, L., McLaren, J., Hall, W., Lynskey, M. A systematic review of research examining benzodiazepine-related mortality. – *Pharmacoepidemiology and Drug Safety*, Vol. 18, No. 2, 2009, lk 93–103.

Nimekirjade sobimatuse põhjuseks on nende moodustamise vastuolulised alused. NPALS § 3¹ lg 1 kohaselt lähtutakse nimekirjade koostamisel Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) 1961. aasta narkootiliste ainete ühtsest konventsioonist ja ÜRO 1971. aasta psühhotroopsete ainete konventsioonist, mille alusel on ÜRO koostanud enda nimekirjad.²²⁹ Aine nimekirja lisamiseks või ümbertõstmiseks esitab Maailma Terviseorganisatsioon (WHO) ÜRO NPA ekspertkomiteele soovitus. Seejuures annab WHO ainele keemiliste ja farmakoloogiliste uuringute põhjal mitmekülgse hinnangu.²³⁰ Narkootiliste ainete puhul võib aga ÜRO narkootiliste ainete komisjon soovitud sotsiaalsetel või halduslikel kaalutlustel eirata.²³¹ Psühhotroopsete ainete puhul lähtub ÜRO narkootiliste ainete komisjon soovitude kõrval ka õiguslikest, haldusalastest, majanduslikest, sotsiaalsetest jt faktoritest.²³² Saladus pole ka see, et psühhotroopsete ainete nimekirjade koostamist mõjutasid juba alguses arenenud riigid enda ravimitööstuste huvides.²³³ Seega on aine kuulumine nimekirja mõjutatud ka ohtlikkusega mitteseotud asjaoludest. Lõpuks peaksid narkootilised ained ÜRO nimekirjades jaotuma nelja kriteeriumi alusel – sõltuvusttekitavus, kuritarvitamise risk, meditsiiniline kasutuseesmärk ja kahjulikkus.²³⁴ Õiguskirjanduse pinnalt jääb ebaselgeks, mis asi võiks olla sõltuvusttekitavusest eraldiseisev kuritarvitamise risk. Kirjanduses tuuakse näide, et kuritarvitamise risk on väike nt ainel, mis eksisteerib üksnes laboris.²³⁵ Kättesaadavust ei ole aga põhjendatud arvestada teo ohtlikkust mõjutava asjaoluna, sest sõltumata konkreetse aine käitlemise haruldusest, leidis see etteheidetaval juhul aset ja põhjustas seega võrdset ohtlikkust rahvatervisele mõne tihti käideldava aine edasiandmisega. Konkreetse käitlemise teo esemeks oleva aine ohtlikkus

²²⁹ Sättes viidatud kuritarvitamise ja sõltuvusriski suurust Eesti nimekirjade koostamisel tegelikult ei arvestata, sest ÜRO juba arvestab neid. – Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ning nende lähteainete seaduse muutmise seaduse seletuskiri 886 SE. Veebis: <https://www.riigikogu.ee/download/5b04bbbb-cc2e-42c4-8e86-5a0db3f5517a> (31.03.2025); ÜRO 1961. aasta narkootiliste ainete ühtne konventsioon – RT II 1996, 19, 84; ÜRO 1971. aasta psühhotroopsete ainete konventsioon – RT II 1996, 19, 84.

²³⁰ World Health Organization. Guidance on the WHO review of psychoactive substances for international Control. Geneva: WHO Press 2010, lk 11-12. Veebis: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/44454/9789241500555_eng.pdf?sequence=1 (31.03.2025).

²³¹ Secretary-General of United Nations. Commentary on the Single Convention on Narcotic Drugs 1961. New York 1973, lk 90. Veebis: https://www.unodc.org/documents/commissions/CND/Int_Drug_Control_Conventions/Commentaries-OfficialRecords/1961Convention/1961_COMMENTARY_en.pdf (31.03.2025).

²³² ÜRO 1971 konventsioon, art 2 lg 5; Commentary on the Convention of Psychotropic Substances, E/CN.7/589. Vienna 1971, lk 71. Veebis: https://www.unodc.org/documents/commissions/CND/Int_Drug_Control_Conventions/Commentaries-OfficialRecords/1971Convention/1971_COMMENTARY_en.pdf (31.03.2025).

²³³ Hallam, C., Bewley-Taylor, D., Jelsma, M. Scheduling in the international drug control system. – Series on Legislative Reform of Drug Policies, No. 25, 25.06.2014, lk 2. Veebis: https://www.tni.org/files/download/dlr25_0.pdf (31.03.2025); Mitte muidugi kuigi erinev sellest, kuidas see täna toimuks, kui võrd rahastus tuleb endiselt ettevõtjalt. – Duplejvic 2018, lk 2.

²³⁴ ÜRO 1961. aasta narkootiliste ainete ühtse konventsiooni lisa 1. Veebis: <https://www.euda.europa.eu/drugs-library/yellow-list-list-narcotic-drugs-under-international-control> (31.03.2025).

²³⁵ Secretary-General of United Nations 1973, lk 81.

rahvatervisele ei suurene ega vähene sellest, kas laborist müüakse välja esimene või tänaval tuhandes doos. Meditsiiniline otstarve on samuti üleliigne kriteerium, kuivõrd suvalistele inimestele kangete ravimite müümine ei põhjusta rahvatervisele väiksemat ohtu seetõttu, et muul juhul võib aine patsiendi jaoks näidustatud olla. Seega põhinevad olemasolevad nimekirjad kriteeriumitel, mis ei väljenda ainult aine ohtlikkust ja ei sobi seetõttu teosüü proportsionaalseks väljenduseks.

Eelnevast tulenevalt ei eksisteeri ÜRO ega Eesti regulatsioonis teaduslikel andmetel põhinevaid nimekirju, mis võimaldaks NPA-sid tervisekahjulikkuse ja sõltuvusttekitavuse alusel järjestada või aineid pehmeteks ja tugevateks jagada. Seega on enne diferentseerimisaluse seadusesse lisamist vaja vastav nimekiri koostada. Siinkirjutaja hinnangul võiks kriminaalmenetlustes ulatuslikku rakendust leidnud EKEI tabelit aine toimetugevuse ja keskmiste annuste kohta laiendada kolme lahtri võrra. Parimate teaduslike andmete alusel peaks esimene lisalahter väljendama aine sõltuvusttekitavust, teine tervisekahjuslikkust ja kolmas nende keskmist näitajat ehk aine ohtlikkust. Nutti jt läbiviidud uurimus põhines osaliselt sobivatel kriteeriumitel. Täpsemate tulemuste saamiseks tuleks seda sõltuvusttekitavuse ja tervisekahjulikkuse osas korrata. Kuigi Delphi meetodiga saadud tulemuste kohta leiab ka kriitilisi seisukohti, nõustub siinse töö autor Dubljeviciga, et täpsustamist vajavale teaduslikule meetodile tuginemine on parem, kui meetodist täielikult loobumine.²³⁶ Eelnevast tulenevalt on vajalik koostada nimekiri teosüü määratlemiseks aine ohtlikkuse alusel.

Nimekiri võib toimida õigusemõistmise juhisenä, millest tulenevalt diferentseerimine seaduses ei ole viivitamatult vajalik. Viidatud lahendus ei tagaks kasvu- ja võrdsuspriinipi küll karistusraami liigendamise kaudu, kuid toimiks õigusemõistmise juhisenä, mis võimaldaks olemasolevates karistusraamides oluliselt täpsemalt orienteeruda. Ennetamaks kriitilisust juhise puuduva siduvuse osas, tuleb märkida, et aine suure koguse tuvastamise tabel on näidanud, et teaduslike andmeid on õiguse mõistmisel väga keeruline eirata. Arvestades NPA-de mõjude uurimist, mis on endiselt algusjärgus, sobib hõlpsamini muudetav asjatundja arvamus proportsionaalsuse tagamiseks täna veel ehk pareminigi. Kui aine ohtlikkuse karistusõiguslikult

²³⁶ Dubljevic 2018, lk 5-6; Kriitika – Parrotti kohaselt ei saa toetuda nt Euroopa ekspertide kogemusele khati kohta, arvestades aine ulatuslikku levikut üksnes Aafrikas. – Parrott, A. C. Drug-related harm: a complex and difficult concept to scale. – *Human Psychopharmacology Clinical and Experimental*, Vol. 22, No. 7, 2007, lk 423–425; Caulkinsi jt kohaselt mõjutab alkoholi suhe teistesse NPA-desse skaalat ebaproportsionaalselt. – Caulkins, J. P., Reuter, P., Coulson, C. Basing drug scheduling decisions on scientific ranking of harmfulness: false promise from false premises. – *Addiction*, Vol. 106, No. 11, 2011, lk 1886–1890.

objektiivse tuvastamise meetodis on saavutatud konsensus, skaala jõudnud täpsustada kordusuuringutega ja täieneda ka siinses töös käsitlemata ainetega, siis on piisavalt kindel alus, mille pinnalt viia diferentseerimine sisse ka seadusesse nii, et tulemuseks on proportsionaalsemad karistused, mitte vastupidi.

Kokkuvõttes peaks NPA käitlemise tegusid diferentseerima selle alusel, kui suurt ohtu need põhjustavad rahvatervisele. Rahvatervise ohtlikkust saab hinnata aine koguse, edasiandmise eesmärgi ja aine ohtlikkuse alusel. Seaduses sätestatud suure koguse alampiir kannab edasiandmise eesmärgi eeldust, mistõttu peaks seda nihutama koguseni, kus üksnes enda tarbeks käitlemine on ebausutav. Suure varalise kasu saamise eesmärk on tarbetult kaudne parameeter, et hinnata rahvatervisele põhjustatud ohtu, mistõttu peaks selle asendada väga suure koguse lävendiga. Kuivõrd suure koguse käitlemine juba sisaldab edasiandmise eesmärgi eeldust, siis ei saa topeltarvestamise keelust tulenevalt KarS §-is 184 sätestatud tegu sama kriteeriumi alusel diferentseerida. Võimalik oleks sätet täpsustada lisades koosseisu, et suure koguse käitlemisega kaasneb edasiandmise eesmärgi eeldus. Aine ohtlikkuse piiritlemisel on oluline, et arvestataks ainult põhjuseid, miks aine on ohtlik, mitte ka kõiki sellest tulenevaid tagajärgi. Vastasel juhul mõjutavad teosüüdi ka käitlemise teo suhtes juhuslikud kõrvalteod ja ohtlikkuse näitajaid asutakse topeltarvestama kõikvõimalike tagajärgede arvelt. Aine toimetugevus jääb topeltarvestamise keelu tõttu üksnes koguse määramise aluseks ning aine ohtlikkus iseseisva teosüüdi määratlemise alusena koosneb sõltuvusttekitavusest ja tervisekahjulikkusest. Aine ohtlikkuse arvestamiseks teosüüdi määratlemisel peaks esmalt looma sobiva nimekirja, mis võiks olla praeguses praktikas koguse tuvastamiseks kasutatava tabeli laiendus. Teaduslikel andmetel koostatud nimekiri omaks ka iseseisvalt piisavat siduvust, et tagada karistuspraktika ühtsus, kuni moodustub piisavalt stabiilne baas seadusemuudatuseks. Seega, kuigi proportsionaalsuse põhimõtte võrdsus- ja kasvuprintsiip õigustavad karistusraami ulatuslikumat liigendamist, siis ühtegi täiendavat diferentseerimisalust seadusesse sisse viia pole võimalik. Diferentseerijana juba kasutuselolevat suure koguse lävendit saab üksnes täpsustada ja tulususe asendada väga suure kogusega. Aine ohtlikkuse alusel teo etteheidetavuse eristamiseks sobib asjatundja arvamus täna veel paremini.

Ettepanekud

1. Tõsta suure koguse alampiiri vähemalt 30 inimesele jooke tekitamiseks piisava koguseni.
2. Asendada suure varalise kasu saamise eesmärgi kvalifikatsioon väga suure koguse kvalifikatsiooniga.
3. Võtta aine ohtlikkuse hindamiseks kasutusele asjatundja arvamusena koostatud nimekiri.

Kokkuvõte

Magistritöö eesmärk oli tuvastada, kas ja mil viisil tingib proportsionaalse karistamise nõue NPA-de ebaseadusliku käitlemise kuriteokoosseisude diferentseerimise. Uurimuses läbiti etapid, milles hinnati, millistele kriteeriumitele peab vastama proportsionaalne karistus, miks ohustavad oluliselt erineva raskusega tegusid sisaldavad koosseisud proportsionaalsust, kuidas tagada karistuse proportsionaalsust karistuspraktika ühtsuse tähenduses ning millisel viisil võiks eristada NPA käitlemisele suunatud kuritegusid, et kohtu otsustusvabadus ja õigus proportsionaalsele karistusele paremini tasakaalus oleks. Erinevaid diferentseerimisvõimalusi analüüsid ja kõrvutades esitati uurimuses seisukohad karistusraami liigendatuse kohta.

Magistritöös leiti, et varieeruvalt karistusteooriast leiab karistuse proportsionaalsuse põhimõtte kohta erinevaid tõlgendusi. Retributiivsuse poole kalduvad lähenemised eelistavad proportsionaalset karistust tuvastada teo raskusest lähtuvalt ning utilitaristid otsivad karistust, mis oleks võimalikult efektiivne uute kuritegude ärahoidmisel. Kumbki ei toimi täielikult ilma teiseta, kuid riigi karistusvõimu teostamist etapiviisiliselt vaadeldes on võimalik näha mõlema õigusteooria eelseid erinevate ülesannete täitmisel. Karistusvõimu teostamine algab teo kriminaliseerimisega, millele järgneb karistuse jagunemine seaduse tasandil ja viimaks õiguse mõistmine. Karistuse proportsionaalsuse põhimõtte ei avaldu veel teo kriminaliseerimises, karistuste seaduses jagunemises aga küll. Kuna on tuvastatud karistusmäära ja kuritegude ärahoidmise vahelise seose puudumine, siis saadaks preventiivsetel kaalutlustel karistussüsteemi ülesehitamist ebaedu. Seepärast peaks seadusandja karistusraami asukohta ja suurust valides lähtuma üksnes tasumisideest, st seadma karistuse sõltuvusse etteheite suurusest. Seega seaduses sätestatud karistus on proportsionaalne, kui see vastab teoetteheitele.

Teoetteheitel põhineva struktuuri rajamine tõukub kahest abiteooriast. Absoluutse proportsionaalsuse alusel tuvastatakse teosüü isoleeritult ülejäänud süsteemist. Seejuures hinnatakse tekitatud kahju või loodud ohu suurust ja isiku teotahtluse kaalukust. Absoluutse proportsionaalsuse sõltumatusest tulenevalt eeldab see ühiskondliku kokkulepet, milles võetakse omaks mõne teo ja karistuse vaheline suhe, arvestades õigushüve olulisust ja kahjustamise määra. Kokkuleppeid võib nimetada ankrukohtadeks, tulenevalt nende vältimatust mõjust ülejäänud karistussüsteemile. Relatiivse proportsionaalsuse kohaselt peaks kuritegude raskusastmeline järjestus vastama karistuste raskusastmelisele järjestusele. Suvalist kahte tegu omavahel võrreldes peaks kergemale teole vastama alati kergem karistus. Seega

karistus vastab teoettehetele, kui see väljendab tekitatud kahju ja isiku suhtumist ning vastavust ülejäänud karistussüsteemis esitatud kuritegude ja karistuste suhetele.

Karistuse proportsionaalsuse põhimõtte rakendusala asub lisaks karistussüsteemi ülesehitamisele ka teole vastava karistuse mõistmises. Seadusandja ja kohtu tegevuse koostoimimise tulemusena peavad olema järgitud relatiivset proportsionaalsust täpsustavad printsiibid. Kasvuprintsiibi kohaselt peaks isikuid, kes on toime pannud raskema kuriteo, karistama raskemalt, kui isikuid, kes on toime pannud kergema kuriteo ja karistused peaksid erinema vastavalt tegude raskusele. Võrdsusprintsiibi kohaselt peaks isikuid, kes on toime pannud sama rasked kuriteod, karistama sama raske karistusega. Mida avatumaks jätab seadus koosseisusjaolude ja karistuse vahelise suhte, seda suurem koormus on kohtul kasvu- ja võrdsusprintsiibi täitmisel. Kohtule suure koormuse jätmine ei ole aga põhjendatud, sest karistuspraktika ei ole välisriikides tehtud uuringute põhjal valdavalt ühtne ning on tinginud täiendavate meetmete kasutuselevõtu. Karistuspraktika ühtsuse tagamiseks tuvastati kolm võimalust – karistusraami liigendamise, õigusemõistmise juhiste kasutuselevõtt ja karistuspretsedendi järgimise kohustus. Mandrieuroopa õigussüsteemis ei ole õigusemõistmise juhised ja karistuspretsedendi järgimise kohustus levinud, kuigi karistusraame peetakse kohati jätkuvalt liiga laiaks. Angloameerika õigussüsteemis kasutatakse seevastu kõiki kolme. Seega pärinevad karistuspraktika ühtsuse tagamise meetmed valdavalt angloameerika õigusruumist.

Eesti õiguskirjanduses on korduvalt karistuspraktika ühtsuse põhimõtet seotud erinevate põhiseaduslikku järku väärtustega, mistõttu saab seda lugeda ühiskondliku arusaama kohaselt kaitsmisväärseks õiguspõhimõtteks. Kuna karistuspraktika ühtsus avaldub eelkõige kasvu- ja võrduse printsiibis, siis peaks selle lugema karistuse proportsionaalsuse põhimõtte osaks. Võimalusi tagada karistuspraktika ühtsust ei ole aga Eestis analüüsitud. Karistuse proportsionaalsuse põhimõttega seotud kohtupraktika ja õiguskirjandus arutleb vaid liiga kõrge alammäära ja kitsa karistusraami üle ning ei tähelda vajadust karistusraame täiendavalt liigendada. Ka muid meetmeid karistuspraktika ühtlustamiseks Eestis ei rakendata. Kohtupraktikas väljakujunenud karistuse mõistmise metoodikast ei tulene mingeid mõõdetavaid väärtusi, mis tagaksid teoasjaolude järjepideva hindamise. Liiasi on metoodika faktiliselt vabatahtlik ning vastuoluline retributiivsete ja utilitaarsete eesmärkide hierarhia suhtes. Karistuspretsedendi järgimise kohustust Eestis ei ole tulenevalt kirjutatud õiguse eelistamisest mandrieuroopa õigussüsteemis. Seega leidis magistr töö, et Eestis on karistuse

proportsionaalsuse põhimõtte kohtupraktika ühtsuse osas kaitseta ning kohtu diskretsioon karistuse mõistmisel vajab tasakaalustamist.

Magistritöö tuvastas karistuse proportsionaalsuse põhimõttest tuleneva vajaduse suure koguse piiri muutmiseks ja suure varalise kasu saamise eesmärgi asendamiseks NPA käitlemise kuriteokoosseisudes. NPA käitlemise süüteod jagunevad raskuse alusel kolmeks – väärtegu, teise astme kuritegu ja esimese astme kuritegu. Teosüüd eristavate kriteeriumitena sätestab kehtiv seadus aine koguse ja edasiandmise eesmärgi. Karistuse proportsionaalsuse põhimõtte kohaselt on õigustatud arvestada tegevuse mahtu teosüüd määrava asjaoluna, kuid suure koguse alampiiri ja suure varalise kasu saamise eesmärki on vaja etteheite hulgaga paremini sobitada. Edasiandmisele mittesuunatud käitlemise puhul suureneb karistusmäär suure koguse piiril hüppeliselt, mistõttu peab kasvuprintsiibi kohaselt karistuse nihet põhjendama kvalitatiivne muutus teo ohtlikkuses. Kvaliteedilt oluliselt ohtlikum on edasiandmisele suunatud käitlemine, mistõttu on karistusmatemaatiliselt loogiline, et suure koguse alampiir kannab edasiandmise eesmärgi eelduse tähendust. Praegune piir – kümnele inimesele joobe tekitamiseks piisav kogus – eeldust teha ei võimalda. Selleks, et seadus väljendaks sotsiaalset tegelikkust, peaks suure koguse alampiiri tõstma nii, et see kajastaks kogust, mille käitlemine üksnes endale asub väljaspool mõistlikku usutavust. Siinse uurimuse kohaselt on selleks vähemalt kolmekümnele inimesele joobe tekitamiseks piisav kogus. Suure varalise kasu saamise eesmärk tuleks rahvatervise kaitsest lähtuvalt asendada väga suure kogusega põhjusel, et kogus väljendab ohtu õigushüvele objektiivsemalt kui tulusus.

Uurimus leidis, et karistuse proportsionaalsuse põhimõttest tulenevalt ei saa suure koguse NPA käitlemise diferentseerimiseks kasutada edasiandmise eesmärki. Edasiandmise eesmärk küll eristab rahvatervisele väheohtlikke käitlemise tegusid ja raskusastme võrra ohtlikumaid tegusid. Seetõttu on see möödapääsmatu kriteerium teo ohtlikkuse hindamiseks mistahes koguse juures. Siiski, arvestades suure koguse piiriga kokku kuuluvat edasiandmise eesmärgi eeldust, peaks tõlgendama seadust nii, et kõik NPA ebaseadusliku käitlemise kuriteod on toime pandud edasiandmise eesmärgil. See tähendab, et seadusandja on selle kriteeriumiga juba vaikimisi arvestanud. Karistuse proportsionaalsuse põhimõtte kohaselt on keelatud arvestada ühte teosüüd kujundavat asjaolu kahekordse kaaluga. Edasiandmise eesmärgi lisamine suure koguse käitlemise diferentseerijaks ei ole seetõttu põhjendatud.

Magistritöö tuvastas, et aine liigist lähtuvaks eristamiseks on vaja koostada sobiv nimekiri. Kehtiv regulatsioon ei erista karistusi tulenevalt aine ohtlikkusest, kuid kohtupraktikas seda tehakse. Ühtse karistuspraktika tagamiseks on vaja rahvatervisest lähtuvat selget hindamisstandardit selle kohta, millest koosneb aine ohtlikkus. Kohtupraktikas nimetatud toimetugevus, sõltuvusttekitavus ja tervisekahjulikkus väljendavad ammendavalt, millist ohtu kujutab aine inimese tervisele ja seeläbi rahvatervisele. Teiste kriteeriumite arvestamine pole põhjendatud, kuivõrd need võimaldavad suurendada käitleja teosüüd tagajärgede arvelt, mis on käitlemise teost iseseisva põhjuslikkusega äralõigatud või tagajärgede arvelt, mis juba väljenduvad aine ohtlikkuse alusnäitajates. Kuivõrd toimetugevust arvestatakse aine koguse määramisel, siis topeltarvestamise keelu tõttu seda teistkordselt arvestada ei saa. Ohtlikkust peaks väljendama seega üksnes sõltuvusttekitavuse ja tervisekahjulikkuse kaudu. NPA-de meditsiinilisel ja teaduslikul eesmärgil käitlemiseks loodud nimekirjad selleks ei sobi, sest nende koostamisel lähtutakse mh aine ohtlikkusega mitteseotud kriteeriumitest. Ainete ohtlikkuse skaala koostamine ja vajadusel muutmine oleks kõige hõlpsam EKEI asjatundja arvamusega koostatud tabeli laiendusena. Seeläbi saaks kõige vahetumalt arvesse võtta NPA-de ohtlikkust täpsustavaid uurimusi. Materiaalselt oleks tegemist õiguse mõistmise juhisega teosüü osas. Suure koguse määramise tabel on näidanud, et teaduslikud andmed omavad iseeneslikku siduvust, mistõttu ohtlikkuse alusel diferentseerimine seaduses ei ole karistuse proportsionaalsuse põhimõtte tagamiseks viivitamatult vajalik.

Olenemata sellest, et ulatuslikumalt liigendatud karistusraamid tagavad üldiselt karistuspraktika ühtsust paremini, ei tingi kasvu- ja võrdsusprintsipi KarS § 183 ja 184 sätestatud kuriteokoosseisude täiendavat diferentseerimist. Vastupidi, praegu ei olegi see karistuse proportsionaalsuse põhimõttega kooskõllaliselt võimalik. Koguse alusel kehtiv seadus juba eristab tegusid. Seda saab üksnes täpsustada. Tulusus ei ole eesmärgipärane kriteerium ja selle peaks asendama väga suure kogusega. Kuivõrd suure koguse lävend seab edasiandmise eesmärgi eelduse, siis topeltarvestamise keeld välistab edasiandmise eesmärgi kui täiendava diferentseerija lisamise suure koguse käitlemisele. Aine ohtlikkuse alusel karistusraami liigendamiseks oleks esmalt vaja kokkulepet, kuidas läbipaistvalt tuvastada aine ohtlikkus ja moodustada nimekiri, mis seda väljendab. Niisiis, NPA käitlemisele suunatud karistusraamid vastavad karistuse proportsionaalsuse põhimõtte kasvu- ja võrdsuse printsibiile tingimusel, et muudetakse suure koguse alampiir, asendatakse suure varalise kasu saamise eesmärk väga suure kogusega ja aine ohtlikkuse tuvastamiseks võetakse kasutusele vastav nimekiri.

THE COMPATIBILITY OF THE PROVISION OF THE OFFENCE WITH THE PRINCIPLE OF PROPORTIONATE PUNISHMENT, USING THE EXAMPLE OF THE DIFFERENTIAL TREATMENT OF DRUG AND PSYCHOTROPIC SUBSTANCE OFFENCES

Abstract

The International Drug Policy Consortium (IDPC) has issued guidelines on the sentencing of drug and psychotropic substance handling offences. According to the guidelines, states should assess the proportionality of their current regulations and take into account the type of substance, the purpose of the supply and the scale of the activity when assessing proportionate penalties. In Estonia, the handling of narcotic and psychotropic substances (hereinafter substance) is criminalised in Sections 183 and 184 of the Penal Code (hereinafter KarS) and punishable as a misdemeanour under Section 15¹ of the Narcotic and Psychotropic Substances and their Precursors Act (hereinafter NPALS). From the criteria set out by IDPC, Section 183 of KarS covers the purpose and quantity of the transfer, while Section 184 only covers the quantity. Thus, the legislator would be able to further differentiate the offences contained in the provisions through the dangerousness of the substance and, for Section 184, additionally on the basis of the purpose of the transfer and through an additional quantitative threshold. Should the principle of proportionality justify it, the relationship between the circumstances of the offence and the severity of the penalty could be substantially clarified.

The principle of proportionality is generally inspired by the idea that penalties which are excessive in relation to the gravity of the offence are perceived as undeserved and unfair, and should therefore be corrected for the gravity of the offence. In criminal law, proportionality is achieved by a combination of two decisions – first, the criminalisation of an act and the prescription of a corresponding penalty, and second, the imposition of a penalty for a specific act. Where the legislator sets out a broad definition of the offence, covering a wide range of offences of varying degrees of seriousness, the burden of finding a proportionate punishment is left to the courts. In determining the relationship between the gravity of the offence and the punishment, the court has to follow two basic principles of proportionality of punishment. First, a more serious offence must be accompanied by a more severe penalty (hereinafter principle of growth). Secondly, it is important for the administration of justice to ensure that, within a given legal value area, acts of similar gravity receive penalties of similar severity (hereinafter

principle of equality). In order to ensure that the principles of growth and equality are respected, different judges should assess the circumstances that shape the offence in the same way. However, a number of studies suggest that judges have quite different approaches to sentencing, which means that the risk of uniform sentencing practice is real and in some cases materialised.

The thesis is therefore based on the problem that drug offences vary considerably in severity and are subject to insufficiently differentiated sentencing frameworks in Estonia, while there are no other measures to ensure the uniformity of sentencing practice. In the current legal situation, judges may give the same factors determining the gravity of the offence an unacceptably different weight in terms of the proportionality of the penalty. The principle of growth raises a related issue with an existing differentiation basis. The threshold between a small and a large quantity is, according to section 3¹ of the NPALS, is the quantity sufficient to intoxicate ten persons. Possession of a quantity sufficient to intoxicate nine persons is a misdemeanour, while possession of a quantity sufficient to intoxicate ten persons is a first-degree offence. This means a marginal increase in the seriousness of the offence, but a major change in penalty. Under the proportionality principle, the severity of the penalty increases in proportion to the gravity of the offence. The threshold should therefore have such a meaning in the context of the injustice of the offence that it leads to a leap in the severity of the offence. Thus, in addition to the absence of some differentiation bases, the problem is also the appropriateness of the existing one.

The aim of the thesis is to identify whether and in what way the proportionality requirement leads to a differentiation of the offences of illegal handling of substances. The thesis is legal-dogmatic. To achieve its objective, the thesis uses interpretation, systematisation and comparison with other legal systems as research methods. Three questions will be answered in order to reach the aim. To understand the need for differentiation, it is necessary to clarify which criteria a proportionate sanction must meet. For justifying the need to split the penalty framework, it is necessary first to ask, in more general terms, what legal measures are possible to ensure uniformity of sentencing practice? In order to implement the differentiation criteria for the illegal handling of substances in a purposeful way, it is necessary to determine what value they attach to the gravity of the offence, individually and in combination.

The master's thesis found that, depending on the theory of punishment, there are different interpretations of the principle of proportionality of punishment. Retributivist approaches prefer to identify proportionate punishment according to the gravity of the offence, while utilitarians seek a punishment that is as effective as possible in deterring new crimes. Neither can function entirely without the other, but a step-by-step approach to the exercise of the state's penal power allows us to see the advantages of both theories fulfilling different functions. The exercise of the power to punish starts with the criminalisation of an act, followed by the distribution of punishment at the level of the law and, finally, the administration of justice. The principle of proportionality of punishment is not yet reflected in the criminalisation of the offence, but it becomes apparent in the distribution of penalties in the law. Since it has been established that there is no link between the level of the penalty and the prevention of offences, the construction of a system of penalties based on preventive considerations would be a failure. The legislator should therefore choose the location and the size of the punishment frame based solely on the idea of retribution, i.e. making the punishment dependent on the severity of the offence.

The construction of a penal structure based on censure is driven by two auxiliary theories. Absolute proportionality establishes the reprehensibility of an act in isolation from the rest of the system. It assesses the extent of the harm caused or the danger created and the culpability. Because of its autonomism, absolute proportionality presupposes a social agreement that accepts the relationship between an act and a punishment, taking into account the importance of the legal interest and the degree of harm caused. These agreements can be called anchoring points, because of their inevitable impact on the rest of the penal system. According to the principle of relative proportionality, the ranking of seriousness of offences should correspond to the ranking of seriousness of penalties. A comparison of any two offences should always result in a lighter penalty for the lighter offence. When criminalising a new act, the reference point should be the anchor point. Thus, the punishment will correspond to the offence if it reflects the harm caused and culpability of the person and the correspondence between the offences and the punishments in the rest of the penalty system.

The scope of the principle of proportionality of punishment lies not only in the structure of the penal system but also in the imposition of the punishment corresponding to the offence committed. As a result of the interplay of the legislator and the courts, the principles specifying relative proportionality must be respected. According to the principle of growth, persons who have committed a more serious offence should be punished more severely than persons who

have committed a less serious offence, and the penalties should vary according to the seriousness of the acts. According to the principle of equality, persons who have committed offences of the same gravity should be punished with the same severity. The more open the law leaves the relationship between the offence and punishment, the greater the burden on the court to comply with the principle of growth and equality. However, there is no justification for leaving a heavy burden on the courts in the pursuit of uniformity, as studies have shown that sentencing practice is largely inconsistent. The preceding has led to the introduction of additional measures. Three options have been recognised to ensure the uniformity of sentencing practice: the structuring of the sentencing frames, the introduction of sentencing guidelines and the obligation to comply with sentencing precedents. In the civil law system, sentencing guidelines and the obligation to follow sentencing precedents are not widespread, even though sentencing ranges are considered to remain too broad. By contrast, the common law system uses all three. Measures to ensure the uniformity of sentencing practice therefore originate predominantly in the common law system.

In the Estonian legal literature, the principle of uniformity in penal practice has been repeatedly linked to various constitutional values, which is why it can be considered worthy of protection according to the social perception. Since the unity of penal practice is primarily manifested in the principle of growth and equality, the thesis supported its consideration as part of the principle of proportionality of punishment. However, possibilities to ensure the uniformity of penal practice have not been analysed in Estonia. The case law and legal literature on the principle of proportionality of punishment only discusses the issue of an excessively severe minimum punishment and an overly narrow punishment framework, and does not point to the need for further differentiation of sentences. Nor are any other measures being taken to align sentencing practice in Estonia. The sentencing methodology established in case-law does not provide any quantifiable parameters to ensure a consistent assessment of the circumstances of the offence. Moreover, the methodology is *de facto* optional and inconsistent with the hierarchy of retributive and utilitarian objectives. Neither is there an obligation to comply with the penalty precedent in Estonia, as a result of the primacy of written law in the the civil law system. Thus, the master's thesis found that the principle of proportionality of punishment is unprotected in Estonia in terms of the unity of sentencing practice and the discretion of the court in sentencing needs to be balanced.

The master's thesis identified the need to modify the threshold for a large quantity and to replace the purpose of obtaining a large pecuniary benefit, in order to comply with the principle of proportionality. The offences of handling substances are divided into three categories according to their seriousness - misdemeanour, second degree felony and first degree felony. The quantity of the substance and the purpose of transfer are set out in the current law as the distinguishing criteria. The principle of proportionality justifies taking into account the volume of the activity as a determining factor for the offence, but there is a need for a better compatibility of the minimum threshold of a large quantity and the objective of obtaining a large financial benefit with the amount of the offence. In the case of handling without an intent to supply, the penalty level increases sharply at the threshold of a large quantity, which is why, according to the growth principle, the qualitative change in the dangerousness of the act must justify the shift in penalty. Substantially higher danger to public health is posed by transfer-oriented handling, which is why it is logical from a penal-mathematical point of view that the minimum threshold of a large quantity carries the presumption of the purpose of transfer. The current threshold - enough to intoxicate ten people - does not allow that assumption. For the law to reflect social reality, the threshold for the large quantity should be raised to represent a quantity that is beyond reasonable doubt not handled only for oneself. According to the present study, this is a quantity sufficient to intoxicate at least thirty people. The objective of obtaining a high financial benefit should be replaced by the objective of obtaining a very high quantity in order to protect public health, since quantity is a much more objective expression of the threat to the relevant legal interest than profitability.

The study found that the intent to transfer cannot be used to differentiate the handling of large quantities of substances. The purpose of passing-on differentiates acts of handling that are more dangerous to public health from less dangerous acts. It is therefore an indispensable criterion for assessing the gravity of an offence at any quantity. In view of the presumption of intent to transfer, which coincides with the large quantity threshold, the law should be interpreted such that all substance trafficking felonies are committed with an intent to transfer. This implies that the legislator has already by default taken this criterion into account. The principle of proportionality of punishment prohibits the double weighting of a single element of the offence. The inclusion of the purpose of transfer as a differentiating factor for the handling of large quantities is therefore not justified.

The thesis found that a list of substances ranked according to their dangerousness is still to be developed. The current legislation does not differentiate between penalties according to the dangerousness of the substance, but the case law does. A clear standard of assessment from a public health point of view of what constitutes the dangerousness of a substance is needed to ensure a uniform approach to penalties. The potency, addictiveness and harmfulness mentioned in the case-law are comprehensive indicators of the risk posed by a substance to human health and thus to public health. There is no justification for taking other criteria into account since they make it possible to increase the criminal liability of the handler at the expense of the consequences which are reflected in the basic indicators of dangerousness already taken into account. Inasmuch as potency is taken into account in determining the quantity of the substance, it cannot be taken into account a second time for measuring dangerousness because of the prohibition of double counting. Thus, only the addictiveness and the harmfulness to health should be considered. Lists designed for the medical and scientific management of substances are not appropriate, as they are based on the UN lists, which are in turn based on a number of trivial criteria that doesn't express the dangerousness of a substance. The establishment of a danger scale for substances and, if necessary, its modification, would be achieved most efficiently as an extension of the table drawn up in the expert opinion of the Estonian Forensic Science Institute. This would allow for the most immediate consideration of studies that specify the risk of substances. In legal terms, this would be a material sentencing guideline. The large quantity table, used in Estonia, has shown that scientific data is self-binding, so that a differentiation in the law is not immediately necessary to ensure the proportionality of penalties.

Notwithstanding the fact that a more diversified range of punishment frames would better ensure the uniformity of sentencing practice, the principles of growth and equality do not necessitate further differentiation of the offences provided for in sections 183 and 184 of KarS. On the contrary, this is currently not possible in line with the principle of proportionality of punishment. The existing law already differentiates between offences on the basis of quantity. This can only be improved. Profitability is not an appropriate criterion and should be replaced by very high quantity. However, this does not further differentiate the penalty scale. Since the threshold of a large quantity sets a presumption of the transfer intent, the prohibition of double counting precludes the inclusion of the intent to transfer as an additional differentiator for the treatment of a large quantity. In order to differentiate the penalty framework on the basis of the dangerousness of the substance, an agreement would first be needed on how to identify the dangerousness of the substance in a transparent way and to establish lists that reflect this.

Amending the law to treat soft and hard substances differently and then revising the methodology for identifying the dangerousness of a substance will not lead to more proportionate penalties. An expert opinion on the dangerousness of a substance, which could be improved over time, is more appropriate. Thus, the punishment ranges for the handling of substances are consistent with the growth and equality principle of proportionality of the punishment, under the condition that the threshold for a high quantity is changed, the purpose of a high financial benefit is replaced by a very high quantity and an expert opinion is introduced to uniformly establish the dangerousness of the substance.

Kasutatud allikad

Kasutatud kirjandus

1. Aas, R. Tugevatoimelised uimastid. – Prokuratuuri aastaraamat 2023. Veebis: <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/prokuratuuri-aastaraamat-2023/tugevatoimelised-uimastid> (31.03.2025).
2. Anderson, A. L., Spohn, C. Lawlessness in the Federal sentencing process: a test for uniformity and consistency in sentencing outcomes. – Justice Quarterly, Vol. 27, No. 3, 2010.
3. Ashworth, A., Roberts, J. V. Sentencing Guidelines: Exploring the English Model. New York: Oxford University Press 2013.
4. Ashworth, A., Kelly, R. Sentencing and Criminal Justice. 7. tr. *Sine loco*: Hart Publishing 2021.
5. Benyamin, R., Trescot, M. A., Datta, S., Buenaventura, R., Adlaka, R., Sehgal, N., Glaser, E. S., Vallejo, R. Opioid Complications and Side Effects. – Pain Physician, Vol 11, Opioid Special Issue, 2008.
6. Bennett, J. (koost), Bentham, J. An Introduction to the Principles of Morals and Legislation, 2017. Veebis: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/bentham1780.pdf> (28.03.2025).
7. Berman, N. M. Proportionality, Constraint, and Culpability. – Criminal Law and Philosophy, Vol. 15, No. 3, 2021.
8. Bierschbach, R. A., Bibace, S. What's Wrong with Sentencing Equality? – Virginia Law Review, Vol. 102, No. 6, 2016.
9. Bottoms, A., Hirsch, A. The Crime-preventive Impact of Penal Sanctions. – Cane, P. (koost), Kritzer, H. M. (koost). The Oxford Handbook of Empirical Legal Research. 2. tr. New York: Oxford University Press 2012.
10. Brown Coverdale, H. Putting Proportional Punishment into Perspective. – Criminal Law and Philosophy, 2024. Veebis: https://www.researchgate.net/publication/384932971_Putting_Proportional_Punishment_into_Perspective (31.03.2025).
11. Brunton-Smith, I., Pina-Sanchez, J., Li, G. Re-Assessing the Consistency of Sentencing Decisions in Cases of Assault: Allowing for Within Court Inconsistencies. – British Journal of Criminology, Vol. 60, No. 6, 2020.

12. Buckley, N. A., Dawson, A. H., Whyte, I. M., O'Connell, D. L. Relative toxicity of benzodiazepines in overdose. – *British medical journal*, Vol. 310, No. 6974, 1995.
13. Caulkins, J. P., Reuter, P., Coulson, C. Basing drug scheduling decisions on scientific ranking of harmfulness: false promise from false premises. – *Addiction*, Vol. 106, No. 11, 2011.
14. Charlson, F., Degenhardt, L., McLaren, J., Hall, W., Lynskey, M. A systematic review of research examining benzodiazepine-related mortality. – *Pharmacoepidemiology and Drug Safety*, Vol. 18, No. 2, 2009.
15. Clair, M., Winter, A. S. How Judges Think About Racial Disparities: Situational Decision-Making in the Criminal Justice System. – *Criminology*, Vol. 54, No. 2, 2016.
16. Commentary on the Convention of Psychotropic Substances, E/CN.7/589. Vienna 1971. Veebis:
https://www.unodc.org/documents/commissions/CND/Int_Drug_Control_Conventions/Commentaries-OfficialRecords/1971Convention/1971_COMMENTARY_en.pdf
 (31.03.2025).
17. Cowdery, N. Guideline Judgments: It seemed like a good idea at the time. – *The International Society for the Reform of Criminal Law* 06.07.2006. Veebis:
<https://isrcf.com/wp-content/uploads/2021/12/Cowdery.pdf> (30.03.2025).
18. Dachak, H. The Principle of Proportionality of Crime and Punishment in International Documents. – *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, Vol. 8, No. 4, 2021.
19. Dingwall, G. The Court of Appeal and Guideline Judgments. – *Northern Ireland Legal Quarterly*. Vol. 48, No. 2, 1997.
20. Doyle, C. United States Sentencing Guidelines and the Supreme Court: Booker, Fanfan, Blakely, Apprendi, and Mistretta. Congressional Research Service, 01.03.2005. Veebis:
<https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RL/RL32573/3> (30.03.2025).
21. Dubljevic, V. Toward an Improved Multi-Criteria Drug Harm Assessment Process and Evidence-Based Drug Policies. – *Frontiers in Pharmacology*, Vol. 9, No. 898, 2018.
22. Duus-Otterström, G. Retributivism and Public Opinion: On the Context Sensitivity of Desert. – *Criminal Law and Philosophy*, Vol. 12, 2018.
23. Duus-Otterström, G. Why Retributivists should Endorse Leniency in Punishment. – *Law and Philosophy*, Vol 32, No. 4, 2013.
24. Eesti Vabariigi Põhiseadus. Komm vlj. 5. vlj. Tallinn: Juura 2020.
25. Ernits, M. Eesti õiguskorra „DNA“ ja põhikorra tuum. – *Juridica* 4–5/2023.

26. Ernits, M., Pikamäe, P., Samson, E., Sootak, J. Karistusseadustiku üldosa eelnõu. Eelnõu lähtealused ja põhjendus. Tallinn: Juura 1999.
27. Ginter, J., Laos, S., Sootak, J. Eesti karistuspoliitika: üleminek totalitaarriiklikust õigusriiklikku kriminaalõigusesse. Tallinn: Juura 2002.
28. Ginter, J., Randma, P., Sootak, J. Narkosüüteod Eestis. Tallinn: Juura 2007.
29. Hallam, C., Bewley-Taylor, D., Jelsma, M. Scheduling in the international drug control system. – Series on Legislative Reform of Drug Policies, No. 25, 25.06.2014. Veebis: https://www.tni.org/files/download/dlr25_0.pdf (31.03.2025).
30. Hanarth, L. S., Silver, E., Ulmer, J. T. Back to Basics: A Critical Examination of the Focal Concerns Framework from the Perspective of Judges. – Justice Quarterly, Vol. 40, No. 4, 2022.
31. Harris, A. P., Sen, M. Bias and Judging. – Annual Review of Political Science, Vol. 22, No. 1, 2019.
32. Hart, H. L. A. Punishment and Responsibility. Essays in the Philosophy of Law. Oxford: Clarendon Press 1968.
33. Herz, C. Striving for Consistency: Why German Sentencing Needs Reform. – German Law Journal, Vol. 21, No. 8, 2020.
34. Hester, R. Judicial Rotation as Centripetal Force: Sentencing in the Court Communities of South Carolina. – Criminology, Vol. 55, No. 1, 2017.
35. Hirsch, A. Deserved Criminal Sentences. An Overview. Portland: Hart Publishing 2017.
36. Hirsch, A. Proportionality in the Philosophy of Punishment. – Crime and Justice, Vol. 16, 1992.
37. Hirsch, H. J. Õigusriikliku karistusõiguse aktuaalsed probleemid. – Juridica 3/2004.
38. Holmen, S. J., Søbirk Petersen, T. Not in My Neighborhood: The Ethics of Excluding Ex Offenders from Housing. – Criminal Law and Philosophy, 2024. Veebis: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s11572-023-09712-5.pdf> (30.03.2025).
39. Hörnle, T. Moderate and Non-Arbitrary Sentencing Without Guidelines: The German Experience. – Law & Contemporary Problems, Vol. 76, No. 1, 2013.
40. Irwin-Rogers, K., Perry, T. W. Exploring the Impact of Sentencing Factors on Sentencing Domestic Burglary. – Roberts, J. (koost). Exploring Sentencing Practice in England and Wales. 5. tr. New York: Palgrave Macmillan 2015.
41. Jakobson, M. Kopsuvähk on enamikul juhtudest välditav. – Postimees 20.10.2010.

42. Jones, K. Hide and Seek: How Drug Traffickers Get Creative at Sea. – Insight Crime 20.02.2021. Veebis: <https://insightcrime.org/news/hide-and-seek-drug-traffickers-creative-at-sea/> (31.03.2025).
43. Karolin, T. Kanepitarbimise ja oma tarbeks omamise keelunormi materiaalne põhiseaduspärasus läbi kolmeastmelise proportsionaalsustesti. Magistritöö. Tartu Ülikool. Tallinn 2017.
44. Kaufmann, C. N., Spira, A. P., Alexander, G. C., Rutkow, L., Mojtabai, R. Emergency department visits involving benzodiazepines and non-benzodiazepine receptor agonists. – The American Journal of Emergency Medicine, Vol. 35, No. 10, 2017.
45. Kilander, G. Customs officers seize 500g of meth smuggled into country inside peanut shells. – Washington Independent 11.07.2021. Veebis: <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/crime/drugs-hidden-peanut-shells-memphis-b1882117.html> (31.03.2025).
46. Kiris, R., Pikamäe, P., Sootak, J. Sanktsiooniõigus. 2. tr. Tallinn: Juura 2017.
47. Klatt, M., Meister, M., Ernits, M. (tõlk.), Kliimaks, K. (tõlk.). Proportsionaalsus kui universaalne põhiseaduslik printsiip. – Riigiõiguse aastaraamat 2020/Juridica.
48. Knight, B. Do harsher punishments deter crime? – University of Sydney: Newsroom 15.07.2020. Veebis: <https://www.unsw.edu.au/newsroom/news/2020/07/do-harsher-punishments-deter-crime> (29.03.2025).
49. Krasnostein, S., Freiberg, A. Pursuing Consistency in an Individualistic Sentencing Framework: If You Know Where You're Going, How Do You Know When You've Got There? – Law and Contemporary Problems, Vol. 76, No. 1, 2013.
50. Krasnostein, S., Freiberg, A. Sentencing Guideline Schemes Across the United States and Beyond. – Oxford Handbook Topics in Criminology and Criminal Justice. Oxford Handbooks Online: Oxford University Press 2014. Veebis: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199935383.013.001> (30.03.2025).
51. Kury, H. Harsh Punishments or Alternatives: Which is the Better Crime-prevention. – Juridica International 25/2017.
52. Lai, G. Drugs, crime and punishment. Proportionality of sentencing for drug offences. – Series on Legislative Reform of Drug Policies No. 20, 19.06.2012. Veebis: <https://www.unodc.org/documents/congress/backgroundinformation/NGO/IDPC/Drugs-crime-and-punishment-Proportionality-of-sentencing.pdf> (27.03.2025).
53. Linacre, R., Pina-Sanchez, J. Refining the measurement of consistency in sentencing: A methodological review. – International Journal of Law Crime and Justice, Vol. 44, 2016.

54. Lind, S. Karistuse mõistmine ja selle põhistamine. Maakohtute praktika süstemaatilise varguse asjades. – *Juridica* 8/2012.
55. Lõhmus, U. (toim.) Eesti Vabariigi Põhiseadus. Komm vlj. Eesti Teaduste Akadeemia Riigiõiguse Sihtkapital 2022.
56. Markina, A., Soo, A., Tee, K. Karistus kui tasumine, karistus kui preventatsioon: millised karistuse eesmärgid „töötavad“? – *Juridica* 9–10/2022.
57. Mitchell, K. L. State Sentencing Guidelines: A Garden Full of Variety. – *Federal Probation Journal*, Vol. 81, No. 2, 2017.
58. Moore, M. Placing blame: A General Theory of Criminal Law. Oxford: Clarendon Press 1997.
59. Narits, R. Õiguse entsüklopeedia. Tallinn: Juura 2004.
60. Northern Ireland Assembly. Research and Information Service. Sentencing Guidelines Mechanisms in Other Jurisdictions, 30.09.2016. Veebis: <https://www.niassembly.gov.uk/globalassets/documents/raise/publications/2016-2021/2016/justice/7916.pdf> (29.03.2025).
61. Nutt, D. J., King, L., Blakemore, C., Saulbury, W. Development of a rational scale to assess the harm of drugs of potential Misuse. – *The Lancet*, Vol. 369, No. 9566, 2007.
62. Nutt, D. J., King, L. A., Phillips, L. D. Drug harms in the UK: a multicriteria decision analysis. – *The Lancet*, Vol. 376, No. 9752, 2010.
63. Nuut, L., Vahing, M. Juriidilise isiku kriminaalvastutus: 16-aastane idee ja tegelikkus. – *Juridica* 8/2018.
64. O'Malley, T. A quiet revolution occurred this month: sentencing guidelines were introduced. – *Irish Times* 31.03.2014. Veebis: <http://www.irishtimes.com/news/crime-and-law/a-quiet-revolution-occurred-this-monthsentencing-guidelines-were-introduced-1.1741707> (30.03.2025).
65. Painter, R., Mayer, K. Which court is binding? Mandatory vs. Persuasive Cases. The Writing Center at University of Georgia Law School 2004. Veebis: https://www.law.uga.edu/sites/default/files/uploaded-files/Clutter%20WHICH_COURT_IS_BINDING_Painter-and-Mayer-FINAL.pdf (30.03.2025).
66. Pallage, S., Demougin, D. Limiting court behavior: a case for high miinimum sentences and low maximum ones. – *International Review of Law and Economics*, Vol. 23, No. 3, 2003.
67. Parrott, A. C. Drug-related harm: a complex and difficult concept to scale. – *Human Psychopharmacology Clinical and Experimental*, Vol. 22, No. 7, 2007.

68. Pina-Sánchez, J., Linacre, R. Enhancing consistency in sentencing: Exploring the effects of guidelines in England and Wales. – *Journal of Quantitative Criminology*, Vol. 30, No. 4, 2014.
69. Poppleton, S., Wedlock, E., Isaac, A., Marshall, E. A Review of Consistency in Sentencing. Sentencing Council 2021. Veebis: <https://www.sentencingcouncil.org.uk/wp-content/uploads/A-review-of-consistency-in-sentencing.pdf> (29.03.2025).
70. Posselt, K., Wagener, H. H., Gruber, K. Pharmaceutical composition containing 5-(2-fluorophenyl)-1,3-dihydro-3-hydroxy-7-nitro or 5-(2-fluorophenyl)-1,3-dihydro-3-hydroxy-1-methyl-7-nitro-2H-1,4-benzodiazepin-2-one and process for their preparation. Euroopa Patendiregister 16.10.1985. Veebis: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/006233245/publication/EP0158267A2?q=pn%3DEP0158267> (31.03.2025).
71. Reinthal, T. Riigikohtu kriminaalkolleegiumist tagasi saadedud süüteoasjad 2006-2009. Tartu: Riigikohus, õigusteabe osakond 2010. Veebis: https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/analysid/2010/rkkko_tagasi_2006_2009.pdf (31.03.2025).
72. Reinthal, T. Ülekriminaliseerimine. Analüüs. Tartu: Riigikohus, õigusteabe osakond 2010. Veebis: https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/dokumendid/2010_lisa_2_ulekriminaliseerimine_analuus.pdf (31.03.2025).
73. Riigikohtu esindustrukis. Tartu: Riigikohus 2025. Veebis: https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/Tr%C3%BCkis/Riigikohus-brosyyr-2025_EST.pdf (31.03.2025).
74. Roberts, V. J., Harris, L. Sentencing Guidelines Outside the United States. Handbook on Corrections and Sentencing. – Spohn, C. (koost), Brennan, P. (koost). Handbook on Sentencing Policies and Practices in the 21st Century. 1.tr. New York: Routledge 2019.
75. Scott, R. Inter-Judge Sentencing Disparity After Booker: A First Look. – *Stanford Law Review*, Vol. 63, No. 1, 2010.
76. Sepp, H. Ohtlikkuse arvestamine karistuse mõistmisel kohtupraktikas. – *Juridica* 2008/8.
77. Secretary-General of United Nations. Commentary on the Single Convention on Narcotic Drugs 1961. New York 1973. Veebis: https://www.unodc.org/documents/commissions/CND/Int_Drug_Control_Conventions/Commentaries-OfficialRecords/1961Convention/1961_COMMENTARY_en.pdf (31.03.2025).

78. Serfaty, M., Masterton, G. Fatal poisonings attributed to benzodiazepines in Britain during the 1980s. – *The British Journal of Psychiatry*, Vol. 163, No. 3, 1993.
79. Sidhu, D. S. When Is a Mandatory Minimum Sentence Not Under the First Step Act? – *Legal Sidebar* 02.02.2023. Veebis: <https://www.congress.gov/crs-product/LSB10910> (30.03.2025).
80. Silver, J. R. Moral Foundations, Intuitions of Justice, and the Intricacies of Punitive Sentiment. – *Law & Society Review*, Vol. 51, No. 2, 2017.
81. Silver, R., J., Ulmer, J. T. Moral intuitions, punishment ideology, and judicial sentencing. – *Journal of Crime and Justice*, Vol. 47, No. 2, 2024.
82. Slobogin, C. Prevention as the Primary Goal of Sentencing: The Modern Case for Indeterminate Dispositions in Criminal Cases. – *San Diego Law Review*, Vol. 48, No. 4, 2011.
83. Smith, P., Goggin, C., Gendreau, P. The Effects of Punishment on Recidivism: General Effects and Individual Differences. – *Government of Canada Publications: Research Summary*, Vol. 7, No. 3, 2002.
84. Soo, A. Karistusseadustiku § 56 ja selle rakendamise Riigikohtu praktikas: kui selge on see, kuidas kujuneb süüdlase karistus? – *Juridica* 3/2022.
85. Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura 2003.
86. Sootak, J. Kriminaalpoliitika. Tallinn: Juura 2015.
87. Sootak, J. (koost), Pikamäe, P (koost). Karistusseadustik Komm vlj. 5. vlj. Tallinn: Juura 2021.
88. Sootak, J. Theories of Punishment and Reform of Criminal Law (Reform as a Change of Mentality). – *Juridica International* 5/2000.
89. Staihar, J. Proportionality and Punishment. – *Iowa Law Review*, Vol. 100, No. 3, 2015.
90. Streng, F. Sentencing in Germany: Basic Questions and New Developments. – *German Law Journal*, Vol. 8, No. 2, 2007.
91. Šapovalov. A. Vanglakaristuste kohaldamine uimastite käitlemise eest Eestis ja teistes Euroopa Liidu riikides. Magistritöö. Tartu Ülikool. Tallinn 2022.
92. Tamm, G., Talu, A., Markina, A., Villenthal, A., Espenberg, S., Tourunen, J., Varblane, U. Narkosõltlastest õigusrikkujate sõltuvusravi ja rehabilitatsioon Eestis. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskus. Tartu 2016.
93. Tee, K. Juriidilisele isikule kohaldatavad karistused: kohtupraktikal põhinev analüüs. Magistritöö. Tartu Ülikool. Tartu 2016.
94. Teeveer, R. jt. (koost). Kohtute aastaraamat 2010. Tartu: Riigikohus 2010.

95. Tiirik, K. Euroopa Liidu seadusandja kohustus järgida Euroopa Liidu põhiõiguste hartas sätestatud karistuse proportsionaalsuse põhimõtet. – *Juridica* 4/2021.
96. Ulmer, J. T., Johnson, B. D. Organizational Conformity and Punishment. *Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol. 107, No. 2, 2017.
97. Van Amsterdam, J., Opperhuizen, A., Koeter, M., Brink, W. Ranking the harm of alcohol, tobacco and illicit drugs for the individual and the population. – *European Addiction Research*, Vol. 16, No. 4, 2010.
98. Van Amsterdam, J., Nutt, D., Phillips, L., Brink, W. European rating of drug harms. – *Journal of Psychopharmacology*, Vol. 29, No. 6, 2015.
99. Vaughan, T. J., Holleran, L. B., Silver, J. R. Applying Moral Foundations Theory to the Explanation of Capital jurors' Sentencing Decisions. – *Justice Quarterly*, Vol. 36, No. 7, 2019.
100. Voss, G. Spanish Mega Lab Raises Questions About Cocaine Production in Europe. – *InSight Crime* 19.04.2023. Veebis: <https://insightcrime.org/news/mega-lab-questions-cocaine-production-europe/> (31.03.2025).
101. Weatherall, M. The meaning and importance of drug potency in medicine. – *Clinical Pharmacology and Therapeutics*, Vol 7, No. 5, 1996.
102. Welch, K., Butler, L. F., Gertz, M. Saving Children, Damning Adults? An Examination of Public Support for Juvenile Rehabilitation and Adult Punishment. – *Criminal Justice Review*, Vol. 44, No. 4, 2019.
103. World Health Organization. Guidance on the WHO review of psychoactive substances for international Control. Geneva: WHO Press 2010. Veebis: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/44454/9789241500555_eng.pdf?sequence=1 (31.03.2025).
104. Wringer, B. Must Punishment Be Intended to Cause Suffering? – *Ethical Theory and Moral Practice*, Vol. 16, No. 4, 2013.

Eesti õigusaktid

105. Eesti Vabariigi Põhiseadus – RT I, 15.05.2015, 2.
106. Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete nimekirjad ning nende ainete meditsiinilisel ja teaduslikul eesmärgil käitlemine – RT I, 28.12.2024, 49.
107. Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ning nende lähteainete seadus – RT I, 02.01.2025, 41.

108. Karistusseadustik – RT I, 12.12.2024, 6.
109. Kriminaalmenetluse seadustik – RT I, 12.12.2024, 7.
110. Seksuaalkurjategijate kompleksravi ettevalmistamise, täitmise ja järelevalve kord – RT I, 10.05.2024, 16.
111. Tubakaseadus – RT I 2000, 59, 379.

Välisriikide õigusaktid

112. Criminal Code, R.S.C. 1985, c. C-46 – 04.03.2025. Veebis: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/page-120.html#h-130884> (30.03.2025).
113. Criminal Procedure (Scotland) Act 1995 – 11.02.2025. Veebis: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1995/46/2025-02-11> (30.03.2025).
114. New South Wales Legislation Crimes (Sentencing procedure) Act 1999 No 92 – 02.03.2025. Veebis: <https://legislation.nsw.gov.au/view/html/inforce/current/act-1999-092> (30.03.2025).
115. New Zealand Sentencing Act 2002 – 02.03.2025. Veebis: <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2002/0009/latest/DLM135544.html> (30.03.2025).

Euroopa Liidu ja ÜRO õigusaktid

116. Euroopa Liidu põhiõiguste harta – ELT C 326.
117. ÜRO 1961. aasta narkootiliste ainete ühtne konventsioon – RT II 1996, 19, 84.
118. ÜRO 1971. aasta psühhotroopsete ainete konventsioon – RT II 1996, 19, 84.

Kohtulahendid

119. RKKK 3-1-1-38-09
120. RKKK 3-1-1-56-15
121. RKKK 3-1-1-77-11
122. RKKK 3-1-1-101-07
123. RKKK 3-1-1-121-06
124. RKKK 1-17-10162/351

125. RKKK 1-18-2232/179
126. RKKK 1-19-2627/29
127. RKKK 1-20-1108/94
128. RKKK 1-20-9591
129. RKKK 1-18-2232/180
130. RKKK 1-20-9591
131. RKPJK 3-4-1-9-03
132. RKPJK 3-4-1-13-15
133. RKPJK 5-20-5
134. RKÜK 3-1-3-10-02
135. RKÜK 3-4-1-2-05
136. RKÜK 5-24-3

Muud allikad

137. Ahven, A., Tüllinen, K., Tamm, R. Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ebaseadusliku käitlemise kuriteokoosseisudes karistuste diferentseerimise võimalikkusest. Kriminaalpoliitika analüüs. Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika osakond 2024. Veebis: <https://www.justdigi.ee/sites/default/files/documents/2024-05/Anal%C3%BC%C3%BCs%20Narkootiliste%20ja%20ps%C3%BChhotroopsete%20ainete%20ebaseadusliku%20k%C3%A4itlemise%20kuriteokoosseisudes%20karistuste%20diferentseerimise%20v%C3%B5imalikkusest.pdf> (27.03.2025).
138. Isikute kohtlemise ja ühtse karistuspraktika põhimõtted narkokuritegudes. Toila: Prokuratuur 12.10.2017. Veebis: <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/sites/default/files/inlinefiles/%C3%9Chtse%20praktika%20kokkulepe%20-%20narkokuriteod.pdf> (31.03.2025).
139. PubChem. National Library of Medicine. Veebis: <https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/> (31.03.2025).
140. Sentencing Council. General guideline: overarching principles 01.10.2019. Veebis: <https://www.sentencingcouncil.org.uk/overarching-guides/crown-court/item/general-guideline-overarching-principles/> (30.03.2025).
141. Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ning nende lähteainete seaduse muutmise seaduse seletuskiri 886 SE. Veebis: <https://www.riigikogu.ee/download/5b04bbbb-cc2e-42c4-8e86-5a0db3f5517a> (31.03.2025).

142. Sentencing Council. About sentencing guidelines. Veebis: <https://www.sentencingcouncil.org.uk/sentencing-and-the-council/about-sentencing-guidelines/> (30.03.2025).
143. Sentencing Council. Magistrates' courts sentencing guidelines. Veebis: <https://www.sentencingcouncil.org.uk/offences/> (30.03.2025).
144. Sentencing Council. Magistrates' courts sentencing guidelines. Supplying or offering to supply a controlled drug/ Possession of a controlled drug with intent to supply it to another. Veebis: <https://www.sentencingcouncil.org.uk/offences/magistrates-court/item/supplying-or-offering-to-supply-a-controlled-drug-possession-of-a-controlled-drug-with-intent-to-supply-it-to-another/> (30.03.2025).
145. The District of Columbia Sentencing Commission. Voluntary Sentencing Guidelines Manual 01.09.2023. Appendix B – Drug Grid. Veebis: 08.02.2025: https://scdc.dc.gov/sites/default/files/dc/sites/scdc/page_content/attachments/2023%20D.C.%20Sentencing%20Guidelines%20Manual_0.pdf (30.03.2025).
146. United States Sentencing Commission. Guidelines Manual, 01.11.2024. Veebis: <https://www.ussc.gov/guidelines/2024-guidelines-manual/annotated-2024-chapter-5> (30.03.2025).
147. ÜRO 1961. aasta narkootiliste ainete ühtse konventsiooni lisa 1. Veebis: <https://www.euda.europa.eu/drugs-library/yellow-list-list-narcotic-drugs-under-international-control> (31.03.2025).